

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**Л. М. МАРЧУК,
Н. М. ДЗЮБАК**

СИНТАКСИС СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

2-е видання, перероблене і доповнене

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Кам'янець-Подільський
2025

УДК 811.161.2'367.335(075.8)

ББК 81.411.4-22-923

М30

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 3 від 28.03.2025 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

О. А. Копусь, доктор педагогічних наук, професор кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін, перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського;

Т. М. Сукаленко, доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій Державного податкового університету;

Н. О. Стахнюк, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Марчук Л. М., Дзюбак Н. М.

М30 Синтаксис складного багатокomпонентного речення: навчально-методичний посібник. 2-е вид., переробл. і доп. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. 175 с.

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9274>

У навчально-методичному посібнику розглянуто теоретичні питання синтаксису складного багатокomпонентного речення у формально-синтаксичному, семантичному та комунікативному аспектах. Подано методику і взірці повного синтаксичного розбору усіх видів складних багатокomпонентних речень. Для закріплення знань у кінці кожного розділу запропоновано запитання і завдання аналітичного і творчого характеру.

Посібник адресовано здобувачам вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) предметною спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), 035 Філологія спеціалізацією 035.01 Українська мова та література, науково-педагогічним працівникам і учителям-мовникам. Може бути корисний для поглибленого вивчення динамічного синтаксису і теорії мовної комунікації.

УДК 811.161.2'367.335(075.8)

ББК 81.411.4-22-923

© Марчук Л. М., Дзюбак Н. М., 2025

ПЕРЕДМОВА

Комплексне дослідження речення як багатоаспектної одиниці є пріоритетним у сучасному українському мовознавстві. Особливо це стосується складних багатокомпонентних речень, що широко функціонують у книжних стилях сучасної української літературної мови.

Складні багатокомпонентні речення були предметом дослідження у різних слов'янських мовах. В українському мовознавстві окремі аспекти багатокомпонентних синтаксичних структур (переважно формально-граматичний) досліджено у працях С. П. Бевзенка, А. П. Грищенка, І. К. Кучеренка, М. В. Симулика. У кінці ХХ на початку ХХІ століття розглядаючи основні питання синтаксису дослідники звертають увагу на семантико-синтаксичну організацію, а також інтерпретують синтаксичні явища у світлі функціональної теорії, охопивши їх комунікативно-прагматичні особливості (І. Р. Вихованець, І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, К. Ф. Шульжук, П. С. Дудик, А. П. Загнітко та ін).

Актуальність навчально-методичного посібника зумовлена насамперед тим, що статус складних багатокомпонентних конструкцій у сучасному українському мовознавстві адекватно не визначений, всебічно не висвітлені формально-синтаксичні параметри цих структур, майже не досліджувалася семантико-синтаксична організація й досі немає однозначних поглядів на їх класифікацію. Крім того, у мовознавчих працях увагу здебільшого звертали на мінімальні різновиди цієї моделі – трикомпонентні речення, тим часом як складніші структури (з чотирьох і більше предикативних компонентів) залишалися поза увагою вчених.

З урахуванням результатів попередніх досліджень у навчально-методичному посібнику здійснено спробу комплексного аналізу та опису складних багатокомпонентних речень як однієї з центральних моделей синтаксису сучасної української мови. Системний опис складних багатокомпонентних конструкцій зумовлено також намаганням глибше проникнути в механізм функціонування синтаксичного рівня мови, що, на нашу думку, сприятиме подальшому розвитку синтаксичних досліджень складних неелементарних речень.

Теоретичний матеріал доповнено методичними рекомендаціями і взірцями повного синтаксичного розбору усіх типів складних багатокомпонентних речень із застосуванням лінійної та рівневої схем, що дозволяє наочно продемонструвати структуру досліджуваних синтаксичних одиниць, залежність їх предикативних частин та семантичні відношення між ними.

Навчально-методичний посібник допоможе здобувачам вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) предметною спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), 035 Філологія спеціалізацією 035.01 Українська мова та література, науково-педагогічним працівникам, вчителям-мовникам поглибити теоретичні уявлення про складні багатокомпонентні речення на формально-синтаксичному, семантико-стилістичному та комунікативно-прагматичному рівнях, удосконалити їхні уміння та навички синтаксичного розбору складних синтаксичних утворень; сприятиме засвоєнню пунктуаційних норм сучасної української мови, уточненню терміна «авторська пунктуація».

Розділ I

СКЛАДНЕ БАГАТОКОМПОНЕНТНЕ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

1.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ

Складне багатокomпонентне речення – це синтаксична поліпредикативна конструкція, яка складається із трьох і більше частин, кожна з яких побудована за схемою простого односкладного чи двоскладного речення, що поєднані сурядним чи підрядним зв'язком за допомогою сполучників або без них, наприклад: *Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поводження, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови* (В. Русанівський). *Пронеслися над хмарами грози, захолола вода в ручаях, вже ударили перші морози – не лишили й листочка в гаях* (З. Кучерява).

У сучасному мовознавстві багатокomпонентні складні речення визначають як **ускладнені складні речення** (І. Вихованець [17], М. Плющ [88] Л. Двонч, Й. Грабчек), **неелементарні складні речення** (А. Грищенко [28], К. Шульжук [117-119]), **складні синтаксичні конструкції** (С. Бевзенко [9]) тощо.

Складне багатокomпонентне речення має такі ознаки (рис. 1.1):

1. **Поліпредикативність.** У сучасному мовознавстві поліпредикативними називають синтаксичні конструкції, до складу яких входить три і більше монопредикативних одиниць, що на формально-синтаксичному і семантичному рівнях є частинами багатокomпонентного складного речення, наприклад: *І вони йдуть¹, а місто спить², а сніг валить і валить³, і ліхтарі від снігу такі чудні й казкові⁴, що Ліні здається⁵, ніби вона ступила на іншу*

планету⁶ (В. Симоненко). У цьому багатокомпонентному складному реченні шість монопредикативних одиниць: 1) *і вони йдуть* – побудована за типом двоскладного, непоширеного, неускладненого, повного речення; 2) *а місто спить* – побудована за типом двоскладного, непоширеного, неускладненого, повного речення; 3) *а сніг валить і валить* – побудована за типом двоскладного, непоширеного, ускладненого однорідними присудками повного речення; 4) *і ліхтарі від снігу такі чудні й казкові* – побудована за типом двоскладного, поширеного, ускладненого однорідними присудками, повного речення; 5) *що Ліні здається* – побудована за типом односкладного (безособового), поширеного, неускладненого, повного речення; 6) *ніби вона ступила на іншу планету* – побудована за типом двоскладного, поширеного, неускладненого, повного речення.

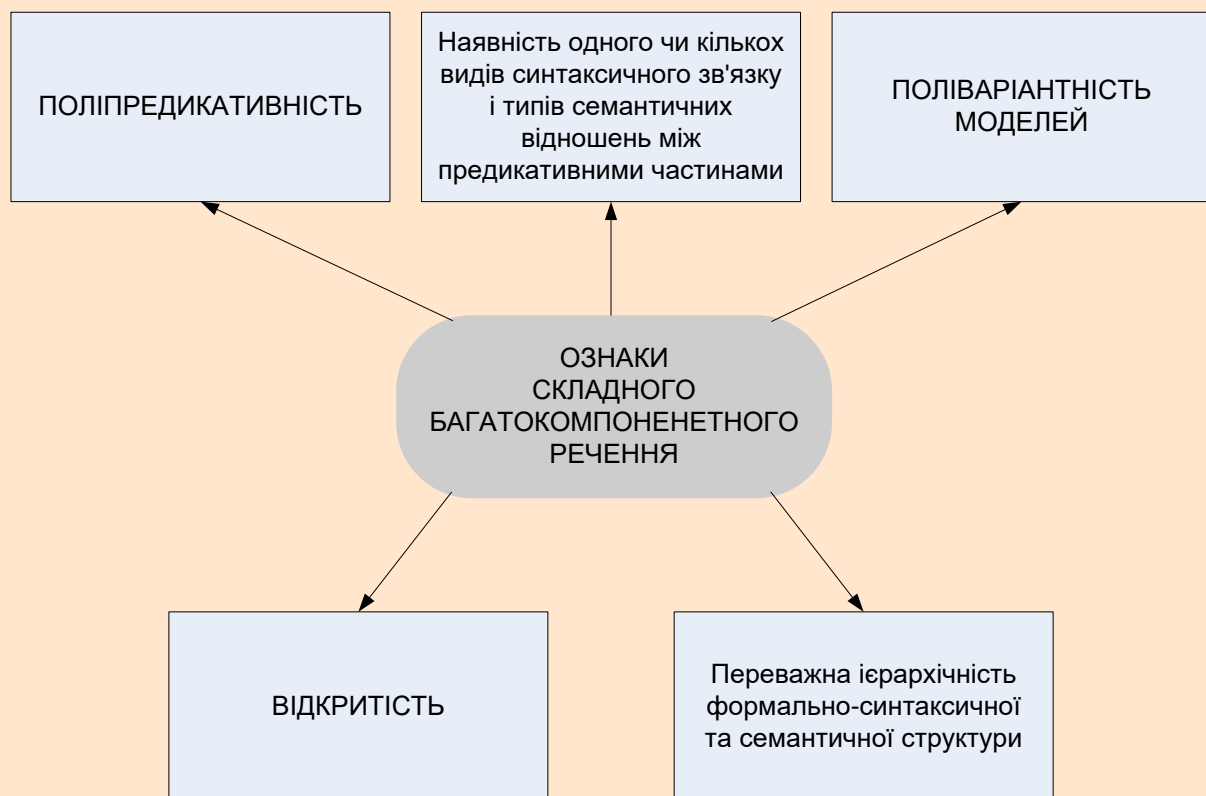

Рис. 1.1. Ознаки складного багатокомпонентного речення

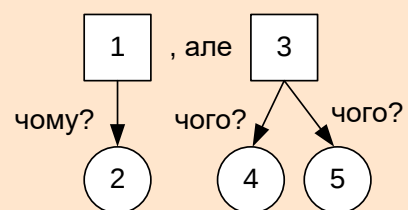
2. Наявність одного чи кількох видів синтаксичного зв'язку та типів семантичних відношень між предикативними частинами. У багатокомпонентних реченнях рідко потрапляємо на однотипні синтаксичні зв'язки і семантичні відношення між предикативними частинами. Така організація властива, як правило, складносурядним реченням з однотипною сурядністю, і безсполучниковим структурам, наприклад: *І ре-*

гочуться тоді хвилі на морі, і кипариси сміються, і лаври хитаються з реготу, і веселі усмішки на абрикосах, на винограді, на венінгторіях... (Остап Вишня). Буря виє, завиває і сосновий бір трощить; в хмарах блискавка палає, грім за громом грюкотить (А. Метлинський). Так, у першому реченні виявлено сурядні синтаксичні зв'язки між предикативними частинами, показниками яких виступають єднальні сполучники *і*, що стоять на початку кожної предикативної частини, та відповідна інтонація, а також темпоральні семантичні відношення, які вказують на одночасність подій, описаних автором. У другому реченні предикативні частини поєднані однотипним безсполучниковим синтаксичним зв'язком, а між предикативними частинами спостерігаємо темпоральні семантичні відношення, що вказують на суміжність подій.

У складнопідрядних реченнях з послідовною підрядністю також потрапляємо на однотипний підрядний синтаксичний зв'язок між предикативними частинами, однак дуже рідко на однакові семантичні відношення, наприклад: *У будь-якому суспільстві картина світу є для людини основою, на якій засновані уявлення про ідеальну чи допустиму будову суспільства і світу загалом, що віками формувалися у свідомості наших предків* (З журналу).

Для більшості складних багатокomпонентних речень характерне як формально-синтаксичне, так і семантичне ускладнення. У них спостерігаємо наявність різних видів синтаксичного зв'язку та семантичних відношень між предикативними частинами, зокрема сурядного та підрядного в різних комбінаціях (сурядного, підрядного та безсполучникового тощо), наприклад:

Простір навкруги відкривався широкий, легкий, не захищений хатами¹, бо розкидані вони були зрідка², але цей простір був позбавлений саме того³, чого зараз не вистачало Галатину⁴, до чого він звик за все своє життя⁵ (Є. Гуцало).

чого?

чому?

[...], (бо...), але [...займ.], (чого...), (до чого...)

У цьому складному багатокomпонентному реченні п'ять предикативних частин, перша з другою пов'язана послідовним підрядним зв'язком, третя із четвертою і п'ятою – однорідним супідрядним, при цьому перша і друга, предикативні частини складають перший семантичний блок, а третя, четверта і п'ята – другий семантичний блок, ці блоки між собою пов'язані сурядним зв'язком. Така організація не властива ні простому, ні елементарному складному реченням.

3. Поліваріатність моделей. У сучасній комунікації дуже рідко вдається передати інформацію невеликим висловленням. Як правило, використовують розгорнуті комунікативні інформативи, що на формально-синтаксичному та семантичному рівнях відзначаються багатокomпонентністю структури. Така актуальність останніх зумовлює їх велику різноманітність, зокрема, у літературному дискурсі О. Забужко потрапляємо на оригінальні складні синтаксичні одиниці, наприклад: *Чорно-білі, вицвілі до кольору сепії, карамельно-коричневі, декотрі на цупкому, тисненому, як вафлі, фотонапері з біленькими зубчиками по краях, схожими на мережку при комірці шкільної форми, – докодаківська доба, доба холодної війни й вітчизняних фотоматеріалів, як і взагалі всього вітчизняного, проте жінки на знімках приоздоблені такими самими висотними пиріжками шиньйонів, цих дурацьких підкладок з мертвого (а не раз, либонь, і чужого, фе, яка гидота!) волосся, і вбрані в такі самі неформально-прямокутні, луб'яні на вигляд суконки, як і дами в фільмах Енді Ворхола або, скажімо, Анук Еме у «81/2» (принаймні цю вони могли бачити, бодай теоретично, – могли вистояти п'ятигодинну чергу в фестивальній тисняві й прорватись-таки до зали, мокрі й щасливі, з позбавленими набакиршиньйонами й різнобарвно-темними підковами підпахов на білих нейлонових блузках, під які вдягалося кольорову білизну, – вітчизняну, авжеж, яку хто найліпшу мав: голубу, рожеву, бузкову, але білизни не видно на фото, і тих вогких підків, ані запаху тих черг, – іще не знайомих з дезодорантами, зате душно напудрених розсипчастою біллю й ружем, напахчених яким-небудь «Індійським сандалом» ф-ки «Красная Москва» чи, в кращому разі, польським, так само млосно-солодким «Вус тозе...» на різностайнохоровому тлі розпареного жіночого поту, вже ніхто не відреставрує, – а на знімках, вичепурені й свіжопричесані, вони цілком уходять за сучасниць*

Анук Еме, жодної залізної завіси звідси, з відстані сорока років, уже не видно...) (О. Забужко «Музей покинутих секретів»).

4. Відкритість. Більшість складних багатокomпонентних речень без особливих труднощів можна спростити або ускладнити новими предикативними частинами. Тому дуже часто вони розкладаються на окремі синтаксичні конструкції, які функціонують як парцельовані речення, наприклад: *Як явір зелений головоньку склоне, зозуля кукукне, діброва застогне, Твій кінь під тобою спіткнеться, вздрогне... Тоді вже, мій милий, не буде мене... Тоді, мій коханий, не буде мене...* (С. Писаревський). *Всі ці М. М. ходять до школи, до інститутів, виходять заміж, їздять на відпочинок до моря чи лісу, платять за квартиру, готують борщ чи вареники, збирають гроші на італійське взуття чи автомобіль, часом кокетують із незнайомцями, п'ють каву, балакають по телефону з подругами, просуваються службовими сходами, клеять шпалери, нарощують нігті, роблять модні зачіски і таке інше. Потім вони плетуть светри і дивляться серіали, збирають фотоальбоми чи диски з фотографіями, на котрих зафіксовано все це – все, що називається їхнім життям* (І. Роздобудько).

Майстри художнього слова використовують цю властивість багатокomпонентних синтаксичних утворень для того, щоб читач сам міг доповнити інформацію, дають простір для його уяви, тому у художньому мовленні ці речення часто мають незакінчений характер, наприклад: *Там, де місяць поняв срібним саявом пишноту долин і знялось із садів-верртоградів пахуче дихання, що здурманює кров чарівною красою хвилин, – там спалала жага і злилося з захватом кохання...* (М. Старицький). *І тоді море – голубо-сірий степ, з білими й синіми степовими на ній дорогами, а над дорогами тими чайки, а тими дорогами «морські ластівки» вивертом ходять і крають їх, дороги ті, гострими хвостами своїми...* (Остап Вишня).

5. Переважна ієрархічність формально-синтаксичної та семантичної структури, що виявляється у зовнішньому і внутрішньому рівнях членування, наприклад: *Зрештою Вірі здалося¹, що вона намагається розворушити манекени², все пливло перед її очима³, прив'язна посмішка перетворювалася на маску⁴, яку кортіло негайно скинути, стерти з обличчя⁵* (І. Роздобудько). Це речення складається із п'яти предикативних частин, які можна згрупувати у три змістових блоки: 1) *Зрештою Вірі здало-*

ся, що вона намагається розворушити манекени; 2) все пливло перед її очима; 3) прив'язна посмішка перетворювалася на маску, яку кортіло негайно скинути, стерти з обличчя. Між собою ці блоки пов'язані безсполучниковим зв'язком і репрезентують зовнішній рівень членування складного багатокомпонентного речення. Перший та третій блоки, у свою чергу, мають внутрішні рівні членування. До того ж і на зовнішньому і на внутрішніх рівнях потрапляємо на різні типи семантичних відношень між блоками та предикативними частинами.

Отже, багатокомпонентне речення – це складне синтаксичне утворення, що характеризується поліпредикативністю, наявністю різного виду синтаксичних зв'язків і семантичних відношень, поліваріантністю моделей, відкритістю та ієрархічністю їх формально-синтаксичної структури.

1.2. ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНА, СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ТА КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ

У широкому розумінні багатокомпонентними є будь-які складні синтаксичні конструкції, що мають у своєму складі не менше трьох предикативних частин, побудованих за моделлю простого речення.

Основними засобами зв'язку у складних багатокомпонентних реченнях є **сполучники, сполучні слова та інтонація**.

Складні багатокомпонентні речення, предикативні частини яких поєднуються між собою сполучниками чи сполучними словами належать до **сполучникових**, наприклад: *Виплутавшись з гавані, пароплав, глибоко занурюючись у височенні синьо-білі хвилі, ще густіше задимів, і Євген уже не міг відрізнити, де крила чайок, що кружляли над палубою, а де біла хустина, яка тріпотіла в Маріїній руці* (В. Канівець).

Складні багатокомпонентні речення, частини яких поєднуються лише інтонаційно, без сполучників і сполучних слів належать до **безсполучникових**, наприклад: *Пронеслися над хмарами грози, захолола вода в ручаях, вже ударили перші морози – не лишили й листочка в гаях* (З. Кучерява).

Досить часто в сучасній українській мові потрапляємо на **сполучниково-безсполучникові** складні багатокomпонентні речення, частини яких поєднуються як за допомогою сполучників, так і без них, наприклад: *Сонце пригрівало сильніше, із голубого неба долітав повний жалю журавлиний трубний клич, **який** то гучнів, то завмирав, тонучи в голубій безвісті* (Г. Тютюнник).

Допоміжними засобами зв'язку предикативних частин складного багатокomпонентного речення є:

- співвідношення видо-часових форм дієслів-присудків, наприклад: *Ти-хо **проходив** я лісом¹, зелене листя рясне **шепотло** круг мене², грона калини, як жар, **червоніли**³, квіти з трави різнобарвні **гляділи**⁴; сонячний промінь **купався** між їми, роблячи листя й квітки золотими⁵; хмара метеликів жвавих **вилася**⁶, пісня пташина **дзвеніла-лилася**⁷* (Б. Грінченко). Усі присудки предикативних частин наведеної багатокomпонентної конструкції виражені дієсловами минулого часу, недоконаного виду, такі граматичні форми вказують на одночасність подій, про які йдеться у реченні;
- лексичні елементи (співвідносні слова, спільний другорядний член чи кілька членів тощо), наприклад: *Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу, тільки **тоді** і полегша, **як** нишком поплачу* (І. Котляревський). ***В той** час на Києвом буяло жарке літо, йшов червень, і важкі темні хмари мало не щовечора збиралися на небі* (В. Собко);
- порядок розміщення предикативних частин та ін., наприклад: *Як явір зелений головоньку склоне¹, зозуля кукукне², діброва застогне³, твій кінь під тобою спіткнеться, здогне⁴, **тоді** вже, мій милий, не буде мене⁵...* (С. Писаревський).

Диференціація складних багатокomпонентних речень на **підрядні** і **сурядні** здійснюється за формально-граматичними ознаками.

Багатокomпонентні складні речення, предикативні частини яких поєднуються сурядним синтаксичним зв'язком (тобто синтаксично рівноправні, не залежать одна від одної) і за допомогою сполучників сурядності, називаються **складносурядними багатокomпонентними реченнями**, наприклад:

Цвіли акації духмяні¹, і ми до них
у гай ходили², і ми були від щастя
п'яні³, і ти любив⁴, і я любила⁵
(З. Кучерява).

1 , і 2 , і 3 , і 4 , і 5

[], I [], I [], I [], I []

Багатокомпонентні складні речення, частини яких поєднані підрядним зв'язком (залежать одна від одної) і за допомогою сполучників підрядності (сполучних слів), є **складнопідрядними багатокомпонентними реченнями**, наприклад:

Місія літератури в тому¹, **щоб** повертати людині людське², **яке** руйнується і знецінюється на очах³ (В. Базилевський).

у чому?

яке саме?

1

у чому?

2

яке саме?

3

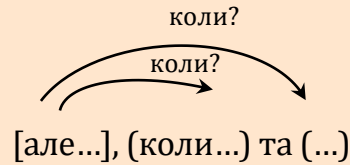
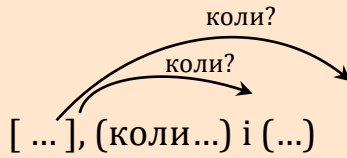
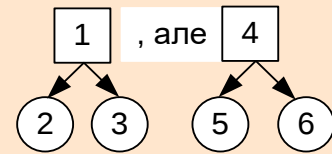
[...в тому], (щоб ...субстантивований прикм.), (яке...)

Багатокомпонентні складні речення з однотипним зв'язком між предикативними частинами (складносурядні чи складнопідрядні) в сучасному українському мовленні мають обмежене функціонування. Частіше потрапляємо на багатокомпонентні речення, в яких поєднуються різні типи сполучникового зв'язку (сурядний і підрядний), а також сполучниково-безсполучникові конструкції із сурядним, підрядним та безсполучниковим зв'язками, у лінгвістиці їх ще трактують як **складні багатокомпонентні речення з різними типами синтаксичного зв'язку**.

Якщо в елементарному складному реченні семантико-синтаксичні відношення завжди однакові й виявляються на зовнішньому рівні членування, то складним багатокомпонентним реченням властиві різні комбінації цих відношень.

Більшість складних багатокомпонентних речень має багаторівневу структуру. У них часто виявляються головні (ведучі) та підпорядковані синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення. Як наслідок, ці речення мають один зовнішній, який є основним, і один чи декілька внутрішніх рівнів членування, наприклад:

*Я до осені йду¹, коли небо високе² і настоя-
ний сад на осіннім меду³, але як би напивсь я со-
лодкого соку⁴, коли яблуко є⁵, та останнє воно у
саду⁶ (З. Кучерява).*

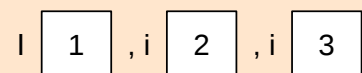
На зовнішньому рівні структура цього багатокomпонентного складного речення двочленна: 1) *Я до осені йду, коли небо високе, і настояний сад на осіннім меду*; 2) *але як би напивсь я солодкого соку, коли яблуко є, та останнє воно у саду*. Ці інформаційні блоки пов'язані між собою сурядним зв'язком та протиставними семантичними відношеннями. У свою чергу обидва блоки мають внутрішні рівні членування. Їх структурні схеми стосуються синтаксичної організації складного речення: у складі обох конструкцій наявні головні й підрядні предикативні частини: [я до осені йду] – головна предикативна частина першого блоку; (коли небо високе), (і настояний сад на осіннім меду) – однорідні супідрядні предикативні частини часу; [але як би напивсь я солодкого соку] – головна предикативна частина другого блоку; (коли яблуко є), (та останнє воно у саду) – супідрядні предикативні частини часу.

А отже, синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення у багаторівневих сполучникових багатокomпонентних утвореннях перебувають між собою в ієрархічних відношеннях. Залежно від характеру синтаксичного зв'язку на зовнішньому і внутрішньому рівнях членування виділяються **монозв'язкові** й **полізв'язкові** складні багатокomпонентні речення.

До монозв'язкових належать конструкції:

- **із сурядним зв'язком**, наприклад:

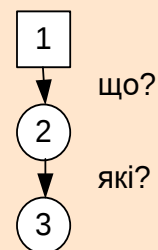
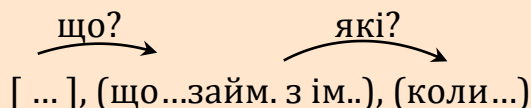
*І гарячішає море, і тепліють гори, і в млоску
гарячому шелестять хвої чорного кипариса...*
(Остап Вишня).

І [...], і [...], і [...]

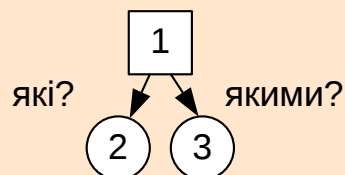
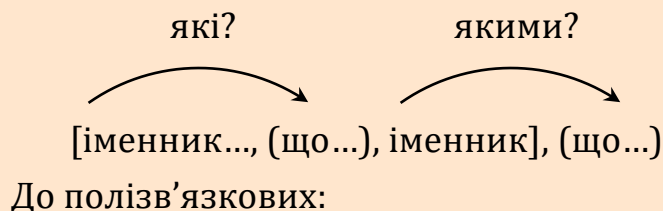
- **з послідовною підрядністю**, наприклад:

Але зятям собі¹, що колись можуть наста-
ти і такі часи², коли нашої мови не буде
пам'ятати навіть найменший соловейко³
(І. Малкович).

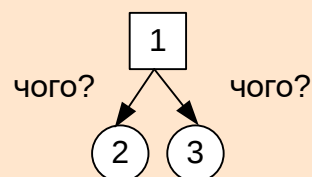
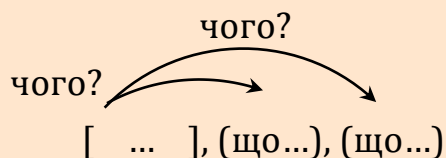
- **з неоднорідною супідрядністю**, наприклад:

Слова, що виходять з рідної мови², стають
ніби зліпками¹, що засвідчили чиєсь прожите
життя³ (А. Брагіна).

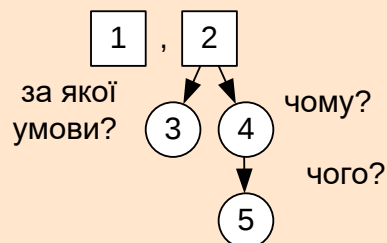
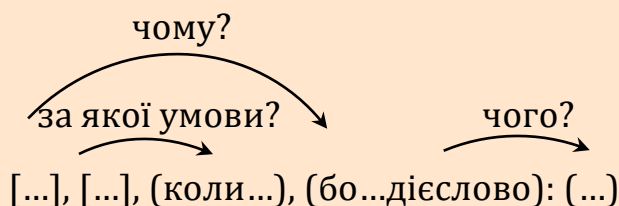
- **з однорідною супідрядністю**, наприклад:

Я не знала¹, що так буває з нерозтраченим
почуттям², що в експресії танцю зникає суєта у
кайданах життя³ (З. Кучерява).

- **з сурядністю, супідрядністю і підрядністю**, наприклад:

Серце розпалилося до краю¹, біла би у
дзвін², коли б могла³, бо ж усе життя цього
бажаю⁴, щоб жити – й бути джерелом тепла⁵!
(Н. Горішна).

Залежно від характеру сполучних засобів на зовнішньому і внутріш-
ньому рівнях членування виділяють шість основних комбінацій синтаксич-

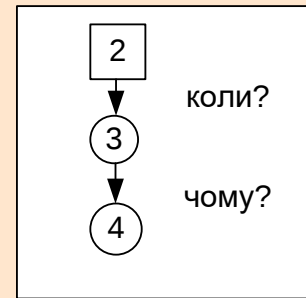
них зв'язків, що охоплюють усі типи складних сполучникових багатокомпонентних речень. Перші стосуються зовнішнього рівня, другі внутрішнього:

1. Сурядний-підрядний, наприклад:

У музиці звучить печаль¹, і пісню нам не сотворити², коли мелодії мовчать³, бо їм нема кого любити⁴ (З. Кучерява)

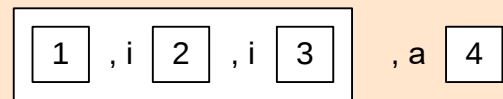
коли? чому?

[...], і [...], (коли...), (бо...)

2. Сурядний-сурядний, наприклад:

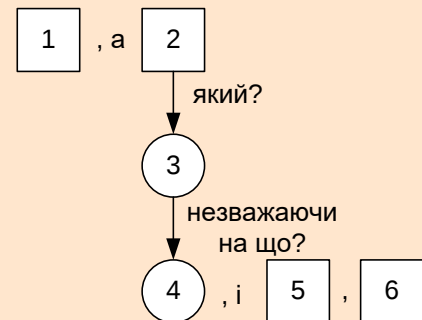
Він дарував розкішні букети нареченим¹, і всі були йому вдячні², і всі шанували його³, а йому ж хотілося випити хоч краплю кохання⁴ (В. Симоненко).

[], і [], і [], , а []

3. Сурядний-підрядний, сурядний, безсполучниковий, наприклад:

Почекай, моя музо-осене, до самотності не спонукай¹, а ходімо в світанок росяний, у безмежний багряний край², де ще можна любити й вірити³, хоч надії горять мости⁴, і невдача – яруга вирита⁵, не об'їхати, не обійти⁶ (З. Кучерява).

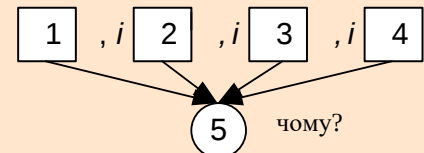

який? незважаючи на що?

[], а [ім.], (де...), (хоч...), і (...), (...)

4. Підрядний-сурядний, наприклад:

У кожного чоло життя і жаль порили¹, і в оці кожного горить любові жар², і руки в кожного ланці, мов ладь, обвили³, і плечі кожного додолу ся схилили⁴, бо давить всіх один страшний якийсь тягар⁵ (І. Франко).

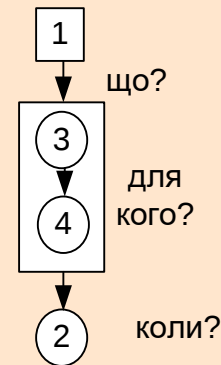
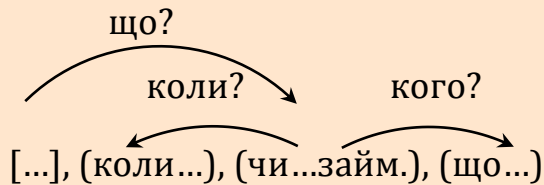

чому?

[], і [], і [], і [], (бо...)

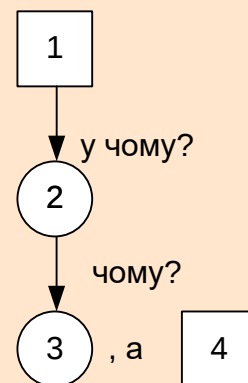
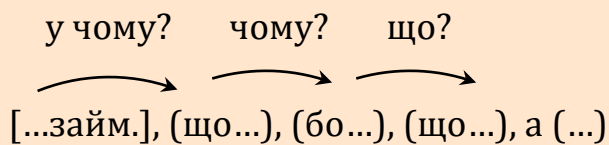
5. Підрядний-підрядний, наприклад:

Ну, скажи, Андрію¹, коли висушить мене праця та негода², чи буду люблю для того³, що спокусився красою⁴? (В. Симоненко).

6. Підрядний-підрядний, сурядний, наприклад:

Ліна похапцем одягається і водночас переконує тьотю в тому¹, що вона зроду-віку і не подумає виходити заміж², бо тепер тільки їй чути що про розлучення³, а путніх хлопців дуже мало⁴ (В. Симоненко).

Складне багатоконпонентне речення характеризується комунікативною завершеністю. Окремо взяті його предикативні частини, як правило, не становлять комунікативної цілісності.

Специфіка складного багатоконпонентного речення як комунікативної одиниці виявляється в тому, що, крім «розповідних», «питальних» і «спонукальних», наявні й контаміновані (від лат. *contamination* – змішування) структури, що поєднують у собі елементи розповідної та питальної, розповідної та спонукальної конструкції, наприклад: *Як могло статися, що саме Михайло Максимович, українець, нащадок козацького роду, який не мав впливових благодійників, у такому віці удостоївся цієї високої посади? (В. Скопенко). Тож загляньмо в це залишене напризволяще домашнє вогнище, переступімо поріг тієї старої української хати, яких уже не багато збереглося, але в них ще залишився дух мудрих народних традицій, що споконвіку формували в людині добрі почуття, працюовиту вдачу, чутливу до краси душу (З журналу).*

А отже, багатокomпонентні речення відзначаються складною формально-граматичною, семантико-синтаксичною та комунікативною специфікою. Формально-синтаксична та семантико-синтаксична організація складного багатокomпонентного речення виявляється у його структурній побудові та логічній організації, що використовуються у процесі спілкування для опису комунікативної ситуації. Функціональне призначення синтаксичних одиниць відображається у його актуальному (темо-рематичному) членуванні.

Тема (з гр. *thema* = *основа, положення*) – компонент актуального членування, вихідна частина висловлення, що містить відому комунікантам інформацію і є предметом повідомлення.

Рема (з гр. *rhema* = *сказане, слово, вислів*) – нова інформація, тобто те, що повідомляється про предмет обговорення.

За рахунок чергування темо-рематичних елементів розгортається повідомлення, що на структурному рівні відповідає тексту. Чим більше структурних елементів має речення (членів речення, предикативних частин), тим більше можливостей його актуалізації.

Засобами темо-рематичної організації багатокomпонентного речення є інтонація, логічний наголос, порядок предикативних частин, порядок слів у предикативних частинах тощо.

За нейтрального порядку розміщення предикативних частин тема передує ремі. Однак у багатокomпонентному складному реченні через поліваріантність моделей такої відповідності часто немає, тому функцію реми часто виконують підрядні предикативні частини. Отже, формально синтаксична і семантична організація багатокomпонентного речення може не відповідати комунікативній.

1.3. КЛАСИФІКАЦІЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ

Класифікація складних багатокomпонентних речень була і залишається дискусійним питанням сучасної лінгвістичної науки. Різноманітність підходів можна пояснити перш за все аспектами розгляду складних багатокomпонентних структур. Якщо на початкових етапах вивчення цих конструкцій переважав формально-синтаксичний підхід, то пізніше одним із найпоширеніших став семантико-синтаксичний, оскільки «синтаксис семантичний за своєю природою, включає як конструктивну частину відповідну ділянку семантики» [119, с. 223]. Саме таке трактування багатокomпонентних речень знаходимо у працях С. П. Бевзенка [8-9], І. Р. Вихованця [15-17], А. П. Грищенка [28-29], М. Я. Плющ [88-89], І. Г. Чередниченка [110] та ін. Однак учені й досі по-різному трактують співвідношення формальних і семантичних критеріїв під час визначення типів багатокomпонентних речень.

На початковому етапі дослідження мовознавці, як правило, не визначали багатокomпонентні конструкції як окремий тип речень, що порушило системність опису цих одиниць синтаксису. Так, А. П. Грищенко, складносурядні багатокomпонентні речення розглядає разом з елементарними [105, с. 387-398]. Поза увагою дослідника залишилися складно-підрядні та безсполучникові багатокomпонентні речення.

Такий же підхід до складносурядних багатокomпонентних структур застосовує і Б. М. Кулик [65, с. 178-179, 187], однак як окремий тип визначає складнопідрядні речення з кількома підрядними і відносить до них: 1) конструкції з супідрядними реченнями; 2) конструкції з послідовною підрядністю, або включенням; 3) конструкції, що об'єднують в собі супідрядний і послідовний зв'язки [65, с. 239]. Як і попередник, він залишає поза увагою безсполучникові багатокomпонентні структури, однак визначає складні сполучноково-безсполучникові речення, не подавши їх опису [65, с. 268].

С. П. Бевзенко багатокomпонентні речення розглядає як складні синтаксичні конструкції [9, с. 51] і визначає у їх складі: 1) безсполучникові

багаточленні речення; 2) складносурядні багаточленні речення, 3) складнопідрядні багаточленні речення, 4) складні багаточленні речення змішаного типу. Разом з тим до безсполучникових багаточленних речень дослідник відносить чисто безсполучникові та безсполучниково-сполучникові речення. Як складносурядні багаточленні визначає лише ті речення, «предикативні частини яких поєднуються в одне ціле за допомогою єднальних, зокрема приєднувальних, і розділових сполучників», мотивуючи тим, що «складносурядні речення, предикативні частини яких поєднуються протиставними сполучниками, виступають лише як двочленні» [9, с. 53-55]. Як складнопідрядні багатокомпонентні речення визначає конструкції з послідовною підрядністю, конструкції з супідрядністю, конструкції з послідовною підрядністю і супідрядністю. Однак така класифікація, на нашу думку, не досить послідовна і не охоплює усі типи багатокомпонентних речень.

І. Р. Вихованець у системі складного речення розрізняє елементарні і неелементарні конструкції. Останні визначає як речення, до складу яких входять «понад дві предикативні частини» [14, с. 292]. Складні багатокомпонентні речення досліджує як складносурядні речення відкритої структури, яким «притаманні: а) потенційна необмеженість (відкритість) сурядного ряду (формально-синтаксична ознака); б) вираження єднальних і розділових відношень (семантико-синтаксична ознака); в) сполучниковий і безсполучниковий зв'язок (формально-синтаксична ознака)» [14, с. 306]. Ці конструкції поділяє на єднальні та розділові.

У визначенні типології складносурядних багатокомпонентних речень І. Р. Вихованець дотримується таких поглядів, як С. П. Бевзенко. Однак, на відміну від попередників, серед інших типів багатокомпонентних речень визначає складні речення з різними видами синтаксичного зв'язку й відносить до них: 1) конструкції з сурядним і підрядним зв'язками; 2) конструкції з сурядним і предикативним зв'язками; 3) конструкції з підрядним і предикативним зв'язками; 4) конструкції з сурядним і недиференційованим синтаксичним зв'язками; 5) конструкції з підрядним і недиференційованим синтаксичними зв'язками; 6) конструкції з сурядним, підрядним, предикативним і недиференційованим синтаксичними зв'язками [14, с. 352]. У сукупності неелементарних складних

речень дослідник розглядає і період. Така класифікація багатокomпонентних речень є досить деталізованою, у порівнянні з попередніми, але не визначає чіткої межі між сполучниковими і безсполучниковими багатокomпонентними реченнями.

М. Я. Плющ деталізує класифікацію складнопідрядних багатокomпонентних речень, визначивши у їх складі: 1) складнопідрядне з однорідною підрядністю; 2) складнопідрядне з різночленною підрядністю; 3) складнопідрядне з послідовною підрядністю; 4) складнопідрядне з однорідними і неоднорідними супідрядними; 5) складнопідрядне з однорідною і послідовною підрядністю; 6) складнопідрядне з однорідною, різночленною та послідовною підрядністю [88, с. 136-137]. Дослідниця розглядає сполучниково-безсполучникові конструкції як багатокomпонентні складні речення з різними видами і засобами зв'язку, до яких відносить: 1) складне речення зі сполучниковим сурядним і підрядним зв'язками (сурядно-підрядне); 2) складне речення зі сполучниковим сурядним і безсполучниковим зв'язками; 3) складне речення з безсполучниковим зв'язком на основному рівні та сполучниковим у межах компонента, що є складнопідрядним реченням; 4) складне речення зі сполучниковим сурядним і підрядним та безсполучниковим зв'язками [88, с. 140].

У пропонованому посібнику прийнято класифікацію багатокomпонентних речень К. Ф. Шульжука [119], оскільки на сучасному етапі дослідження аналізованих синтаксичних утворень, на наш погляд, вона є найбільш послідовною. Мовознавець бере за основу класифікації багатокomпонентних речень формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти. Ураховуючи структурно-семантичну організацію речення він виділяє чотири рівні класифікації та опису складних багатокomпонентних речень: абстрактно-синтаксичний, конкретно-синтаксичний і два семантичні. Такий підхід дозволяє більш детально дослідити та описати багатокomпонентні речення, а також визначити їх типологію.

На абстрактно-синтаксичному рівні враховано наявність / відсутність сполучників (сполучних слів у складнопідрядному реченні) на межі частин складного багатокomпонентного речення. За названими ознаками усі речення цього типу доцільно поділити на складні багатокomпонентні речення із сполучниковим, безсполучниковим та сполучниково-безсполучниковим зв'язками (рис. 1.2).

На конкретно-синтаксичному рівні взято до уваги сполучникові складні багатокomпонентні речення з огляду на характер синтаксичного зв'язку між предикативними частинами, і відповідно визначено: складносурядні багатокomпонентні речення, складнопідрядні багатокomпонентні речення, багатокomпонентні речення із сурядністю та підрядністю (рис.1.2). При цьому враховано тип сурядних сполучників та тип підрядності: послідовна підрядність, однорідна супідрядність, неоднорідна супідрядність, зворотно-підпорядкована підрядність і т.п.

Абстрактно-синтаксичний та конкретно-синтаксичний рівні відбивають формально-синтаксичну організацію складного багатокomпонентного речення.

Семантико-синтаксична структура складного багатокomпонентного речення також дворівнева. На першому семантичному рівні визначено лише ті сполучникові багатокomпонентні речення, предикативні частини яких поєднуються семантичними сполучниками (сполучними словами), що вказують на конкретні семантико-синтаксичні відношення: темпоральні, умови, мети, причини, місця тощо. Проте у комунікативній дійсності на такі складні багатокomпонентні структури потрапляємо дуже рідко.

На другому семантичному рівні взято до уваги семантичні відношення між предикативними частинами багатокomпонентних конструкцій. Цей рівень об'єднує усі типи безсполучникових багатокomпонентних речень, що співвідносяться із відповідними складносурядними та складнопідрядними реченнями.

За цими ознаками виокремлено такі типи складних багатокomпонентних речень: 1) *сполучникові*; 2) *безсполучникові*; 3) *сполучниково-безсполучникові*. Серед сполучникових: складносурядні, складнопідрядні та складні багатокomпонентні речення з сурядністю і підрядністю. До багатокomпонентних безсполучникових речень віднесено: *багатокomпонентні конструкції із однотипними предикативними частинами, із різнотипними предикативними частинами, із однотипними та різнотипними предикативними частинами*. Як сполучниково-безсполучникові визначено: *складні багатокomпонентні речення із сурядністю та безсполучниковістю; із підрядністю та безсполучниковістю; із сурядністю, підрядністю та безсполучниковістю* (з різними конфігураціями цих зв'язків на зовнішньому та внутрішніх рівнях) (рис. 1.2).

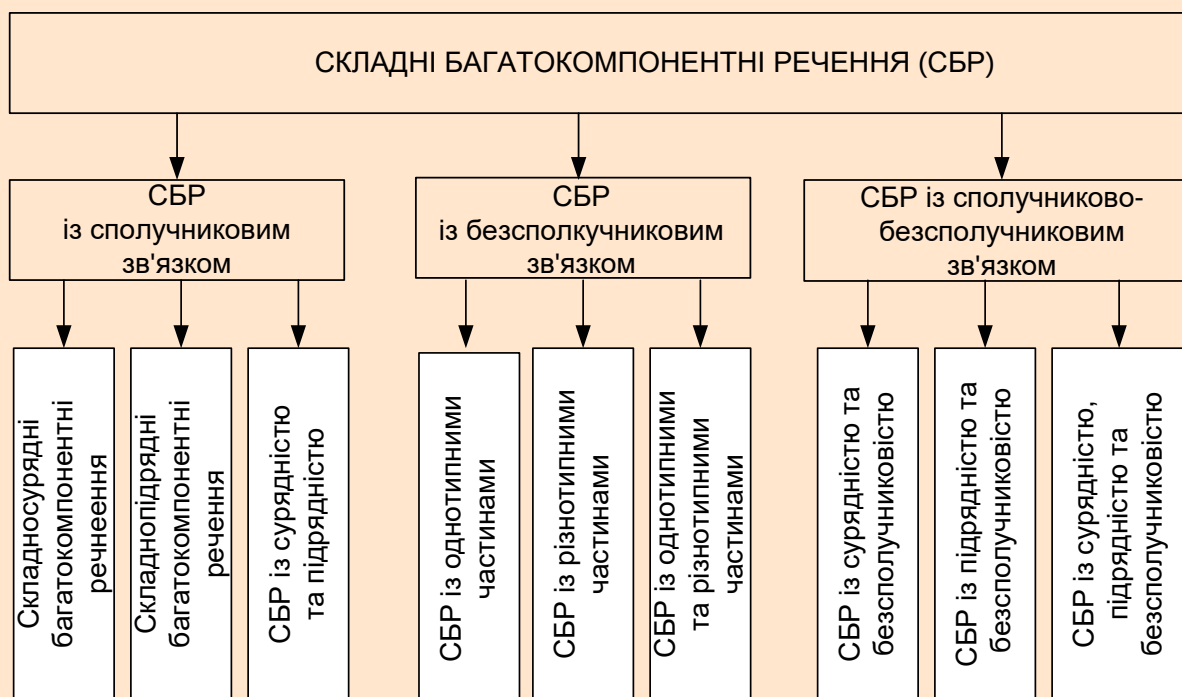

Рис. 1.2. Типологія багатокomпонентних речень

Враховуючи зазначені вище критерії аналізу складних синтаксичних конструкцій, у кожному з типів багатокomпонентних речень визначено ще й окремі різновиди відповідних структур (більш детально їх характеристику подано у наступних розділах).

1.4. СХЕМА СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ

1. Аналізоване складне багатокomпонентне речення.
2. Яке речення за метою висловлювання, емоційним забарвленням (розповідне, питальне, спонукальне, контаміноване, окличне)?
3. Виділити і пронумерувати предикативні частини, з яких складається багатокomпонентне речення.
4. Визначити семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складного багатокomпонентного речення:
 - предикативні частини, що виділяються на вищому рівні членування: тип зв'язку, смислові відношення між ними, засоби вираження;
 - предикативні частини, що виділяються на нижчому рівні членування: тип зв'язку, смислові відношення між ними, засоби вираження.

5. Встановити засоби зв'язку предикативних частин (сполучники, сполучні слова, інтонація).
6. Визначити тип конструкції багатокomпонентного речення:
 - складносурядне багатокomпонентне речення (з однотипною сурядністю; неоднотипною сурядністю);
 - складнопідрядне багатокomпонентне речення (з послідовною підрядністю; з однорідною супідрядністю; з неоднорідною супідрядністю; контаміноване);
 - складне багатокomпонентне речення з сурядністю і підрядністю;
 - складне багатокomпонентне безсполучникове речення (з однотипними частинами; з неоднотипними частинами; контаміноване);
 - складні багатокomпонентні сполучниково-безсполучникові речення (із сурядністю і безсполучниковістю; з підрядністю і безсполучниковістю; із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю).
7. Проаналізувати предикативні частини за типом простого речення.
8. Визначити розділові знаки в реченні.
9. Накреслити графічну схему речення.
10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Яку синтаксичну конструкцію в сучасній українській мові називають складним багатокomпонентним реченням?
2. За якими диференційними ознаками відрізняють складні багатокomпонентні від елементарних складних речень?
3. Які засоби зв'язку між предикативними частинами складного багатокomпонентного речення?
4. Дайте визначення сполучникових багатокomпонентних речень.
5. Які багатокomпонентні речення називають безсполучниковими?
6. Які складні багатокomпонентні речення називають монозв'язковими?
7. Дайте визначення полізв'язкових складних багатокomпонентних конструкцій.
8. Визначте типи семантичних відношень між предикативними частинами складного багатокomпонентного речення.

9. У чому виявляється особливість семантичної організації багатокomпонентних речень у порівнянні з елементарними складними реченнями?
10. Які аспекти покладено в основу класифікації складних багатокomпонентних речень?
11. Які ознаки беруть до уваги під час класифікації складних багатокomпонентних речень на формально-синтаксичному (абстрактно-синтаксичному і конкретно-синтаксичному) й семантичних (першому і другому) рівнях.
12. Назвіть основні типи складних багатокomпонентних речень.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Випишіть з тексту складні багатокomпонентні речення. З'ясуйте їх диференційні ознаки.

*Стільки в тебе очей,
Стільки рук і мозолів,
Скільки крапель в Дніпрі
І у небі зірок.
Ти не падав од вітру,
З біди не безволів,
Не насунув на душу
Ганьби козирок.

Не шукав я до тебе
Ні стежки, ні броду,
Бо від тебе узбіччям
Ніколи не брів –
Я для тебе горів,
Український народе,
Тільки, мабуть,
Не дуже яскраво
Горів.

Тільки, мабуть, не міг,
Як болід спалахнути,*

*Щоб осяяти думкою
твій небозвід,
Щоб устать, ніби зірка,
Сіянням окута
Твоїх подвигів гордих
Й незлічених бід.*

*Скромна праця моя –
То не пишна окраса,
Але в тому, їй-богу,
Не бачу біди –
Щось у мене було
І від діда Тараса,
І від прадіда –
Сковороди.*

*Не шукаю до тебе
Ні стежки, ні броду –
Ти у грудях моїх,
У чолі і в руках.
Упаду я зорею,
Мій вічний народе,
На трагічний і довгий
Чумацький твій шлях.*

(В. Симоненко)

Вправа 2. Спишіть текст. З'ясуйте тип багатокomпонентних складних речень. Визначте засоби зв'язку предикативних частин та семантико-синтаксичні відношення між ними.

У білому розповні січня, коли довкрузжся спить пречистим безгомінням, а кожен щонайбуденніший слід життя на ньому відбивається в піднебессі щемкою луною чекання, і в зеленій повені травня, коли світанки й надвечір'я розливаються у вічність солов'їним сміхом-риданням, а предковічні сили землі та неба творять велике диво квітування, ця земля заворожує особливим, не схожим на жодні інші, тембром тривання. Здається, саме бурштинові струни тутешнього саду навіюють тобі ці прозорі речитативи буття: хочеться сягнути кожної пташки, хочеться до-

бачити в кожній росинці ту частку світу, той спосіб його пізнання, без яких і немислиме людське існування.

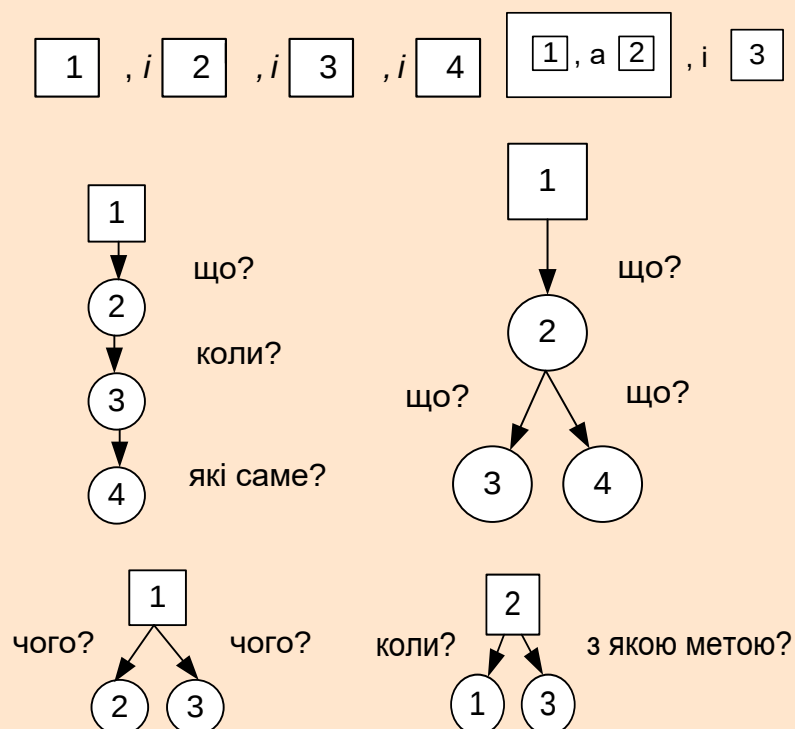
Чарівний сад пісень, сад високого морального пробування в житті й мистецтві, сад сумлінного осмислення людської природи і своєї ролі в суспільстві, цей сад – мрією своєю і своє діяння – він полишив нам у спадок, заповівши ретельно доглядати, пильнувати його.

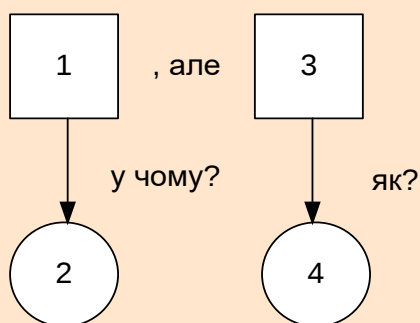
Хто з митців не прагнув прозирнути в таємницю Григорія Сковороди – розгадати його, можливо, й не підозрюючи, що мають справу саме з тим випадком, коли сама сутність людини становить найбільшу загадку?

Адже саме вчення про малий світ, себто людину, є стрижнем усієї його філософської системи: Сковорода пояснював природу, виходячи з сутності людини.

Він вірив, що це прагнення становить суть людини, що «жизнь і діло єсть тежє...». Він хотів бачити людей щасливими і не втомлювався нагадувати, що потрібно шукати себе у праці, що праця – особливо творча – приносить щастя лише тоді, коли відповідає природним нахилам, є «зродною» душі, покликанням (За В. Грабовським).

Вправа 3. За поданими рівневими схемами складіть складні багатокомпонентні речення, з'ясуйте їх типологію, складіть до кожного лінійну схему:

Вправа 4. Спишіть складні багатокomпонентні речення, поставте розділові знаки, прокоментуйте їх уживання. Визначте тип поданих речень.

1. *Нестора часто називають літописцем але правильніше його називати письменником та істориком і не просто першим професійним істориком Русі а батьком усієї нашої історії адже хоча він дотримувався літописних форм і хронологічного викладу подій але прагнення висловитися ширше й докладніше але прагнення висловитися ширше й докладніше диктувало йому численні вставні оповіді в «Повісті минулих літ» (За М. Слабошпицьким).* 2. *Три красені мов три тугих молодих дубки такі схожі й такі неоднакові ось по праву руку стоїть Кий найстарший посередині Щек не хлопець а вогонь далі Хорив який незважаючи на молодість має дужі й умілі руки (За В. Маликом).* 3. *Скажімо на початку сімнадцятого століття на карті світу не було такого міста як Нью-Йорк що сьогодні є фінансовим центром усього світу тільки 1626 року голландська компанія заснувала на території племені ірокезів маленьке містечко (За К. Гудзик).* 4. *Є в Україні такі унікальні місця, що однієї їхньої мальовничості в будь-який сезон, а надто в пору буяння зелені, достатньо, щоб назавжди приворожити серце й душу, адже з висоти пташиного лету на десятки кілометрів видно світ на всі його чотири сторони (Л. Кучеренко).* 5. *Біліє розквітла гречка вона ще молода її зеленого листя ще не торкнулася осінь своїм умілим квачиком і не визолотила його а в ній зрідка прокочується бджолиний звук (За Є. Гуцалом).* 6. *Велика ріка народу мого Прийми мою любов і безмежну подяку що родився я на твоїх берегах що пив м'яку і чисту воду що воскрес я душею біля тебе і що вся душа моя сповняється твоєю красою (За О. Довженком).* 7. *Коли ідеї зустрічаються з характером то виникають явища які дивують світ протягом тисячоліть (Гете).* 8. *Здається бачу рвуться буйні трави де вже відговорили всі*

струмки а Україна Лебедина Слава за сином назирає з-під руки (В. Стус).
 9. Хоч день не порадував погодою ночі треба було сподіватися ясної на зовсім безхмарному небі вже сходив місяць і з'явилися де-не-де перші зірки (М. Стельмах).

Вправа 5. Заповніть таблицю. Дайте загальну характеристику складного багатокomпонентного речення як синтаксичної одиниці.

Складне багатокomпонентне речення

Типологічна ознака	Зміст ознаки	Приклади
Кількість предикативних частин		
Засоби зв'язку предикативних частин		
Види синтаксичного зв'язку		
Типи семантичних відношень		
Особливості структурної організації		
Інтонаційне оформлення		

Розділ II

СПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ

2.1. СКЛАДНОСУРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ

Складні багатокomпонентні сполучникові речення, до яких входять три і більше предикативних частин, що поєднуються сурядним зв'язком і синтаксично рівноправні, називають **складносурядними багатокomпонентними реченнями**, наприклад: *Злітали в голубінь лелеки, і ні хмариночки ніде, і через жито молоде стежина кликала, вела, здається, до мого села (З. Кучерява). Горіли хроніки, храми і святі книги, а слово вийшло з вогню, як заповіт, і гнане, і принижене, і занепащене, воно ніколи не відчувало себе у полоні-безвиході (Б. Харчук).*

Предикативні частини таких багатокomпонентних речень можуть поєднуватися:

- єднальними сполучниками *і, та, а* (у значенні *і*), *ні...ні, ані...ані*, або сполучниковими поєднаннями *і одначе, і все-таки, і все ж, і тому, і разом з тим, і потім, і тоді, і внаслідок цього, і від того, і значить, і крім того, і тільки, і раптом* тощо;
- зіставно-протиставними сполучниками: *або...або, чи...чи, чи то...чи то, не то...не то, чи то...чи може*;
- приєднувальними сполучниками: *та й, ще й, а й* або сполучниковими поєднаннями *а також, а крім того*;
- градаційними сполучниками *не тільки... а й, не лише...а й, не те щоб...а, не те що а*;
- пояснювальними сполучниками *тобто, а саме, або, чи* або сполучниковою комбінацією *і тому*;
- комбінацією названих сполучників.

Сполучники у реченнях репрезентованого типу є показниками відповідних семантичних відношень між предикативними частинами, зокрема: єднальні сполучники вказують на одночасність чи суміжність подій або явищ, їхню послідовність у часі, причиново-наслідковий зв'язок; зіставно-протиставні – на зіставлення, протиставлення, заперечення, виділення чи підсилення; розділові – на виключення одного явища, дії або чергування явищ, пояснювальні відношення чи уточнення тощо. Додатковим засобом зв'язку є відповідна інтонація.

Складносурядні багатокomпонентні речення мають, як правило, відкрити структуру. Їхні предикативні частини поєднуються сурядними сполучниками, а сама синтаксична конструкція є монов'язковою. Такі речення складаються з трьох і більше предикативних одиниць, кожна з яких є окремим відносно самостійним висловленням, тобто окремою комунікативною одиницею. Тому в мовленнєвій дійсності, зокрема в художньому мовленні, вони часто розпадаються на окремі речення, що функціонують як парцельовані структури, наприклад: *Каміння клацало зубами в жорнах, жувало жовті зерна на друзки. І сіялось не борошно, а мука...* (В. Симоненко). *Матінко Господня, Воротар нице в тверській іконі на Святім Афоні!... І я тебе прошу!... І я шукаю твоєї опіки!... І я стукаю до милосердя твого!...* (О. Назарук).

Щодо семантичної організації, то у комунікативній практиці потрапляємо на складносурядні багатокomпонентні речення, у яких спостерігаємо як однакові, так і різні сурядні семантичні відношення між предикативними частинами. З огляду на це складносурядні багатокomпонентні речення доцільно класифікувати на **складносурядні багатокomпонентні речення з однотипною сурядністю** і **складносурядні багатокomпонентні речення з неоднотипною сурядністю**.

2.1.1. СКЛАДНОСУРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНОЮ СУРЯДНІСТЮ

Складні сполучникові багатокomпонентні речення, предикативні частини яких поєднані сурядним зв'язком і однаковими сурядними семантичними відношеннями є **складносурядними конструкціями з однотипною сурядністю**.

Предикативні частини таких синтаксичних утворень, як правило, поєднані повторювальними єднальними (*і..., і..., і...; та..., та..., та...; ні..., ні..., ні...; ані..., ані..., ані...*) чи розділовими (*то..., то..., то...; не то..., не то..., не то...; чи..., чи..., чи...; або..., або..., або...; хоч..., хоч..., хоч...*) сполучниками. Значно рідше предикативні частини складносурядних багатокomпонентних речень з однотипною сурядністю поєднуються зіставними чи протиставними повторюваними сполучниками (*а..., а..., а... тощо*).

За семантичною організацією вони подібні до елементарних складносурядних речень, оскільки мають лише зовнішній рівень членування, на якому яскраво виражені однотипні сурядні семантичні відношення (темпоральні, що вказують на одночасність або послідовність дій чи станів; розподільно-зіставні, що вказують на розподіл дій, ознак, що стосуються одного й того ж явища, предмета, особи, і одночасно на їх зіставлення; взаємовиключення, що вказують на несумісність дій, явищ або їх чергування), наприклад:

Темпоральні відношення (одночасність дій, станів) *І хотілося чогось незба- 1 , і 2 , і 3 , і 4 гненого¹, і вабило кудись у незнане, в незвідане², і чекалось на велике, крилате, радісне³, і буяла в крові молода сила, жадала небуденних діл, подвигів⁴ (В. Козаченко).*

Відношення взаємовиключення *То не грім в степу грохоче¹, То не хмара світ закрила², - То татар велика сила козаченьків обступила³(«Ой Морозе, Морозенку...»).* То не 1 , то не 2 , то 3

Розподільно-зіставні відношення *У неділю рано зілля копала¹, [1], а [2], а [3], а [4]*
а у понеділок переполоскала²,
а у вівторок зілля варила³,
а в середу рано Гриця отруїла⁴ («Ой не ходи, Грицю...»).

Такі синтаксичні утворення характеризуються відкритістю структури. До їх складу входить від трьох і більше предикативних частин. Їх легко можна доповнювати новими предикативними частинами без спотворення змісту, порівняймо:

<i>Циркуляр на них поглянув строго.</i>	<i>І циркуляр на них поглянув строго,</i>
<i>Зал зворушився і затих.</i>	<i>І зал зворушився і затих,</i>
<i>Розп'яли її, небогу,</i>	<i>І розп'яли її небогу,</i>
<i>В ім'я параграфів товстих.</i>	<i>В ім'я параграфів товстих.</i>

(В. Симоненко)

2.1.1.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОСУРЯДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНОЮ СУРЯДНІСТЮ

1. Аналізоване складне багатокompонентне речення:

*І бачу я тоді широке синє море,
 Й клекоче глибина, і стогне, і реве,
 І хвилі піняві збігаються, як гори,
 І гурт човнів на морі тім пливе;
 І дружно козаки на весла налягають,
 І кожний піну б'є, і кожний хвилю рве...*

(Василь Мова)

2. За метою висловлювання аналізоване речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.

3. Речення складається із семи предикативних частин. 1-а: *І бачу я тоді широке синє море*, 2-а: *Й клекоче глибина, і стогне, і реве*, 3-а: *І хвилі піняві збігаються, як гори*, 4-а: *І гурт човнів на морі тім пливе*; 5-а: *І дружно козаки на весла налягають*, 6-а: *І кожний піну б'є*, 7-а: *і кожний хвилю рве...*

4. Речення відкритої структури.

5. Аналізована синтаксична конструкція має сталий порядок предикативних частин і просту семантичну організацію, оскільки між її предикативними частинами яскраво виражені однотипні темпоральні семантичні відношення, що вказують на одночасність дій, про які йдеться у реченні.

6. Засобами зв'язку предикативних частин цього складного багатоконфентного речення є повторювані єднальні сполучники *і..., й..., і..., і..., і..., і..., і...*, що стоять на початку кожної предикативної частини, та відповідна сурядна інтонація.

7. Аналізована синтаксична одиниця є складносурядним багатоконфентним реченням із однотипною сурядністю.

8. Перша предикативна частина: *І бачу я тоді широке синє море* – побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. Друга: *Й клекоче глибина, і стогне, і реве* – за типом простого, двоскладного, непоширеного, повного, ускладненого однорідними присудками речення. Третя: *І хвилі піняві збігаються, як гори* – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого порівняльним зворотом речення. Четверта: *І гурт човнів на морі тім пливе* – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. П'ята: *І дружно козаки на весла налягають* – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. Шоста: *І кожний піну б'є, і сьома: і кожний хвилю рве* – за типом простого, двоскладного, непоширеного, повного, неускладненого речення.

9. Між предикативними частинами цього багатоконфентного речення ставляться коми після слів *море, гори, налягають, б'є*, між четвертою і п'ятою частинами – крапка з комою, що відділяє предикативні частини, які мають свою пунктуацію. Крім того друга предикативна частина ускладнена однорідними присудками, які теж розділені комами після слів *глибина і стогне*, а третя предикативна частина містить порівняльний зворот *як гори*, що також відділений комами.

10. Графічна схема речення:

І 1 , й 2 , і 3 , і 4 ; і 5 , і 6 , і 7

11. Аналіз членів речення кожної з предикативних частин.

2.1.2. СКЛАДНОСУРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З НЕОДНОТИПНОЮ СУРЯДНІСТЮ

Для більшості складносурядних багатокompонентних конструкцій характерні складні семантико-структурні зв'язки і семантичні відношення між предикативними частинами. У таких багатокompонентних реченнях спостерігаємо, як правило, ієрархічну структуру, представлену зовнішнім (логіко-семантичним) і внутрішнім (формально-синтаксичним) рівнями членування. Ці синтаксичні утворення належать до **складносурядних багатокompонентних речень з неоднотипною сурядністю**.

У комунікативній практиці досить часто потрапляємо на складносурядні багатокompонентні речення, в яких на зовнішньому рівні членування яскраво виражені причинно-наслідкові, а на внутрішньому темпоральні семантичні відношення, наприклад:

Причинно-наслідкові – темпоральні відношення

Минула ніч¹, / і сонце білориве несе на тросі огненному день², і блискітки, швидкі та мешення тушливі, стрибають на асфальті де-не-де³ (В. Симоненко).

1, і 2, і 3

Засобами зв'язку у таких синтаксичних конструкціях, як правило, є повторювальні єднальні сполучники та інтонація.

Досить часто предикативні частини складносурядних багатокompонентних речень поєднуються комбінованими сполучниками (зіставними-єднальними, протиставними-єднальними, розділовими-єднальними, градаційними-єднальними, зіставними-протиставними-єднальними тощо). У цих випадках домінантою, як правило, є зіставно-протиставні відношення. Зовнішній рівень членування проходить на межі зіставлення чи протиставлення, тоді як на внутрішньому рівні членування поширені причиново-наслідкові чи темпоральні відношення, наприклад:

Зіставно-протиставні – темпоральні відношення

І вже сріблясто-синя неозорість залитих повинню луків відкритилась нашим очам¹, і вже мерехтивна дуга повислого над Стриж-

1, і 2, а 3

Зіставно-про- *Смуга води між ними і бере-*
 тиставні – *причи- гом ширшала¹, і Трав'янку ставало*
 ново-наслідкові *все неспокійніше², / а Дніпро вида-*
 відношення *вався тепер нездоланно широким³*
(В. Дрозд).

Темпоральні – *На долонях клумб синів льонок¹, а по синьому – червоними ліхтарями горіли молоденькі тюльпани², / і хмільно пахла прогріта сонцем міська земля³ (В. Дрозд).*

Складносурядні багатокомпонентні речення з неоднотипною сурядністю, у порівнянні з відповідними структурами з однотипною сурядністю, є відносно закритими. Семантичні відношення, що виявляються на зовнішньому синтаксичному рівні членування, «зв'язують» синтаксичну конструкцію, роблять її замкнутою, тоді як на внутрішньому рівні вона залишається відкритою.

2.1.2.1 ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОСУРЯДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З НЕОДНОТИПНОЮ СУРЯДНІСТЮ

1. Аналізоване складне багатокompонентне речення:

Скрізь по долині яро-зелена, росою вмиа, буйна трава пахтить пахощами, поблискує барвистими квітами, а між нею лисніють широкі плеса річки і часом мов хто сипнув зеленим листом і золотими та сріблястими квітами-лілеями (В. Леонтович).

2. За метою висловлювання аналізоване речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.

3. Речення складається із трьох предикативних частин. 1-а: *Скрізь по долині яро-зелена, росою вмиа, буйна трава пахтить пахощами, поблискує барвистими квітами*; 2-а: *а між нею лисніють широкі плеса річки*; 3-а: *і часом мов хто сипнув зеленим листом і золотими та сріблястими квітами-лілеями*.

4. Речення відкритої структури.

5. Аналізована синтаксична конструкція має сталий порядок предикативних частин. Між першою і другою, першою і третьою предикативними частинами яскраво виражені зіставно-протиставні відношення, що відбивають розташування у просторі семантичних суб'єктів, які описує автор, на основі контрастності. Між другою і третьою предикативними частинами – темпоральні семантичні відношення, що відображають суміжність подій.

6. Засобами зв'язку предикативних частин цього складного багатокompонентного речення є протиставний сполучник *а*, що стоїть на початку другої, та єднальний сполучник *і* на початку третьої предикативних частин, а також відповідна сурядна інтонація.

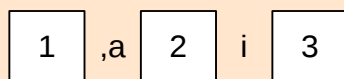
7. Аналізована синтаксична конструкція є складносурядним багатокompонентним реченням з неоднотипною сурядністю.

8. Перша предикативна частина: *Скрізь по долині яро-зелена, росою вмиа, буйна трава пахтить пахощами, поблискує барвистими квітами* – побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого відокремленим означенням, вираженим дієприслівниковим зворотом, і однорідними присудками речення. Друга: *а між нею лисніють широкі плеса річки* – за типом простого, двоскладного, поширено-

го, повного, неускладненого речення. Третя: *і часом мов хто сипнув зеленим листом і золотими та сріблястими квітами-лілеями* – за типом простого, двоскладного, поширеного, неповного (з опущеною обставиною), ускладненого однорідними додатками і означеннями речення.

9. Між першою і другою предикативними частинами цього багатоконфнентного речення ставиться кома після слова *квітами*, крім того у першій частині комами виділяється відокремлене означення, виражене дієприслівниковим зворотом *росою вмиа*, між другою і третьою частинами кома не ставиться, бо є спільна для них обох обставина *між нею* і вони поєднані єднальним сполучником *і*.

10. Графічна схема речення:

11. Аналіз членів речення кожної з предикативних частин.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які складні багатоконфнентні речення називають складносурядними?
2. Які ознаки взято до уваги при класифікації цих синтаксичних одиниць?
3. Дайте визначення складносурядних багатоконфнентних речень із однотипною сурядністю.
4. Чим вони подібні до елементарних складносурядних речень?
5. Назвіть засоби зв'язку предикативних частин у складносурядних багатоконфнентних реченнях з однотипною сурядністю.
6. Які семантичні відношення властиві цим синтаксичним утворенням?
7. Дайте визначення складносурядних багатоконфнентних речень із неоднотипною сурядністю.
8. Якими засобами зв'язку поєднуються предикативні частини цих утворень?
9. Визначте особливості семантичної організації складносурядних багатоконфнентних речень з неоднотипною сурядністю.
10. Чому ці структури характеризуються закритістю у порівнянні з складними багатоконфнентними реченнями з однорідною сурядністю?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Придумайте складні багатокomпонентні речення, із запропонованими засобами зв'язку. Визначте семантичні відношення між їхніми предикативними частинами. Вкажіть тип речення. Накресліть його схему.

1. І..., і..., і... 2. А..., а..., а... 3. Чи..., чи..., чи... 4. ..., але..., і... 5. ..., і..., та (але)... 6. ..., але..., а... 7. ..., і..., проте..., і... 8. ..., не те щоб..., а... 9. Не тільки..., і..., але й... 10. Не лише..., але й..., і...

Вправа 2. Запропоновані предикативні одиниці введіть до складу складносурядних багатокomпонентних речень. Визначте засоби зв'язку предикативних частин і тип СБР. Як змінився зміст повідомлення?

1. 1931 року Архип закінчував інститут. Ще працював над дипломним проектом. Вже кілька кафедр запропонували йому аспірантуру. 2. Працюючи у конструкторському бюро Харківського авіаційного заводу, почав свій трудовий шлях Архип Люлька. Не став він ні директором заводу, ні професором. Став у сорок три роки видатним конструктором авіатехніки. 3. Все ж спершу було не слово. Сплеск емоцій, думка. Тоді – слово. 4. Він народився й жив для добра і любові. Його вбила «ненависть великих якраз у момент їхньої млості». До останнього подиху поклонявся, як коханій, одній Краси. 5. Вона ввійшла до класу, привіталася з нами. Ми не відповідали їй і сіли за парти, пригнічені і принижені. Так три дні. Четвертий ми прочитали в районній газеті замітку про благородний вчинок учительки Ірини Василівни Орлової. Вранці всім класом ми просили в неї пробачення. 6. Високо над горбами стояло серпнєве сонце. Дурманно пахтіли прив'ялі трави, квіти, верби. Тіло обійняла млість. Ноги обважніли.

Вправа 3. Із художньої літератури випишіть п'ять складносурядних багатокomпонентних речень із однотипною сурядністю і п'ять складносурядних багатокomпонентних речень із неоднотипною сурядністю. З'ясуйте особливості їх семантичної організації (рівні членування, семантичні відношення між предикативними частинами). Накресліть схеми цих синтаксичних утворень.

Вправа 4. Спишіть. Зробіть синтаксичний розбір поданих складносурядних багатокomпонентних речень.

1. Малих почали відправляти додому, проте до Лесі й Михайлика ма-
буть, як до чужих, нікому не було діла, і вони вільно могли все спостеріга-
ти (М. Олійник). 2. Ми йдемо через сінокіс, і темніє над нами небо, і дзве-
нить земля на тисячу ладів, і я слухаю (В. Симоненко). 3. Цвіли акації дух-
мяні, і ми до них у гай ходили, і ми були від щастя п'яні, і ти любив, і я лю-
била (З. Кучерява). 4. Після недавніх дощів дорога була в'язкою, і до чере-
виків налипали болотяні згустки, але Честахівський ні до чого не дослуха-
вся, ні на що не зважав, а згадував лише слова великого Кобзаря
(М. Гринчук). 5. Пригода й закінчилась щасливо, однак материн терпець
увірвався, і вона присягалася найближчої неділі відвести корову Єврасеві,
а тут нагодився дядько Денис, і Саньчина доля була остаточно вирішена
(В. Дрозд). 6. Он гай зелений похилився, а он з-за гаю виглядає ставок, не-
наче полотно, а верби геть понад ставом тихесенько собі купають зелені
віти (Т. Шевченко). 7. Як правило, титанам випадають абсолютно не-
здоланні для людини труднощі, і це особливо виразно помітно саме в
житті Михайла Грушевського, проте попервах у нього все складалось
просто і легко (З журналу). 8. Однак світ був і поза ними, жорстокий, без-
жальний, але такий захоплюючий і сповнений щастя світ, і їм треба було
йти, можливо, навіть назустріч своїй смерті, але тепер про небезпеку во-
ни не думали (В. Козаченко). 9. За вихором подріботіла над самою землею
одірвана од гурту хмара, і з неї пішов лапатий, рідкий дощ, але Степанида
навіть не подумала критися од нього, та тут прибита водою пилюка по-
чала притряхати, а в густому повітрі ставала задуха (Г. Колісник).
10. Чи село на березі дало назву водоймі, чи озеро Світязь дало назву селу,
чи, може, ця назва має інші давні корені? (В. Мірошніченко).

Вправа 5. Складіть повідомлення із 10-15 складносурядних багато-
компонентних речень. Виголосіть його перед аудиторією. Проаналізуйте,
речення якого типу переважають.

Вправа 6. Заповніть таблицю. Зробіть порівняльний аналіз багато-
компонентних складносурядних речень з однотипною і неоднотипною
сурядністю. Свої висновки прокоментуйте.

Типи складносурядних багатокomпонентних речень

Характерологічні ознаки	Складні багатокomпонентні речення	
	з однотипною сурядністю	з неоднотипною сурядністю
Засоби зв'язку		
Тип синтаксичного зв'язку між предикативними частинами		
Тип семантичних відношень між предикативними частинами		
Особливості семантичної організації (ієрархічність)		
Відкритість/закритість		

2.2. СКЛАДНОПІДРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ

Складні сполучникові багатокomпонентні речення, до складу яких входять три і більше предикативних частин, одна з яких є синтаксично незалежною (головною), а інші синтаксично залежні, і поєднуються підрядним зв'язком, називаються **складнопідрядними багатокomпонентними реченнями**, наприклад: *Вона ще не знала, що та загадковість і таємниця – поруч, що звичайна потреба юності кохати і бути коханою* (В. Симоненко). *Віра ще посиділа в ресторані, обмірковуючи зустріч, поки не дійшла рішення, що те, що трапилося, – це шанс змінити життя* (І. Роздобудько).

Засобами зв'язку в структурах такого типу є підрядні сполучники, сполучні слова, сполучники і сполучні слова, інтонація.

За характером синтаксичного зв'язку підрядних частин з головними та між собою виділяють такі основні типи цих конструкцій:

- складнопідрядні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю;

- складнопідрядні багатокomпонентні речення з однорідною супідрядністю;
- складнопідрядні багатокomпонентні речення з неоднорідною супідрядністю;
- контаміновані складнопідрядні багатокomпонентні речення. Розглянемо більш детально кожний із цих видів синтаксичних утворень.

2.2.1. СКЛАДНОПІДРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ПОСЛІДОВНОЮ ПІДРЯДНІСТЮ

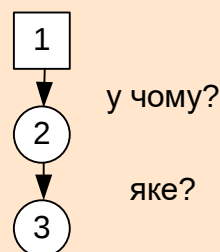
Синтаксичні багатокomпонентні конструкції з послідовною підрядністю – найпоширеніший різновид серед складнопідрядних багатокomпонентних речень. Особливість їх синтаксичної організації полягає у ланцюжковому зв'язку предикативних частин, одна з яких є абсолютно незалежною головною частиною, від якої залежить наступна підрядна частина, від неї – інша, від тієї – третя і так далі, причому, кожна попередня підрядна частина є головною для наступної підрядної предикативної частини, наприклад:

Місія літератури в тому¹, щоб повертати людині людське², яке руйнується і знецінюється на очах³ (В. Базилевський)

у чому? яке?

↘ ↘

[...прийм. із займ.], (щоб...субст. прикм.), (яке...)

У реченнях такого типу перша підрядна частина, яка безпосередньо пов'язується з абсолютно незалежною головною, називається підрядною частиною першого ступеня (у наведеному реченні це друга предикативна частина), а наступні – відповідно другого, третього, четвертого ступенів і так далі.

За місцем розташування предикативних частин розрізняють кілька різновидів складносурядних речень з послідовною підрядністю:

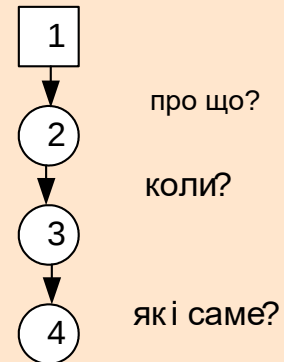
1. Речення, у яких на першому місці незалежна головна предикативна частина, за нею – підрядна першого ступеня, від неї залежить – підряд-

дна частина другого ступеня і так далі. Така схема розташування предикативних частин у багатоконпонентному реченні є класичною і досить поширена у сучасному мовленні, наприклад:

Розповідають¹, що під дубом стояв зі своїм військом Богдан Хмельницький², коли тисяча шістсот сорок восьмого року йшов на Жовті Води³, де одержав блискучу перемогу над шляхетськими поневолювачами⁴ (С. Гречанюк).

про що? коли? які саме?

 [дієсл.], (що...), (коли...ім.), (де...)

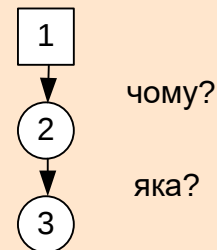

2. Речення, у яких одна з підрядних частин розташовується всередині іншої, наприклад:

Не можна довго тримати в собі емоції¹, бо людина, яка тримає все в собі³, може отримати раптовий напад серця або захворіти на іншу хворобу² (В. Вереснєв).

чому?

 [], (бо ім. (яка...)...)
 яка?

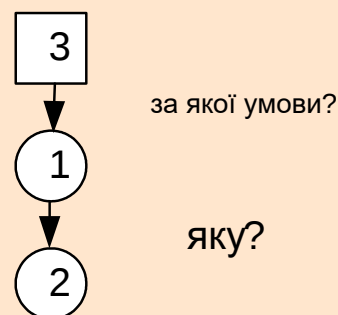
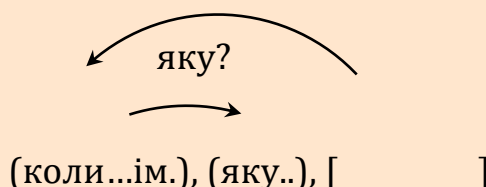

У наведеному складносурядному багатоконпонентному реченні з послідовною підрядністю три предикативних частини. Перша – *Не можна довго тримати в собі емоції* – є абсолютно незалежною головною предикативною частиною. Її зміст пояснює підрядна частина першого ступеня *бо людина може отримати раптовий напад серця або захворіти на іншу хворобу*, в середині якої розташована третя предикативна частина *яка тримає все в собі*, що є підрядною другого ступеня. Таке розташування предикативних частин зумовлене тим, що третя частина цього багатоконпонентного речення конкретизує окреме слово другої частини (іменник *людина*) і стоїть безпосередньо після нього. При іншому розташуванні підрядних частин речення втратило б зміст.

3. Речення, у яких підрядні частини стоять попереду абсолютно незалежної головної частини, наприклад:

Коли ми слухаємо пісню¹, яку створив композитор Богдана Фільц і поет Микола Сингаївський (її назва звучить, як щире зізнання, як урочиста клятва – «Любимо землю свою»)², у пам'яті зринають до болю знайомі краєвиди, широкі лани, зелені діброви, мальовничі береги річок³ (Г. Тарасенко).

за якої умови?

У цьому реченні в абсолютному початку стоїть підрядна предикативна частина першого ступеня *Коли ми слухаємо пісню*, далі зміст іменника *пісню* розкриває підрядна предикативна частина другого ступеня, ускладнена вставним реченням, *яку створив композитор Богдана Фільц і поет Микола Сингаївський (її назва звучить, як щире зізнання, як урочиста клятва – «Любимо землю свою»)*, і в кінці знаходиться головна предикативна частина у *пам'яті зринають до болю знайомі краєвиди, широкі лани, зелені діброви, мальовничі береги річок*.

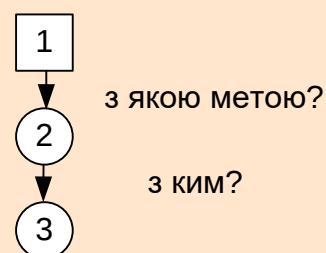
4. Речення, в якому підрядні частини усіх ступенів розташовані всередині головної, наприклад:

Кочівники, розгортаючись бойовим строєм¹, щоб битися з тим², хто перебував за валами³, підносили вгору хоругви¹ (М. Федоренко).

з якою метою?

з ким?

[..., дієприсл. зв., (щоб...займ.), (хто...), ...]

У головній частині цього речення йдеться про дві дії, які виконує семантичний суб'єкт, причому, одна з них передається дієприслівниковим зворотом, зміст якого розкриває підрядна предикативна частина першого ступеня *щоб битися з тим*. Далі йде предикативна частина другого ступеня *хто перебував за валами*, яка розкриває зміст займенника *з тим*,

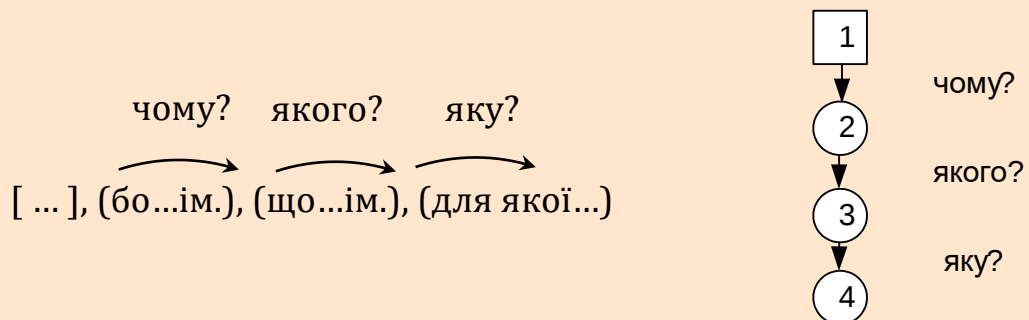
що знаходиться у попередній підрядній частині. Таким чином, підрядні предикативні частини першого і другого ступеня утворюють своєрідний блок, який розкриває зміст дієприслівникового звороту *розгортаючись бойовим строєм*, що знаходиться у головній предикативній частині. Інше розташування підрядних частин змінило б зміст усього речення, порівняймо: *Кочівники, розгортаючись бойовим строєм, підносили вгору хоругви¹, щоб битися з тим², хто перебував за валами³*. У цьому випадку підрядні частини розкривають мету другої дії, про яку йдеться у реченні.

З наведених прикладів цілком очевидно, що семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядних багатокомпонентних реченнях з послідовною підрядністю будуються таким чином, що ведучими є відповідні відношення між абсолютно незалежною головною предикативною частиною і підрядною першого ступеня, а відношення між підрядними предикативними частинами різних ступенів є включеними.

2.2.1.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ПОСЛІДОВНОЮ ПІДРЯДНІСТЮ

1. *Духовна місія поета надзвичайна, бо здійснювалася вона під високим контролем сумління, відданості істині та твердого переконання, що він пережив важливу, вирішальну історичну мить, для якої правда була першим принципом життя* (П. Мовчан).
2. Речення за метою висловлювання розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.
3. Воно складається із чотирьох предикативних частин: 1-а частина: *Духовна місія поета надзвичайна*, 2-га: *бо здійснювалася вона під високим контролем сумління, відданості істині та твердого переконання*, 3-тя: *що він пережив важливу, вирішальну історичну мить*, 4-та: *для якої правда була першим принципом життя*.
4. У аналізованому багатокомпонентному реченні спостерігаємо лінійні семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами, тому речення не має рівнів членування. 1-ша предикативна частина є абсолютно незалежною головною; 2-га – підрядною частиною першого рівня, що вказує на причину того, про що говориться у головній підрядній частині; 3-тя – підрядна присубстантивно-означальна другого рівня; 4-та – підрядна присубстантивно-означальна третього рівня.

5. Засобами зв'язку предикативних частин у аналізованому реченні є підрядні сполучники *бо, що* і сполучне слово з прийменником *для якої*, а також інтонація.
6. Аналізоване речення є складнопідрядним багатокomпонентним реченням з послідовною підрядністю.
7. 1-ша і 4-та предикативні частини побудовані за типом простого, двоскладного, поширеного повного, неускладненого речення; 2-га частина побудована за типом двоскладного, повного, поширеного, ускладненого однорідними додатками речення, 3-тя частина побудована за типом двоскладного, повного, поширеного, ускладненого однорідними означеннями простого речення.
8. Після слів *надзвичайна, переконання, мить* ставимо коми, що відділяють предикативні частини складного багатокomпонентного речення. Після слів *сумління, важливу* ставимо коми, що розділять однорідні члени речення.
9. Графічна схема речення:

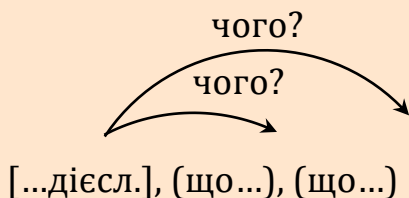
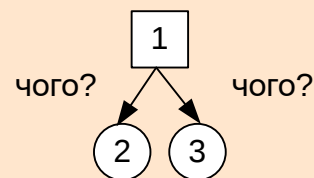
10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

2.2.2. СКЛАДНОПІРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНОЮ СУПІРЯДНІСТЮ

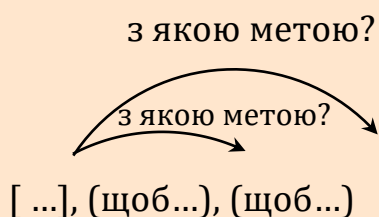
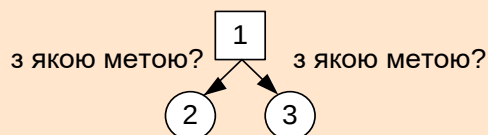
Складнопідрядні багатокomпонентні синтаксичні конструкції, в яких кілька підрядних частин однаково стосуються головної частини в цілому або одного і того ж члена речення в ній, називаються **складнопідрядними багатокomпонентними реченнями з однорідною супідрядністю**.

У таких синтаксичних структурах підрядні частини завжди відповідають на одне і теж питання, вступають у однакові семантико-синтаксичні відношення з головною частиною, тобто є підрядними частинами одного виду, наприклад:

Я не знала¹, що так буває з нерозтраченим почуттям², що в експресії танцю зникає суєта у кайданах життя³ (З. Кучерява).

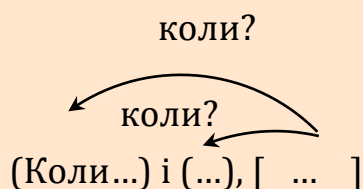
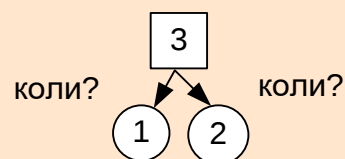

Ти – хвора дівчина – серед глухої ночі врізаєш в вічність огненні пророчі слова з прийдешніх сонячних віків¹, щоб ті слова хитали чорні трони², щоб їх несли з собою легіони нових, переможних Спартаків³ (В. Симоненко).

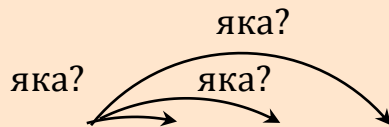
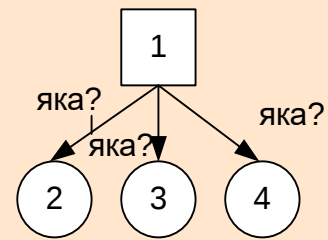
Головна предикативна частина у таких конструкціях може розташовуватись в абсолютному початку речення перед підрядними, як у попередніх прикладах (цей варіант є класичним для складнопідрядних багатокomпонентних речень з однорідною супідрядністю) або ж після них, наприклад:

Коли приходить темна ніч¹ і ватра тихо догорає², я чую скрипки плач і клич³ (З. Кучерява).

Рідко трапляються випадки, коли у складнопідрядних багатокomпонентних реченнях цього типу підрядні частини знаходяться у головній, наприклад:

Наївна віра давнини¹, що людина є міра речей², що для неї світ повстав³ і занялись зорі⁴, блиснула йому єдиною правдою землі, вищою над усі правди та докази¹ (В. Підмогильний).

[..., (що...), (що...) і (...), ...]

Засобами зв'язку у реченнях цього типу є інтонація, а також сполучники (сполучні слова). Специфіка таких конструкцій полягає у тому, що підрядні частини до головної приєднуються, як правило, підрядними сполучниками (сполучними словами). А оскільки між однорідними супідрядними частинами наявний сурядний зв'язок, то між собою вони можуть поєднуватися сурядним сполучником. При чому, обов'язковим є тільки той підрядний сполучник (сполучне слово), що вживається перед першою підрядною предикативною частиною багатокomпонентного речення цього типу, а сполучники (сполучні слова) перед іншими підрядними предикативними частинами є факультативними і можуть взагалі не вживатися, тобто спостерігаємо явище економії.

Таке комбінування засобів зв'язку передбачає кілька варіантів їх використання:

1. Речення, у яких однорідні підрядні предикативні частини приєднуються лише підрядними сполучниками (сполучними словами) до головної: *Я не хочу, кохана, **щоб** ти признавалась в любові, **щоб** цілунки твої покривали печальне чоло* (З. Кучерява). *Тут я почну зажинок, **бо** кращий урожай не жде мене ніде, **бо** тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок мене на ниву батьківську веде* (В. Симоненко).

2. Речення, у яких однорідні супідрядні предикативні частини до головної приєднуються лише сурядними сполучниками, омонімічними підрядним: *Та невже ж то йому все віднині байдуже – **чи** світитиме сонце, **чи** ніч напливе?* (В. Симоненко).

3. Речення, у яких однорідні підрядні предикативні частини приєднуються до головної підрядними сполучниками (сполучними словами), а

між собою сурядним сполучником: **Щоб** росила синів Україна на добробут, на честь і красу, **і щоб** радість була у родинах – прикордонники службу несуть (З. Кучерява).

4. Речення, у яких підрядний сполучник (сполучне слово) вживається лише на початку першої підрядної предикативної частини, а наступні підрядні поєднуються між собою сурядним сполучником: **Щоб** не ішли ви у чужі походи, **і** війни не забрали вас чужі – святу любов до рідного народу, свободу України бережім (З. Кучерява).

5. Речення, у яких підрядний сполучник (сполучне слово) вживається на початку першої підрядної частини, а в наступних виражений імпліцитно, наприклад: *Справа ускладнювалася тим, **що** давньоруські монети кінця десятого – початку одинадцятого століття надзвичайно рідкісні, знайдено їх дуже мало* (З журналу).

6. Речення, у яких комбінуються усі вказані вище засоби зв'язку між предикативними частинами: *Ми довго чекаємо свята, **щоб** друзів і рідних зібрати, **щоб** радості всім побажати, **щоб** клопоту й горя не знати, **щоб** слово хороше сказати і випити келих вина – розрадити душу сповна* (З. Кучерява).

Складні багатокомпонентні речення з однорідною супідрядністю характеризуються ієрархічною побудовою семантико-синтаксичних відношень: на зовнішньому рівні членування завжди є підрядні відношення між головною та підрядними предикативними частинами (допустові, об'єктні, означальні, порівняльні, причинові, просторові, умовні, цільові, часові тощо), а на внутрішньому – сурядні відношення (темпоральні, зіставно-протиставні, причиново-наслідкові тощо) між супідрядними предикативними частинами.

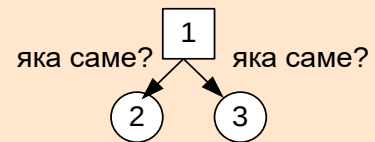
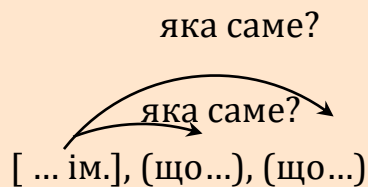
Синтаксичні зв'язки у реченнях цього типу не настільки міцні, як у інших складнопідрядних багатокомпонентних реченнях. Тому у мовленні трапляються випадки, коли однорідні підрядні частини втрачають зв'язок як із головною частиною, так і між собою та функціонують як окремі парцельовані структури, наприклад: *Диких орд незлічені навали розтрошили пращури мої, щоб несла ти гордо і зухвало груди недоторкані свої. Щоб горіли маками долоні, щоб гуло моє серцебиття, щоб в твоєму соромливім лоні визрівало завтрашнє життя* (В. Симоненко). *І від тепла того родить природа швидше... Бо шумують гаряче соки! Бо гарячі ті соки...* (Остап Вишня).

2.2.2.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНОЮ СУПІДРЯДНІСТЮ

1. *Є в тому якась закономірність, що титанам випадають особливо не легкі часи, що доля щедро відміряє їм, здавалося б, абсолютно нездоланні для людини труднощі* (З журналу).
2. За метою висловлювання речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.
3. Речення складається з трьох предикативних частин: 1-ша – *Є в тому якась закономірність*; 2-га – *що титанам випадають особливо не легкі часи*; 3-тя – *що доля щедро відміряє їм, здавалося б, абсолютно нездоланні для людини труднощі*.
4. Це речення відзначається ієрархічною організацією: на вищому рівні членування виявляються однорідні супідрядні з'ясувальні відношення між абсолютно незалежною 1-ою головною предикативною частиною та 2-ою підрядною, 1-ою і 3-ою підрядною, що виражаються інтонацією, однаковими сполучниками *що*, питаннями *яка саме?* 2-га і 3-тя підрядні частини розкривають зміст іменника *закономірність* у 1-ій предикативній частині.

На нижчому рівні членування виділяються сурядні відношення між 2-ою і 3-ою підрядними частинами, виражені інтонацією та сурядним зв'язком.

5. Засобами зв'язку предикативних частин у цьому реченні є підрядні сполучники *що* та інтонація.
6. Це складнопідрядне багатокompонентне речення з однорідною супідрядністю.
7. 1-а, 2-га і 3-а предикативні частини побудовані за типом простого двоскладного, поширеного, повного, 1-а і 2-га частини – неускладненого, 3-тя – ускладненого вставною конструкцією речення.
8. Після слів *закономірність, часи* стоять коми, які виділяють частини складного багатокompонентного речення, у третій частині вставлена конструкція *здавалося б* також з обох боків виділяється комами.
9. Графічна схема речення.

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

2.2.3. СКЛАДНОПІДРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З НЕОДНОРІДНОЮ СУПІДРЯДНІСТЮ

Складні сполучникові багатокомпонентні синтаксичні конструкції, в яких кілька різнотипних підрядних частин стосуються головної частини в цілому або одного і того ж члена речення в ній, або різних членів речення в головній підрядній частині, називаються **складнопідрядними багатокомпонентними реченнями з неоднорідною супідрядністю**.

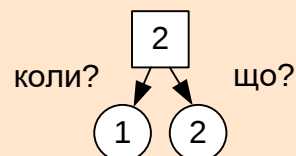
Залежно від способу підпорядкування підрядних предикативних частин розрізняють:

1. **Складнопідрядні багатокомпонентні речення з причленною неоднорідною супідрядністю**, наприклад:

А коли Анахарсиса запиткували про головного ворога людини¹, він відповідав², що ним є сама людина³ (Ю. Сушко).

коли? що?
(за якої умови?)

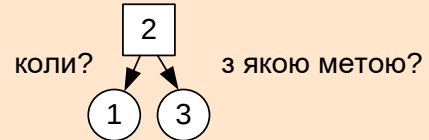
(а коли...), [...дієсл.], (що...)

З наведеного речення видно, що перша і третя підрядні предикативні частини стосуються одного і того ж члена речення у головній частині, зокрема присудка *відповідав*, але по різному його характеризують, перша частина містить інформацію про час дії або ж умову (спостерігаємо подвійні семантичні відношення), а третя є підрядною з'ясувальною. Тобто, хоча підрядні частини цього багатокомпонентного речення і стосуються одного члена речення, та вони різнотипні. Така конструктивна організація речення виявляється у простих неієрархічних семантико-синтаксичних відношеннях між предикативними частинами аналізованої конструкції.

2. Складнопідрядні багатокomпонентні речення з прискладною неоднорідною супідрядністю. У таких синтаксичних структурах, як правило, підрядні частини по-різному характеризують усю головну частину в цілому, наприклад:

Через Макову Долину в червону суботу¹, коли сонце спочивати прилягло з роботи², йшли до церкви в Овруч люди паску освятити¹, щоб було чим на Великдень вранці розговоритись³ (З. Кучерява).

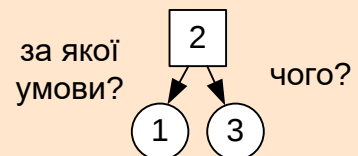
коли? з якою метою?

← →
[..., (коли...),...], (щоб...)

У наведеному багатокomпонентному реченні друга і третя предикативні частини по-різному розкривають зміст головної, зокрема, вказують на час та мету того, про що говориться у ній.

Синтаксичні конструкції цього типу відзначаються варіативністю розташування підрядних частин відносно головної: одна підрядна частина може знаходитися всередині головної, а інша після неї, як у попередньому реченні; головна підрядна частина може розташовуватися між підрядними, наприклад:

Якби я опинився на місці Терезки¹, я б і сам не знав², як поведеться мені у цій ситуації³ (Л. Дереш).

за якої умови?

← чого?
→

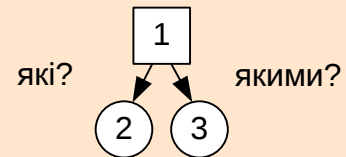
(Якби...), [...], (як...)

Як видно із наведених прикладів, складні багатокomпонентні речення цього типу можуть мати просту семантико-синтаксичну організацію, як у першому випадку, де рівнів членування не виявлено, так ієрархічну, як у другому випадку, де на нижчому рівні – з'ясувальні відношення між головною та третьою підрядною частинами, а на зовнішньому рівні – умови.

3. Складнопідрядні багатокomпонентні речення з різночленною неоднорідною супідрядністю. Особливістю цих конструкцій є те, що їх підрядні предикативні частини характеризують різні члени речення головної частини, причому, вони можуть бути як однovidовими, наприклад:

Слова¹, що виходять з рідної мови², стають ніби зліпками¹, що засвідчили певний період історії рідного народу³ (А. Брагіна).

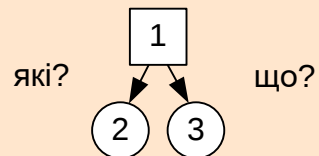
які? якими?
 ────────── ──────────
 [ім., (що...) ім.], (що...)

так і різновидовими, наприклад:

Однак учені¹, які вивчають лавини², знають¹, що сніг – наймінливіша речовина на світі³ (М. Новиков).

які? що?
 ────────── ──────────
 [ім., (які...) дієсл.], (що...)

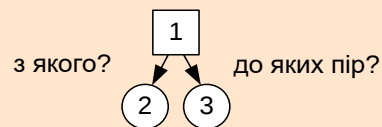
У першому прикладі обидві підрядні частини є присубстантивно-означальними, однак перша підрядна частина стосується підмета *слова*, а друга – додатка *зліпками*.

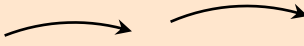
У другому прикладі перша підрядна предикативна частина стосується підмета *учені* і є присубстантивно-означальною, а друга – присудка *знають* і є з'ясувальною.

Як показав аналіз синтаксичних одиниць такого типу, вони переважно трикомпонентні. Їх підрядні предикативні частини традиційно розташовуються одразу ж після тих членів речення, яких стосуються. Тому дуже часто одна з підрядних частин розміщується у головній, а інша – після неї, як видно зі схем аналізованих речень. Така організація зумовлює те, що синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення в конструкціях з різночленною супідрядністю не ієрархічні.

4. Складні багатокomпонентні речення з комбінованою неоднорідною супідрядністю, наприклад:

З того моменту¹, як перші молекули водяної пари в атмосфері сконденсуються на найдрібнішій частинці пилу², сніг ніколи не перестане змінюватися¹, поки знову не перетвориться на воду³ (М. Новиков).

з якого? до яких пір?

 [ім.. (як...),...], (поки...)

У синтаксичних конструкціях цього типу одна підрядна предикативна частина прислівна, а інша – прискладна, тобто пояснює зміст усієї головної частини. Ці речення мають рівні членування. Так, у наведеному прикладі на внутрішньому рівні виступають присубстантивно-означальні відношення між 1-ю та 2-ю частинами, що притаманне переважній більшості багатокomпонентних речень цього різновиду, а на зовнішньому – підрядні часові.

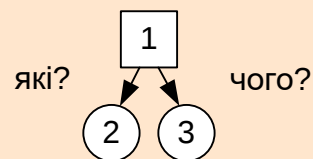
А отже, складні речення з неоднорідною супідрядністю характеризуються великою різноманітністю структурних моделей. У їх складі на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки виділяють такі різновиди: складнопідрядні багатокomпонентні речення з причленною неоднорідною супідрядністю; складнопідрядні багатокomпонентні речення з прискладною неоднорідною супідрядністю; складнопідрядні багатокomпонентні речення з різночленною неоднорідною супідрядністю; складнопідрядні багатокomпонентні речення з комбінованою неоднорідною супідрядністю. Така структурна варіативність відбивається і на семантичному рівні, де спостерігаємо як ієрархічні, так і неієрархічні відношення.

2.2.3.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З НЕОДНОРІДНОЮ СУПІДРЯДНІСТЮ

1. *Люди, які не мають гуманітарної освіти, часто не знають, що майже двісті років існує наука про мову людини, мови різних народів, народностей і племен, про усне і писемне мовлення (А. Білецький).*
2. За метою висловлювання речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.

3. Воно складається з трьох предикативних частин: 1-ша – *Люди часто не знають*, 2-га – *які не мають гуманітарної освіти*, 3-тя – *що майже двісті років існує наука про мову людини, мови різних народів, народностей і племен, про усне і писемне мовлення*.
4. Речення не має рівнів членування. 1-ша предикативна частина є абсолютно незалежною, головною; 2-га – вказує на ознаку іменника *люди*, що знаходиться у головній частині, а отже є підрядною присубстантивно-означальною; 3-тя – розкриває зміст дієслова *не знають*, тобто підрядною з'ясувальною.
5. Засобами зв'язку предикативних частин є сполучне слово *які*, сполучник *що* та інтонація.
6. Це складнопідрядне багатокomпонентне речення з різночленною неоднорідною супідрядністю.
7. 1-ша і 2-га предикативні частини побудовані за типом двоскладного, поширеного, повного, неускладненого простого речення, 3-тя частина – за типом двоскладного, поширеного, повного, ускладненого однорідними означеннями простого речення.
8. У реченні ставляться коми: між предикативними частинами багатокomпонентного речення після слів *люди, освіти, не знають*; між поширеними однорідними означеннями після слів *людини, народів, племен*.
9. Графічна схема речення.

які? чого?
 ──────────> ──────────>
 [ім., (які...), дієсл.], (що...)

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

2.2.4. КОНТАМІНОВАНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ

Контаміновані складнопідрядні багатоконпонентні речення – це складні синтаксичні утворення, у яких по-різному комбінуються однорідна і неоднорідна супідрядність, підрядність і однорідна супідрядність, підрядність і неоднорідна супідрядність, подвійна супідрядність та підрядність. У сучасному мовознавстві їх ще визначають як речення комбінованих типів підрядності або речення із змішаною підрядністю.

У контамінованих складнопідрядних багатоконпонентних реченнях можлива така послідовність розташування предикативних частин:

- 1) головна частина – підрядні компоненти;
- 2) підрядні компоненти – головна частина;
- 3) підрядні компоненти – головна частина – підрядні компоненти;
- 4) підрядні компоненти розривають головну частину.

Контаміновані складнопідрядні багатоконпонентні речення мають багатомірну структуру. У них виділяються певні рівні членування – місця розмежування окремих семантично-синтаксичних єдностей з погляду просторового бачення складної синтаксичної конструкції.

За глибиною структури контаміновані утворення становлять три групи:

- 1) із зовнішнім і внутрішнім рівнями членування;
- 2) із внутрішнім рівнем членування;
- 3) із зовнішнім рівнем членування.

При цьому внутрішніх рівнів членування може бути один, два і більше залежно від кількості підрядних компонентів і характеру синтаксичних зв'язків між ними.

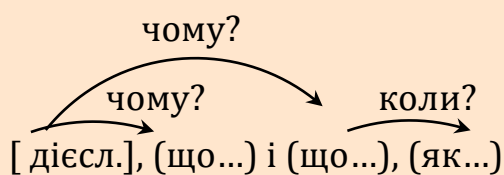
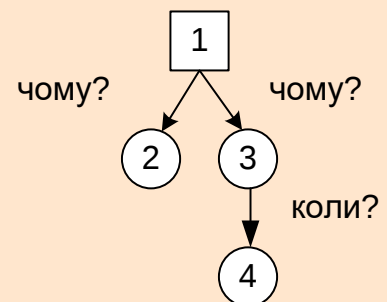
Семантико-синтаксичні відношення в реченнях цього типу представлені різними комбінаціями. У деяких контамінованих конструкціях реалізовані всі типи семантико-синтаксичних відношень, що виділяються в складнопідрядному реченні, проте трапляються і такі контаміновані структури, у яких на зовнішньому рівні членування наявні семантико-синтаксичні відношення тільки одного виду.

Засобами зв'язку предикативних частин у контамінованих складно-підрядних багатоконтактних реченнях можуть бути сполучники, сполучні слова та інтонація. Відповідно виділено три основних різновиди цих синтаксичних утворень: сполучникові, сполучнослівні, сполучниково-сполучнослівні. Основним з-поміж них є сполучниково-сполучнослівний різновид.

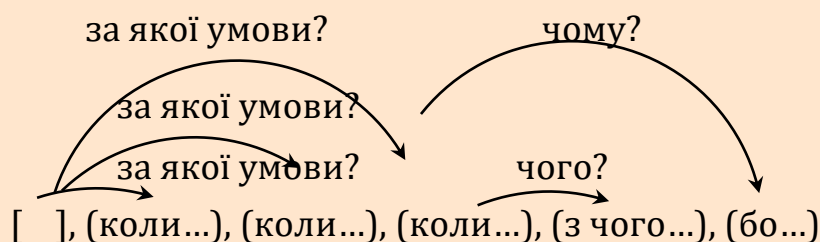
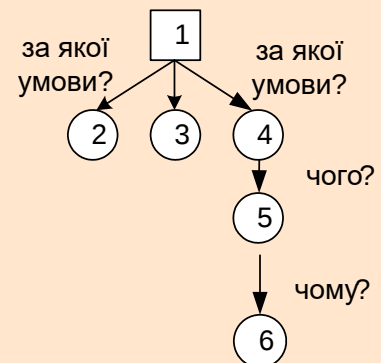
На основі аналізу формально-граматичної структури контамінованих складнопідрядних багатоконтактних речень, послідовності розташування в них предикативних частин, синтаксичних засобів їхнього зв'язку, рівнів членування у сучасному мовознавстві визначено сім основних моделей:

1. 3 однорідною супідрядністю і підрядністю, наприклад:

Добривдень, гаю, зажурився, кажеш¹, що літо цвіт останній поливає² і що позолотиться голова³, як осінь хустку золоту зав'яже⁴
(В. Китайгородська).

Страшні слова¹, коли вони мовчать², коли вони зненацька причаїлись³, коли не знаєш⁴, з чого їх почать⁵, бо всі слова були уже чиймись⁶
(Л. Костенко).

У контамінованих складних багатоконтактних реченнях з однорідною супідрядністю і підрядністю основною є однорідна супідрядність, а допоміжною – звичайна чи послідовна підрядність.

Багатоконтактні речення цього типу, як правило, складаються з чотирьох і більше предикативних частин та мають складну ієрархічну структуру, представлену трьома рівнями. Як видно з наведених прикла-

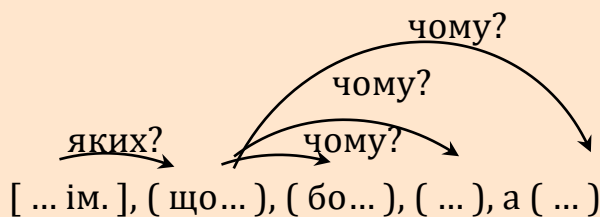
дів, на зовнішньому рівні членування виділяється головна частина і блок супідрядних. На другому рівні – сурядним зв'язком поєднуються однорідні супідрядні частини, одна з яких є підрядною, що підлягає членуванню на третьому та інших рівнях.

2.3 підрядністю й однорідною супідрядністю, наприклад:

Звичайно, зручніше вважати¹, ніби це трапилося того спекотного дня², коли нас зіштовхнуло до купи двома зустрічними потоками³ і коли ми несподівано для самих себе обійнялися посеред вулиці⁴ (Ю. Іздрик).

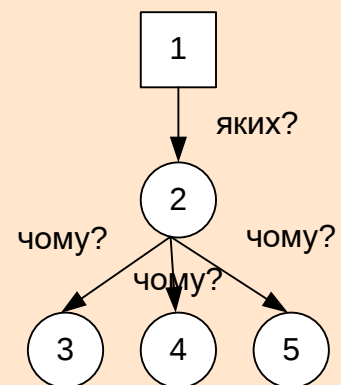
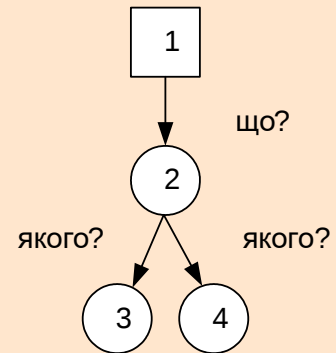
Слов'яни розселялись на території східної Європи уздовж великих і малих річок на узвишшях, у лісових хащах і в степу, на нових землях¹, що були для них більш-менш звичним і зручним ландшафтом², бо зима на Правобережжі Дніпра не холодніша, ніж у Центральній Європі, і не така сира³, літо – сухіше і тепліше⁴, а лісові та супіщані ґрунти кращі для землеробства⁵ (З журналу).

У багатокомпонентних реченнях цього типу провідною є підрядність, а допоміжною – однорідна супідрядність.

До складу таких синтаксичних конструкцій, як правило, входить від чотирьох і більше предикативних частин. А особливість поєднання двох типів підрядності виявляється у тому, що підрядна частина першого ступеня виступає головною щодо однорідних супідрядних, які є в свою чергу підрядними другого ступеня в ланці послідовної підрядності.

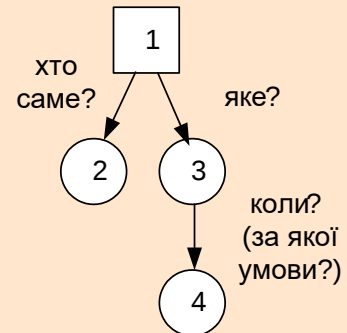
Контаміновані складнопідрядні багатокомпонентні речення з підрядністю й однорідною супідрядністю мають ієрархічну структуру. З на-

ведених прикладів видно, що на вищому рівні членування виступають підрядні відношення (звичайна чи послідовна підрядність), на нижчих – супідрядні та сурядні (між однорідними супідрядними частинами).

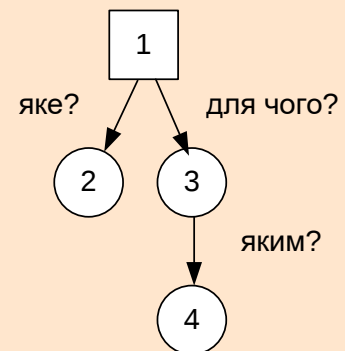
3. 3 неоднорідною супідрядністю і підрядністю, наприклад:

Бо кожний¹, хто витримав хоч кількаденну морську хитавицю², у буквальному розумінні всім єством відчуває оте радісне збудження¹, яке опановує моряків³, коли ступають вони на тверду землю⁴ (В. Конашевич).

хто саме? яке? коли? (за якої умови?)
 ──────────> ──────────> ──────────>
 [займ. (хто...)...ім.], (яке...), (коли...)

Потрібне силове поле¹, в якому б особа не почувалася окриленою і самодостатньою², щоб вона не була згадуваним уже безбатченком чи духовним байстрюком³, якого зреклася сама мати вітчизна⁴ (П. Мовчан).

для чого?
 ──────────>
 яке? яким?
 [...ім.], (в якому...), (щоб...ім.), (якого...)

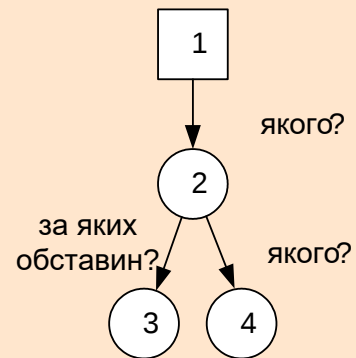
У контамінованих багатокomпонентних реченнях з неоднорідною супідрядністю і підрядністю основною є неоднорідна супідрядність, а допоміжною – звичайна чи послідовна підрядність.

Багатокomпонентні речення цього типу, як правило, складаються з чотирьох і більше предикативних частин та мають складну ієрархічну структуру, представлену кількома рівнями. Як видно з наведених прикладів, на зовнішньому рівні членування виділяється головна частина і блок підрядних першого рівня. На другому рівні беремо до уваги неоднорідні супідрядні частини, одна з яких побудована за моделлю складно-підрядного речення, що підлягає членуванню на третьому рівні. Порядок розташування предикативних частин у синтаксичних конструкціях цьо-

го типу може бути різним: найпоширенішим є багатокomпонентне речення, в якому головна предикативна частина знаходиться на початку конструкції, а далі розміщуються підрядні, що розкривають її зміст, як у другому прикладі. Однак трапляються випадки, коли підрядна частина міститься усередині головної, як у першому прикладі.

4. З підрядністю і неоднорідною супідрядністю, наприклад:

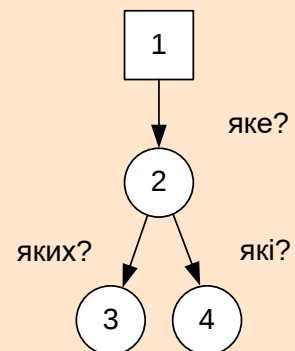
Молодий скульптор увіковічнив трагічну долю хлопчика¹, який у грудні тисяча дев'ятсот сорок третього року², коли тут карателі розправилися з мирними жителями³, вихопився із сараю², де горіли люди⁴, і побіг узбіччям² (А. Адамович).

якого? за яких обставин? якого?

→ → →
[...ім.], (який..., (коли...),...ім., (де...),...)

У нашого українського народу існує повір'я¹, що від тих батьків², які не дотримуються звичаїв³, родяться діти², що стають вовкулаками⁴ (О. Воропай).

яке? яких? які?

→ → →
[...ім.], (що...ім., (які...),...ім.), (що...)

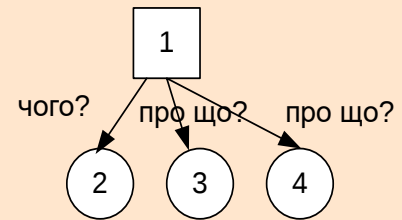
У багатокomпонентних реченнях з підрядністю і неоднорідною супідрядністю провідною є підрядність, а допоміжною – неоднорідна супідрядність.

До складу таких синтаксичних конструкцій, як правило, входить від чотирьох і більше предикативних частин. А особливість поєднання двох типів підрядності виявляється у тому, що підрядна частина першого ступеня виступає головною щодо неоднорідних супідрядних, які є в свою чергу підрядними другого ступеня в ланці послідовної підрядності й переважно містяться у середині цієї предикативної частини.

Контаміновані складні багатокomпонентні речення цього типу також мають ієрархічну структуру. З наведених прикладів видно, що на вищому рівні членування виступають підрядні відношення, на нижчому – неоднорідні супідрядні.

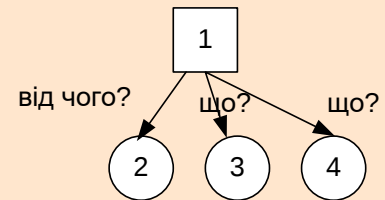
5. 3 подвійною супідрядністю (однорідною і неоднорідною):

Не чекаючи¹, що їй скаже Адам², почала Киселиха розпитувати воєводу¹, як йому спалося³ і як він себе почуває⁴ (П. Феденко).

про що?
 чого? → про що?
 [дієприсл., (що...), ...], (як...) і (як...)

Від того¹, як швидко йтиме наша дивізія², залежатиме¹, чи оточимо ми фашистів під Воронежем³, чи ворог вирветься з кільця⁴ (І. Багмут).

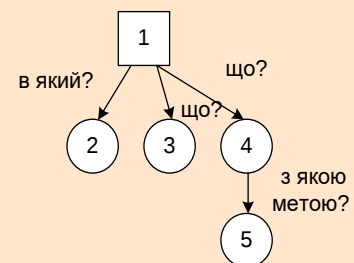

що?
 від чого? → що?
 [займ., (як...), ...дієсл.], (чи...), (чи...)

У багатокomпонентних реченнях з подвійною супідрядністю провідною є неоднорідна супідрядність, допоміжною – однорідна. Як видно з наведених прикладів, за кількістю предикативних частин це, як правило, чотирикомпонентні речення, у яких одна з підрядних розбиває головну предикативну частину, а далі розміщуються однорідні супідрядні частини. При чому підпорядкування підрядних предикативних частин може бути причленним, різночленним та комбінованим.

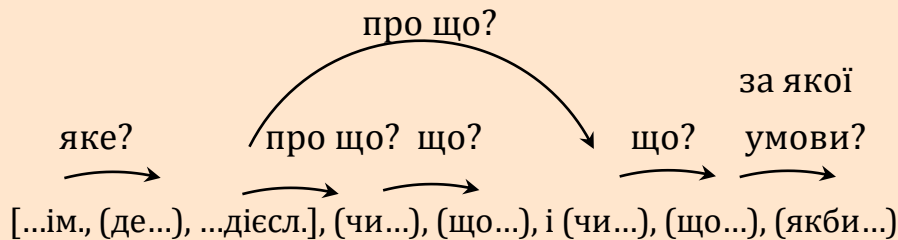
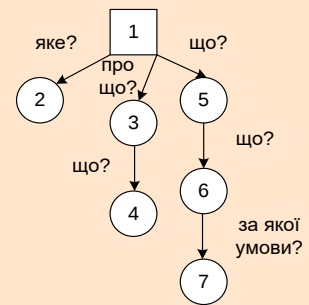
6. 3 подвійною супідрядністю і підрядністю:

У той день¹, коли вперше обізветься телятко на загороді², всі хуторяни знатимуть¹, що Макар уже визволився з становища голоти³, що повесні він більше не бігатиме, не кланятиметься⁴, щоб хто заскоротив його нивку⁵ (Л. Яновська).

що? з якою метою?
 в який? → що?
 [...ім., (коли...), ...дієсл.], (що...), (що...), (щоб...)

Старий привів сина на те місце¹, де за ніч ріку перекопали², й запитав¹, чи він пам'ятає³, що тут було⁴, і чи він уявляє⁵, що було би⁶, якби він, Юрко, послунав Сидора і дався зловити на панську вудку⁷ (С. Пушук).

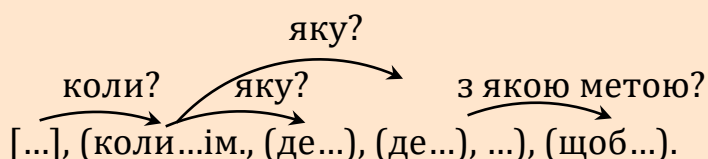
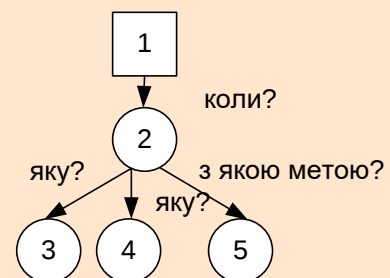

До складу цих багатоконпонентних речень, як правило, входять від п'яти і більше предикативних частин, при цьому однорідні й неоднорідні супідрядні частини стосуються абсолютно незалежної головної предикативної частини і мають підпорядковані їм підрядні предикативні частини, створюючи таким чином послідовну підрядність.

Як видно з наведених прикладів, описані складні багатоконпонентні речення мають ієрархічну семантичну організацію. Провідним є зв'язок супідрядності (переважно неоднорідної, рідше однорідної), далі визначається сурядний зв'язок між підрядними частинами першого ступеня, на третьому рівні визначаються підрядні зв'язки між підрядними першого і другого ступенів. Така семантична організація притаманна п'ятикомпонентним синтаксичним конструкціям з подвійною супідрядністю і підрядністю, як у першому прикладі. У багатоконпонентних реченнях цього типу з більшою кількістю предикативних частин реалізуються усі можливі комбінації семантико-синтаксичних відношень. Вони у багатьох випадках не є ієрархічними, оскільки дуже важко визначити зовнішній і внутрішній рівні членування.

7.3 підрядністю і подвійною супідрядністю:

Наказали всім присутнім вийти¹, коли священник вступив у хату², де все почалося³, де все мало закінчитися⁴, і почав відправу², щоб віддати останні почесні загиблій⁵ (П. Наніїв).

До складу багатокomпонентних речень цього типу, як правило, входить п'ять предикативних частин, причому, головній предикативній частині, що є абсолютно незалежною, підпорядковується одна підрядна предикативна частина першого ступеня, від якої залежать три підрядні частини другого ступеня, що поєднуються однорідним і неоднорідним супідрядними зв'язками. Таке структурування речень виявляється у складній ієрархічній організації. Провідним зв'язком у багатокomпонентних складних реченнях з підрядністю і подвійною супідрядністю є підрядність, що формує зовнішній рівень членування, додатковим – однорідна і неоднорідна супідрядність, що виявляється на внутрішньому рівні членування усіма типами семантико-синтаксичних відношень, які властиві складнопідрядним і складносурядним елементарним реченням.

А отже, найпоширенішим типом складносурядних багатокomпонентних речень є контаміновані синтаксичні утворення, серед яких розрізняють речення з однорідною супідрядністю і підрядністю; з підрядністю й однорідною супідрядністю; з неоднорідною супідрядністю і підрядністю; з підрядністю і неоднорідною супідрядністю; з подвійною супідрядністю (однорідною і неоднорідною); з подвійною супідрядністю і підрядністю; з підрядністю і подвійною супідрядністю.

2.2.4.1 ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ КОНТАМІНОВАНОГО СКЛАДНОПІРЯДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ

1. *Тільки тепер до свідомості Жені, яка весь час перебувала в своєму півсні, яка бачила, чула й пам'ятала лиш одного Сашка, тільки тепер до її свідомості дійшло, що означає дратуюче стукотіння, яке доносилося звіддалік (С. Журахович).*
2. Речення за метою висловлювання розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.
3. Це багатокomпонентне речення складається із п'яти предикативних частин: 1-ша – *Тільки тепер до свідомості Жені, тільки тепер до її свідомості дійшло*; 2-га – *яка весь час перебувала в своєму півсні*; 3-тя – *яка бачила, чула й пам'ятала лиш одного Сашка*; 4-та – *що означає дратуюче стукотіння*; 5-та – *яке доносилося звіддалік*.

4. Аналізована складна багатокомпонентна конструкція має ієрархічну структуру: від абсолютно незалежної першої предикативної частини безпосередньо залежать три підрядні, що поєднуються із нею однорідним (2-а і 3-тя) і неоднорідним (4-а) супідрядним зв'язком, при цьому основним є зв'язок неоднорідної супідрядності.

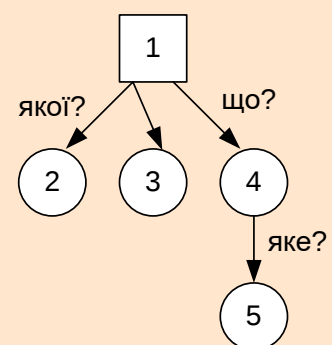
На нижчих рівнях членування визначаємо однорідний супідрядний зв'язок між 2-ю і 3-ю присубстантивно-атрибутивними предикативними частинами (вони однаково характеризують один і той же іменник у головній частині, поєднані з нею однаковими сполучними словами), а також підрядний зв'язок між 4-ю й 5-ю предикативними частинами, остання є також присубстантивно-атрибутивною.

5. Засобами зв'язку предикативних частин є сполучні слова *яка, яка, що, яке* та відповідна інтонація.
6. Це контаміноване складнопідрядне багатокomпонентне речення (однорідною, неоднорідною супідрядністю та підрядністю).
7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, односкладного, безособового, поширеного, повного, ускладненого однорідними додатками речення; друга – простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого; третя – простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого однорідними присудками речення; четверта й п'ята – простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. Між усіма предикативними частинами цього багатокomпонентного речення ставляться коми після слів *Жені, півсні, Сашка, дійшло, стукотіння*, крім того у другій предикативній частині кома ставиться між однорідними членами речення *бачила, чула*.
9. Графічна схема речення:

якої?

що? яке?

[...ім., (яка...), (яка...), ...дієсл.], (що...ім.), (яке...)

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Дайте визначення складнопідрядного багатокomпонентного речення.
2. Назвіть засоби зв'язку у багатокomпонентних реченнях цього типу.
3. Визначте типи складнопідрядних багатокomпонентних речень. Які з них є найбільш поширеними?
4. З'ясуйте диференційні ознаки складнопідрядного багатокomпонентного речення з послідовною підрядністю. Які особливості синтаксичної організації цих структур?
5. Прокоментуйте семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядних багатокomпонентних реченнях з послідовною підрядністю.
6. Дайте визначення складнопідрядного багатокomпонентного речення з однорідною супідрядністю.
7. Які особливості поєднання підрядних частин із головною у багатокomпонентних реченнях цього типу?
8. Які засоби зв'язку властиві складнопідрядним багатокomпонентним реченням з однорідною супідрядністю?
9. Визначте особливості семантичної організації складнопідрядного багатокomпонентного речення з однорідною супідрядністю. Чому в більшості випадків вони мають ієрархічну побудову?
10. Прокоментуйте особливості вживання сполучників (сполучних слів) у складнопідрядних багатокomпонентних реченнях з однорідною супідрядністю і пунктуацію.
11. Чому синтаксичним структурам із однорідною супідрядністю властиве явище парцеляції?
12. Дайте визначення складнопідрядного багатокomпонентного речення з неоднорідною супідрядністю.
13. Якими ознаками воно відрізняється від складнопідрядного багатокomпонентного речення з однорідною супідрядністю?
14. Визначте основні типи складнопідрядних багатокomпонентних синтаксичних утворень із неоднорідною супідрядністю.
15. У чому виявляється варіативність розташування їх предикативних частин?
16. Визначте особливості семантичної організації складнопідрядних багатокomпонентних речень з неоднорідною супідрядністю.

17. Дайте визначення контамінованих складнопідрядних багатокomпонентних речень.
18. Які особливості синтаксичної організації цих структур?
19. Які групи утворюють складнопідрядні багатокomпонентні контаміновані речення щодо їх семантичної організації?
20. Чому не завжди їх семантична структура відзначається ієрархічністю?
21. Які моделі складнопідрядних багатокomпонентних контамінованих речень розрізняють мовознавці?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Випишіть із тексту складнопідрядні багатокomпонентні речення. З'ясуйте їх тип та характерологічні особливості.

*Я дуже прошу, щоб тоненький лист,
На пошті кинутий у скриню синьо-жовту,
Ввірвався в мелодійний падолист,
Який придумав божевільний Жовтень.*

*Я дуже хочу, щоб в провулках дощ,
Не йшов, а, як у Львові кажуть, падав,
Щоб повернулись добрі друзі, хоч
Я вже втомилась от самих лиш згадок.*

*Я дуже хочу, щоб ніхто не знав
Про те, що самогубця наш Художник;
І щоб зігріли темного вина,
І щоб зігрівся кожен подорожній.*

*Я дуже прошу про такі міста,
Де власні площі люблять як святиню...
У відповідь – сухенький звук листа,
Що наче дощ паде в порожню скриню.*

(О. Делеменчук)

Вправа 2. Подані складні багатокomпонентні речення доповніть так, щоб утворилися складнопідрядні багатокomпонентні речення з послідо-

вною підрядністю. Складіть їхні логічні та структурні схеми. Визначте особливості семантичної організації.

1. Людина опоетизовує найдорожче, увічніює його в слові, бо вона хоче словом сказати всьому світові про свої найглибші почуття і зоряні мрії... 2. Історія однозначно свідчить про те, що найнепохитніші для сучасників тієї чи іншої епохи реалії життя можуть зникати зовсім або переживати неймовірні метаморфози... 3. Є в Україні такі унікальні місця, що однієї їхньої мальовничості в будь-який сезон достатньо... 4. Київ – це вузол, яким тисячолітня історія зв'язала два континенти – Європу і Азію... 5. Зустріч з колишніми однокласниками схвилювала мою душу, бо у спогадах ми повернулись у ті далекі безтурботні часи... 6. Чисті рушники на-самперед є відповідниками чистоти духовної, бо вони символізують високі етичні та естетичні ідеали... 7. Увесь світ схиляється перед високим мистецтвом писанкарства, бо саме писанка випромінює радість, красу, тепло людських рук... 8. Ми довго дивилися на червоний диск сонця, що повільно сідав за горизонтом... 9. Коли принесли страву, яка апетитно парувала... 10. Суспільство здорове, життєздатне, коли воно складається не з безликих індивідумів... 11. Колись я боявся, що відверте поводження з людиною – запорука того...

Вправа 3. Із художньої літератури виписіть складнопідрядні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю, у яких предикативні частини розташовані у такому порядку:

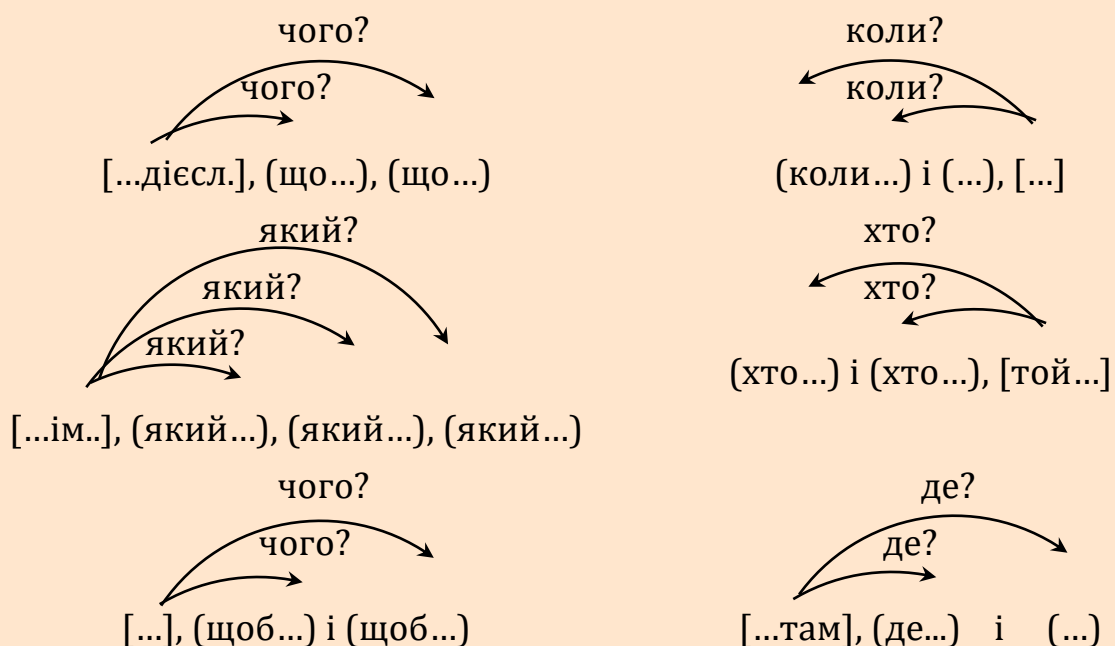
- а) головна, підрядна першого ступеня, підрядна другого ступеня, підрядна третього ступеня;
- б) підрядна першого ступеня розташована всередині головної частини, підрядна другого ступеня;
- в) підрядна першого ступеня, підрядна другого ступеня, головна;
- г) підрядні частини першого та другого ступеня розташовані всередині головної.

Прокоментуйте синтаксичні зв'язки та семантичні відношення у цих багатокomпонентних реченнях.

Вправа 4. Визначте тип поданих багатокomпонентних речень. Спишіть, розставляючи розділові знаки. Прокоментуйте пунктуацію і засоби зв'язку предикативних частин складних багатокomпонентних речень.

1. Коли у київських печерах горіли воскові свічі наших Несторів коли ставала на ноги Києво-Могилянська академія тоді Київ та його земля знов починали промінитися своєрідним сяйвом неповторної культури (У. Самчук). 2. Велика ріка народу мого Прийми мою любов і безмежну подяку що родився я на твоїх берегах що пив твою м'яку і чисту воду що воскрес я душею біля тебе і що вся душа моя сповнюється твоєю красою (О. Довженко). 3. Я приріс серцем до тієї України коли херсонські степи хвилювалися ще тирсою коли терпко пахло полином коли в простеньких але чепурненьких хатах увечері блимало світло каганця коли скрипів журавель коли лунала наша пісня скомпонована душею народу може п'ятсот літ тому (В. Жадько). 4. І не припинити цієї живої народної ріки до церкви бо в її святості живе ваш дух бо так виростали наші традиції єдналася нація так благословлялася незалежна Україна (Я. Гоян). 5. О Природо дозволь я признають тобі у коханні коли сонце встає чи сіяє нічний зорепад коли падає сніг чи роса оксамитова рання коли вишні цвітуть і стоїть урочисто мій сад (З. Кучерява). 6. Коли ми втішаємо себе пригодами казкових героїв фантастичними картинами залятих замків, життям небувалих звірів та народів, коли незрозумілий вам характер називаємо сфінксом, примху жменею оману дорогу лабіринтом то в усьому цьому проступають сліди фантазії й культури давніх єгиптян, вавилонців, ассирійців (В. Сверстюк).

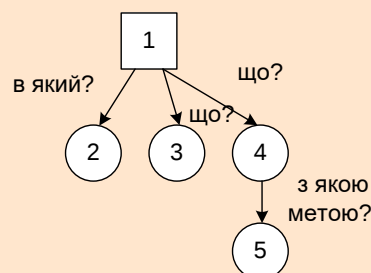
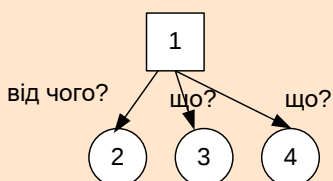
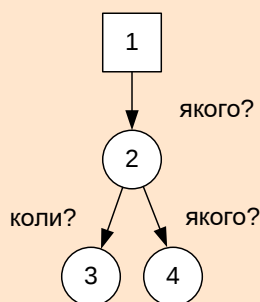
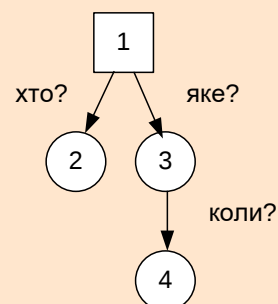
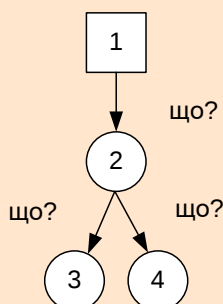
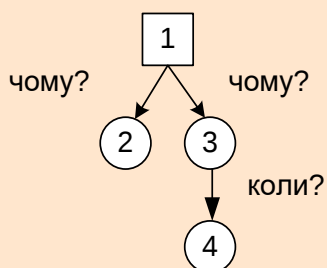
Вправа 5. За поданими схемами складіть багатокомпонентні речення з однорідною супідрядністю. З'ясуйте особливості їх структурної та семантичної організації.

Вправа 6. Використовуючи підрядні сполучники і сполучні слова, із поданих частин складіть складнопідрядні багатокomпонентні речення з неоднорідною супідрядністю. З'ясуйте їх тип, складіть лінійну та структурну схеми.

1. Ми починаємо приглядатися. Побачимо неспростовну істину. Звичай нашого народу на диво між собою дуже близькі. 2. Птахи відлітають у вирій. Я щоразу згадую. Батько відвів мене у сусіднє село до початкової школи. 3. Товариші почали радитися. Знайти дорогу додому. Йти. 4. Фермер докладно розповів. Він має зібрати хліба цього року на полях. Думає закінчити скиртування. 5. Бути гідним продовжувати справедливу справу своїх батьків. Треба насамперед знати свою батьківщину. Край. Ти народився і виріс. 6. Великі чорні хмари були справжніми буревісниками. Поспіль рухалися по небу зі сходу на захід. Віщували жадану дощову прохолоду спекотного дня.

Вправа 7. За поданими схемами складіть контаміновані складнопідрядні багатокomпонентні речення. З'ясуйте їх тип. Прокоментуйте семантичну організацію.

Вправа 8. Встановіть відповідність між типом контамінованого складнопідрядного багатокomпонентного речення та поданим реченням. Прокоментуйте особливості структурної та семантичної організації цих синтаксичних утворень. Складіть схеми.

З однорідною і неоднорідною супідрядністю та послідовною підрядністю

З однорідною і неоднорідною супідрядністю

З послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю

З неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю

З послідовною підрядністю й однорідною супідрядністю

З однорідною супідрядністю та послідовною підрядністю

Але навіть помірковані бажання я весь час стримувала, бо вважала себе добре вихованою, бо хотіла прожити гідне життя за класичною схемою «хорошої дівчинки», яка згодом стане гарною дружиною, правильною матусею і милою бабцею (М. Матіос).

Це було доречно, бо Юзефу хотілося зникнути з дому, щоб не чути голосіння жінок, їхніх докорів, щоб не бачити їхніх сліз (П. Наніїв).

А тепер, коли світ для мене перевернувся і зменшився, – ось дивлюсь, як він спить, роззявивши рота, з якого тече довгою ниткою слина (М. Матіос).

Гіркий дух полину шепоче, що твої спомини про далекі поля відображають те, що ти бачив, пророкують тобі те, що зараз постає у твоїй уяві (З газети).

Терезка напружила всі свої м'язи, які тільки їй дарувала природа, і відчула, як її тіло згортається у якусь подобу осяйної темряви, а світ заливає біле чорнило (А. Дереш).

І от зараз, коли я лежала на листі й листям укривалась, я подумала, що, можливо, все, чого ти не знаєш, що здається привабливою і небезпечною таємницею – на практиці може викликати хіба що регім (М. Матіос).

Вправа 9. Виконайте синтаксичний розбір складнопідрядних багатокomпонентних речень.

1. *Вітцівська хата, мамина пісня, дідусева казка, бабусина вишиванка, незамулена батькова криниця, з якої пив філософ чи мандрівник; старі жорна, що годували в тяжке лихоліття дітей, на стіні портрет найдорожчої людини, пожовклий від часу лист-трикутник, що зберігся у прискринку, – це наша родовідна пам'ять, наші непересічні символи, наші обереги* (З журналу). 2. *Коли високий гість під'їхав на своєму білому арабові до січовиків, а кварцяники покрилися в старостинськiм великiм дворi за довжелезними стайнями та надвірним будуванням, цікавий натовп присунувся ближче, щоб чути, про що гетьман говоритиме з січовиками* (С. Черкасенко). 3. *Та якщо їх всі зібрати, Будемо ми точно знати, Як життя те будувати, Щоб не тліть, не помирати, А з'єднати силу й волю Та плекать щасливу долю* (Л. Зіганшина). 4. *Ішли люди в сірих шинелях, із зеленими польовими пагонами на плечах, солдати, діти України і їхні брати, що знесли горе і розлуку, що пройшли крізь пожарища, смерть і рани, що прийшли в Україну визволяти Київ і свій народ* (А. Малишко). 5. *Щасливо й радісно дивився Гінзбург на немов викутий із застиглого полум'я захід, що з останніх сил утримував на своїй вузькій та довгій долоні сонце, яке великою трутною кулею скотилося донизу* (А. Дімаров). 6. *Він хотів бачити людей щасливими і не втомлювався нагадувати, що потрібно шукати себе у праці, що праця – особливо творча – приносить щастя лише тоді, коли відповідає природним нахилам, є спорідненою для душі, покликань* (В. Грабовський). 7. *Він тривожно вдивляється в обрії, де нікого не видно, тільки вітер приносить віками ту саму пісню, і в проростанні кожної травинки пульсує пам'ять землі* (Є. Сверстюк). 8. *Не лякайся таємниць свого народу, що чекають на тебе, коли рушатимеш по загадковій дорозі його історії, бо вона тече й тече вглибину* (В. Шевчук). 9. *Лише той гідний світлого майбутнього, хто свято шанує минуле, пишається героїчною історією свого народу і все робить для того, щоб сучасне було не менш славне, щоб уписалося воно золотими сторінками на стрижні історії* (І. Цюпа). 10. *А поки що є плед, кавоварка і сон, У якому в запасі ми маємо вічність До моменту, коли спорожніє перон І тебе далина до себе покликає* (О. Делеменчук). 11. *Знаю, що вони (сподівання) завжди розбиваються об скелю його розумних заперечень, логічних доказів, тонуть у хвилястих*

графіках, які він часом любить вимальовувати, аби довести мені мою цілковиту бездарність щодо реального життя (М. Матіос). 12. Розлючений Вихор ще більше спалахнув, коли вона підтвердила, що справді познайомилася з головним мічманом, і сказала, що одержує від нього лист і навіть вважає його своїм другом (В. Кучер). 13. Події, які ми не можемо пригадати – це «втрачені» картинки, які ми ніяк не виловимо із малюнка-загадки (Л. Дереш).

Вправа 10. Використовуючи складні багатокomпонентні речення напишіть твір на одну із тем:

«Щедрі дарунки осені»

«Ми – твої діти, Україно»

«Стежками мого дитинства».

Які складні багатокomпонентні речення ви використовували найчастіше? Як вони допомогли Вам розкрити думки?

Вправа 11. Складіть порівняльну таблицю «Типи складнопідрядних багатокomпонентних речень». Зробіть їх зіставний аналіз.

2.3. СКЛАДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

У мовленні найбільш чисельними є багатокomпонентні сполучникові конструкції з різними видами зв'язку: сурядним і підрядним.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки наявні різні підходи до їх класифікації. Так, С. П. Бевзенко [9] розглядає їх як складні багаточленні речення з різними типами зв'язку, при чому не виділяє різновидів. Л. М. Пархонюк визначає ці речення як конструкції із сурядністю та підрядністю і розглядає два різновиди 1) конструкції, у яких одна з частин – просте речення, а інша – складнопідрядне; 2) одна з частин (або й обидві) багатокomпонентне складнопідрядне речення [84].

М. Я. Плющ подібні синтаксичні утворення досліджує у складі багатокomпонентних складних речень з різними видами та засобами зв'язку і

класифікує їх як складні речення зі сполучниковим сурядним і підрядним зв'язками (сурядно-підрядні) [88, с.140].

Найбільш детально складні багатокomпонентні сполучникові речення цього типу описані у працях К. Ф. Шульжука [119, с. 332-344]. Автор розмежовує: 1) складні багатокomпонентні речення з провідним сурядним зв'язком і допоміжним підрядним; 2) складні багатокomпонентні речення з провідним підрядним зв'язком і допоміжним сурядним.

До першої групи він відносить: складні багатокomпонентні речення з сурядністю і звичайною підрядністю; складні багатокomпонентні речення з сурядністю і однорідною супідрядністю; складні багатокomпонентні речення з сурядністю і неоднорідною супідрядністю; складні багатокomпонентні речення з сурядністю і подвійною (однорідною і неоднорідною) супідрядністю; складні багатокomпонентні речення з сурядністю і послідовною підрядністю; складні багатокomпонентні речення з сурядністю, однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю; складні багатокomпонентні речення із сурядністю, неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю; складні багатокomпонентні речення із сурядністю, подвійною супідрядністю і послідовною підрядністю.

Складні багатокomпонентні речення з провідним підрядним зв'язком і допоміжним сурядним мовознавець визначає як периферійну модель та відносить до них багатокomпонентні речення із спільною підрядною частиною (спільними підрядними частинами).

Оскільки предикативні частини цих речень поєднуються за допомогою сполучників і сполучних слів, то у пропонованому навчально-методичному посібнику їх віднесено до сполучникових багатокomпонентних речень. А під час визначення різновидів цих синтаксичних утворень, перш за все, взято до уваги способи поєднання сурядного та підрядного зв'язків, при чому окремо виділено супідрядний зв'язок (див. рис. 2.1).

За способом поєднання названих синтаксичних зв'язків можна виділити чотири групи складних багатокomпонентних речень із сурядністю і підрядністю, а саме:

- 1) конструкції із сурядністю і підрядністю;
- 2) конструкції із сурядністю і супідрядністю;
- 3) конструкції із сурядністю, підрядністю і супідрядністю;
- 4) конструкції із сурядністю, супідрядністю і підрядністю.

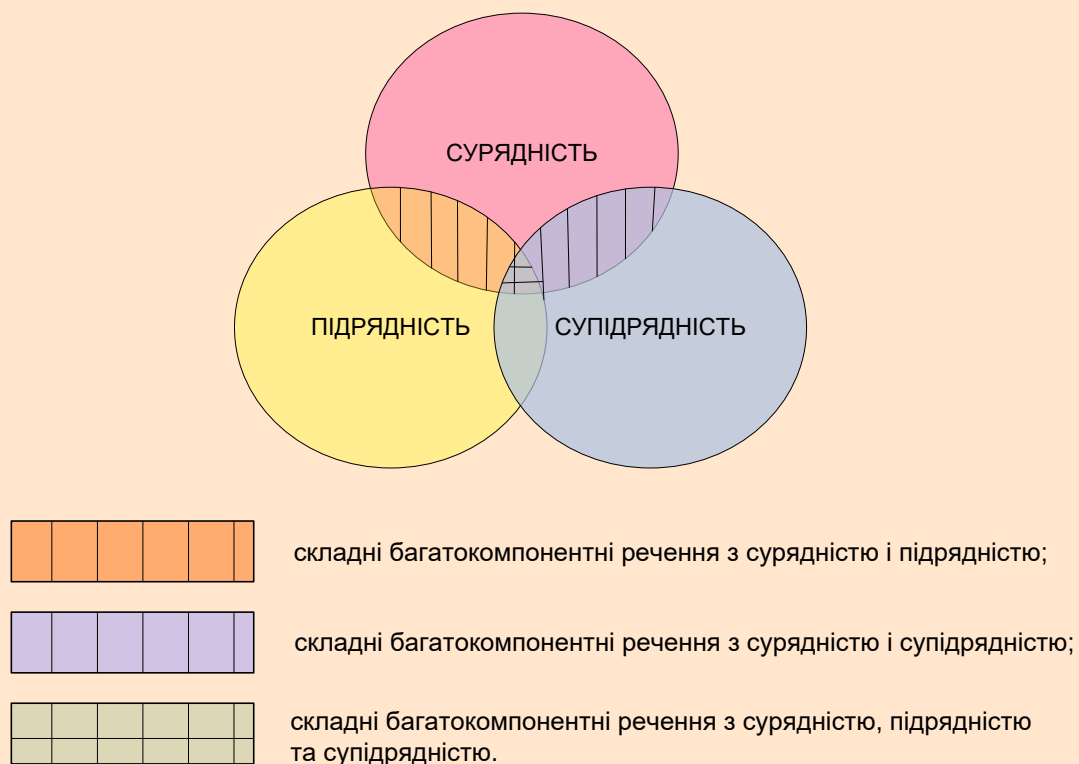

Рис. 2.1. Типи складних сполучникових багатокомпонентних речень

У межах кожної з визначених груп розрізняємо окремі типи складних сполучникових багатокомпонентних речень з різними видами зв'язку.

До першої групи відносимо:

- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і звичайною підрядністю;
- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і спільною підрядною частиною;
- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і послідовною підрядністю;
- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і звичайною та послідовною підрядністю.

Другу групу складають:

- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і однорідною супідрядністю;
- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і неоднорідною супідрядністю;
- складні багатокомпонентні речення з сурядністю і подвійною (однорідною і неоднорідною) супідрядністю.

У межах третьої групи визначаємо:

- складні багатокomпонентні речення із сурядністю, звичайною підрядністю і однорідною супідрядністю;
- складні багатокomпонентні речення із сурядністю, звичайною підрядністю і неоднорідною супідрядністю;
- складні багатокomпонентні речення з сурядністю, послідовною підрядністю і однорідною супідрядністю;
- складні багатокomпонентні речення з сурядністю, послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю.

До четвертої групи відносимо:

- складні багатокomпонентні речення із сурядністю, однорідною супідрядністю і підрядністю;
- складні багатокomпонентні речення із сурядністю, неоднорідною супідрядністю і підрядністю;
- складні багатокomпонентні речення із сурядністю, подвійною супідрядністю і підрядністю.

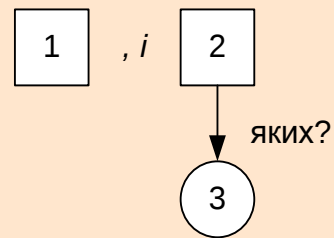
Усі вказані типи багатокomпонентних речень, як правило, є їх основними моделями. Однак у мовленнєвій практиці досить часто потрапляємо й на складніші синтаксичні утворення, що складають периферійні моделі.

2.3.1. СКЛАДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ПРОВІДНОЮ СУРЯДНІСТЮ І ДОПОМІЖНОЮ ПІДРЯДНІСТЮ

Сполучникові багатокomпонентні речення цієї групи, як правило, складаються із трьох і більше предикативних частин, поєднаних різними видами зв'язку. Провідним у них є сурядний зв'язок, допоміжним – підрядний. За способом вираження останнього розрізняють такі синтаксичні одиниці:

1. Складні багатокomпонентні речення з сурядністю і звичайною підрядністю, наприклад:

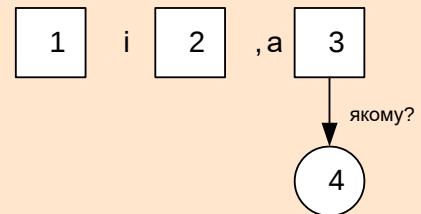
Тисячі доріг відкрито перед вами, юні друзі¹, і всі вони ведуть у чарівний світ праці і творчості², без яких немислиме людське життя³ (О. Степаненко).

яких?

 [...] і [...ім. і ім.], (без яких ...)

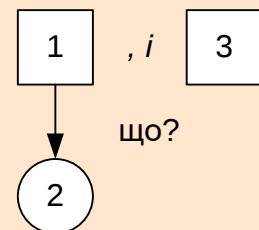
У портових містах починається осінь¹ І зелені зірки золотішають враз², А туман, наче той лабіринт на Міносі³, Де блукають, мов смертники, тіні забутих образ⁴ (О. Делеменчук).

якому?

 [...] і [...], а [... ім.], (де...)

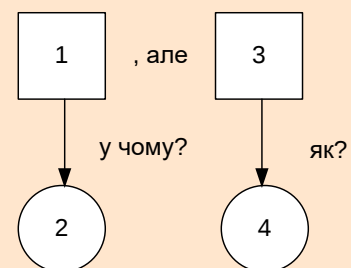
Здавалось¹, що всі вони зазіхають на його добро², і він почав просто ненавидіти людей³ (А. Іщук).

що?

 [...], (що ...), і [...]

Іноді людина сама винна в тому¹, що вона самотня², але ж буває і так³, що ніякої вини самотньої людини в тому нема⁴ (І. Томан).

у чому? як?

 [...займ.], (що...), але [...займ.], (що...)

Багатокомпонентні речення з провідною сурядністю і допоміжною звичайною підрядністю найпоширеніший тип синтаксичних конструкцій цієї групи. Структурно вони, як правило, складаються із трьох-чотирьох предикативних частин. На формально-синтаксичному рівні найчастіше просте речення або елементарне чи багатокомпонентне складносурядне, по суті, поєднується із частиною, побудованою за моделлю елементарного складнопідрядного речення, що стоїть після неї чи на початку багатокомпонентного речення. Однак трапляються випадки, коли поєднуються дві чи більше частини, побудовані як елементарне складнопідрядне речення. У таких синтаксичних утвореннях на вищому рівні виступають

сурядні відношення темпоральні, зіставно-протиставні тощо, а на нижчому рівні – підрядні.

2. Складні багатокомпонентні речення із сурядністю та спільною підрядною частиною, наприклад:

Земле рідна! Мозок мій світліє¹, і душа ніжнішою стає², як твої сподіванки і мрії у життя вриваються моє³ (В. Симоненко).

за якої умови?

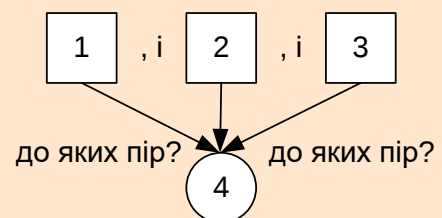
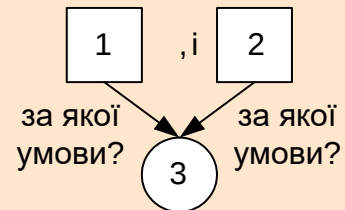
за якої умови?

[...], і [...], (як...)

І не погине твій рід¹, і не пересохне молоко в сосцях дочок кущі твоєї², і не поточить черв'як дерева твого³, доки буде з тобою святиня⁴... (Г. Хоткевич)

до яких пір?

[...], і [...], і [...], (доки...)

Такі багатокомпонентні речення, як правило, складаються із трьох-чотирьох предикативних частин, одна з яких приєднується підрядним зв'язком і однаково характеризує усі головні частини. Як і у складних реченнях із сурядністю та звичайною підрядністю, на вищому рівні членування тут виступають сурядні відношення між головними частинами, а на нижчому рівні – підрядні між кожною окремою головною частиною та підрядною.

За семантико-синтаксичною організацією ці багатокомпонентні речення дуже нагадують неповні речення, де для уникнення повтору інформації не есплікується те, що вже відоме, як наслідок – одна із підрядних частин (або декілька) формально не подана. Зважаючи на композиційні особливості багатокомпонентні речення із спільною підрядною частиною цілком можна вважати периферійною моделлю багатокомпонентних речень із сурядністю та звичайною підрядністю.

3. Складні багатокомпонентні речення з сурядністю і послідовною підрядністю, наприклад:

Наші пращури-слов'яни орали дерев'яним ралом¹, але часто використовувались залізні наконечники – наральники², що виготовлялись із металу³, який вони добували у численних руднях на болотистих місцях⁴ (Із журналу).

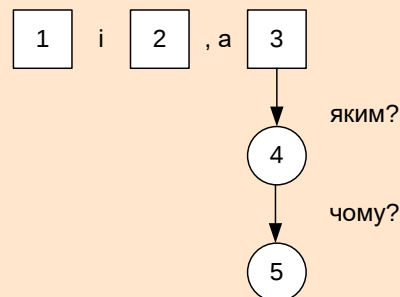
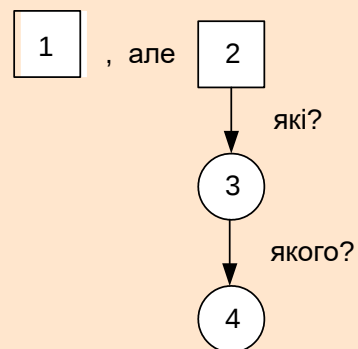
які? якого?

 [...], але [...ім.], (що...ім.), (який...)

На сіруватих великих очах раптом заіскрилася блискача вогка поволока¹, і конопляні пасма волосся чомусь поніжнішали і прищулилися до лобика², а тіло стало таким легким і слухняним³, що вона й сама дивувалася⁴, як це вітер не вхопить її на свої легкі лапаті крила і не понесе кудись далеко-далеко⁵ (В. Симоненко).

яким? чому?

 [...], і [...], а [...], (що...), (як...)

У багатокomпонентних реченнях цього типу поширені утворення із чотирьох-п'яти, а деколи й більше предикативних частин. У наведених нами прикладах очевидно, що на формально-синтаксичному рівні це поєднання окремої предикативної частини чи складносурядного багатокomпонентного речення та складнопідрядного багатокomпонентного з послідовною підрядністю. Відповідно виявляються і семантичні відношення між його частинами: на вищому рівні виступають сурядні відношення між незалежними предикативними частинами, а допоміжними є підрядні відношення у реченні з послідовною підрядністю, причому, чим більше підрядних частин у такій конструкції, тим більше внутрішніх рівнів членування.

4. Складні багатокomпонентні речення з сурядністю і звичайною та послідовною підрядністю, наприклад:

```

graph TD
    1[1] -- "але" --> 2((2))
    2 -- "про що?" --> 3((3))
    4[4] -- "якої?" --> 5((5))
  
```

Такі багатокомпонентні речення у мовленнєвій практиці трапляються рідко. Вони характеризуються складною формальною та логіко-семантичною організацією. На формально-синтаксичному рівні це, по суті, поєднання складнопідрядного трикомпонентного речення з послідовною підрядністю та елементарного складнопідрядного тощо. Семантична організація наведеної синтаксичної одиниці багаторівнева: на вищому рівні визначаємо сурядні протиставні відношення, на нижчих – підрядні у елементарному та багатокомпонентному складнопідрядних реченнях.

А отже, складні багатокomпонентні речення із провідним сурядним і допоміжним підрядним зв'язками є досить поширеними в українському мовленні. Структурно до їх складу може входити від трьох і більше предикативних частин, що пояснюється їх відкритістю. Вони мають ієрархічну логіко-семантичну організацію, у якій, як правило, виділяються два рівні: зовнішній і внутрішній один чи декілька. На зовнішньому рівні провідними є сурядні відношення; на внутрішньому – підрядні. Із поширенням таких синтаксичних одиниць, може й зростати кількість рівнів.

2.3.1.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ПРОВІДНОЮ СУРЯДНІСТЮ І ДОПОМІЖНОЮ ПІДРЯДНІСТЮ

1. *Із кожним роком удосконалюється життєдіяльність людини на землі й сягає фантастичних вершин наука, техніка, але невмирущою цінністю, незмінною духовною, моральною величиною залишається в людському суспільстві Мати, адже в основі загальнолюдської моралі – любов до матері і пошана до материнства, які об'єднують людей незалежно від будь-яких відмінностей між ними (О. Омельченко).*
2. За метою висловлювання речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.
3. Аналізоване багатокompонентне речення складається із п'яти предикативних частин: 1-ша – *Із кожним роком удосконалюється життєдіяльність людини на землі*; 2-га – *й сягає фантастичних вершин наука, техніка*; 3-тя – *але невмирущою цінністю, незмінною духовною, моральною величиною залишається в людському суспільстві Мати*; 4-та – *адже в основі загальнолюдської моралі – любов до матері і пошана до материнства*; 5-та – *які об'єднують людей незалежно від будь-яких відмінностей між ними*.
4. Це багатокompонентне речення на формально-граматичному рівні можна розглядати як поєднання двох синтаксичних одиниць: предикативної частини, побудованої як елементарне складносурядне речення (перший блок) і багатокompонентне складнопідрядне речення з послідовною підрядністю (другий блок), які між собою поєднані сурядним зв'язком. На зовнішньому логіко-семантичному рівні між ними простежуються зіставно-протиставні семантичні відношення, на що вказує відповідний сполучник та інтонація протиставлення.

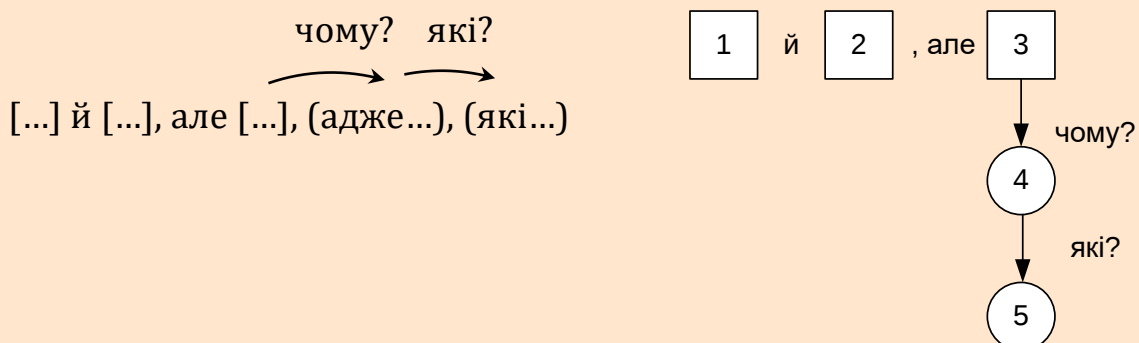
Перша і друга предикативні частини також поєднані сурядним зв'язком та темпоральними відношеннями, що вказують на одночасність подій, про які у них говориться. Показниками цього є єднальний сполучник, граматична категорія часу дієслів-присудків, інтонація.

Третя і четверта предикативні частини поєднані підрядним зв'язком із семантичними відношеннями причини. Третя частина є незалежною головною для четвертої, яка, у свою чергу, є підрядною першого ступеня. П'ята предикативна частина – підрядна другого ступеня, поєднана із четвертою під-

рядним зв'язком та означальними семантичними відношеннями. Цей блок має два організовуючі центри, оскільки кожна попередня частина є головною для наступної, тому тут визначається два внутрішні рівні членування.

5. Засобами зв'язку першої і другої, другої і третьої предикативних частин є сурядні сполучники *і* та *але*, третьої і четвертої – підрядний сполучник *адже*, четвертої і п'ятої – сполучне слово *які*.
6. Аналізована конструкція – складне багатокomпонентне речення із сурядністю та послідовною підрядністю.
7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. Друга – за типом простого, двоскладного, поширеного, неповного (з опущеною обставиною), ускладненого однорідними присудками речення. Третя – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого однорідними присудками й означеннями речення. Четверта частина – за типом простого, двоскладного, поширеного, неповного (еліптичного), ускладненого однорідними підметами речення. П'ята – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. Між першою і другою предикативними частинами кома не ставиться, бо є спільна обставина; у другій предикативній частині є кома між однорідними підметами, після слова *наука*; між другою і третьою частинами стоїть кома після слова *техніка*; у третій частині комами відділяються однорідні присудки (після слова *цінність*), а також однорідні означення (після слова *духовною*); між третьою і четвертою частинами кома після слова *Мати*; у цій частині після слова *моралі* стоїть тире на місці пропущеного дієслова-зв'язки; між четвертою і п'ятою частинами кома після слова *материнства*.

9. Графічна схема речення:

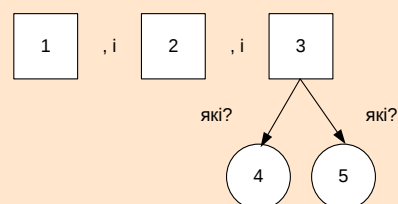
10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

2.3.2. СКЛАДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ПРОВІДНОЮ СУРЯДНІСТЮ І ДОПОМІЖНОЮ СУПІДРЯДНІСТЮ

Мінімальною моделлю багатокomпонентних речень цієї групи є чотирикомпонентні синтаксичні утворення, поєднані різними видами зв'язку. Провідним у них є сурядний зв'язок, допоміжним – супідрядний (однорідний чи неоднорідний). За способом вираження останнього розрізняють такі синтаксичні одиниці:

1. Складні багатокomпонентні речення з сурядністю і однорідною супідрядністю, наприклад:

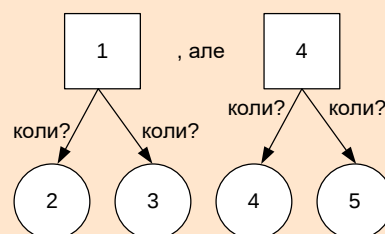
Це було його повітря¹, і гори за спиною його², і в серці народжувалися тихі сплески³, яких він не міг пояснити⁴, але від яких йому ставало неймовірно приємно⁵ (Ю. Мушкетик).

які?
які?

[...], і [...], і [...ім.], (яких...), але (від яких...)

Я до осені йду¹, коли небо високе² і настояний сад на осіннім меду³, але як би напивсь я солодкого соку⁴, коли яблуко є⁵, та останнє воно у саду⁶ (З. Кучерява)

коли?
коли?

коли?
коли?

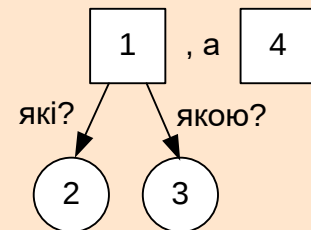
[...дієсл.], (коли...), і (...), але [...], (коли...) та (...)

До складу таких багатокomпонентних речень може входити від чотирьох до шести предикативних частин. На структурно-граматичному рівні це виглядає як поєднання предикативних частин, побудованих за моделлю простого чи елементарного складносурядного речення із багатокomпонентною структурою з однорідною супідрядністю, як у першому прикладі, або ж кількох багатокomпонентних структур з однорідною супідрядністю, як у другому прикладі. Така складна синтаксична організація на семантичному рівні характеризується ієрархічністю зв'язків: на

зовнішньому рівні виступає сурядний, на внутрішньому – підрядний (однорідна супідрядність), а також сурядний між супідрядними предикативними частинами.

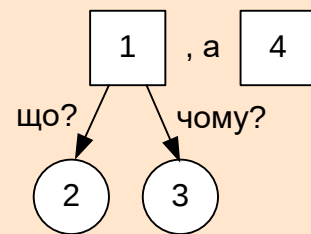
2. Складні багатокomпонентні речення з сурядністю і неоднорідною супідрядністю, наприклад:

Сині сутінки¹, що впливали з лісу², накрили нас густою хвилею¹, яка повільно забиравалась на верхівку гори³, а згодом незнайомі нічні запахи й таємничі звуки поглинули нас із головою⁴ (І. Роздобудько).

які? якою?
 → →
 [...ім., (що...), ...ім.], (яка...), а [...]

І те¹, що він грав², ніхто ніколи не чув¹, бо то грало його серце³, а дядько Софрон латав сорочку й скося позирав на його⁴ (В. Винниченко).

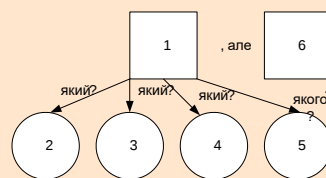
що? чому?
 → →
 [займ., (що...), ...], (бо...), а [...]

За структурою серед багатокomпонентних речень із сурядністю і неоднорідною супідрядністю найбільш поширені синтаксичні конструкції, що складаються із чотирьох предикативних частин. Формально це виглядає як поєднання частин, побудованих за моделлю простого речення із тричленною складнопідрядною структурою з неоднорідною супідрядністю (різночленною, причленною чи комбінованою), при чому останнє може знаходитися як на початку речення, так і в кінці).

Ієрархічність таких синтаксичних одиниць виявляється у тому, що на вищому рівні членування виступають сурядні семантичні відношення, а на нижчому – неоднорідна супідрядність.

3. Складні багатокomпонентні речення з сурядністю і подвійною (однорідною і неоднорідною) супідрядністю, наприклад:

*Я вигадала все – далекий дім¹, Куди сама потра-
пити не вмію², Де слухають пророка Ієремію І тихо-
тихо плачуть разом з ним³, Опалий сад¹, в якому впер-
то осінь Свою шукає втрачену подобу⁴, Хазяїна¹, який
мене запросить⁵, Але забула я про приміський автобус⁶*
(О. Делеменчук).

який? який? якого?

↩ → →

[...ім., (куди...), (де...), ім., (в якому...), ім., (який...)], але [...]

Складні багатокомпонентні речення з сурядністю і подвійною (одно-
рідною і неоднорідною) супідрядністю у мовленні трапляються рідко. До їх
складу входить від п'яти і більше предикативних частин. Семантична орга-
нізація такого синтаксичного утворення представлена складними ієрархі-
чними відношеннями: на зовнішньому рівні виступають сурядні (у цьому
прикладі зіставно-протиставні), а внутрішніх рівнів кілька: тут основними
є однорідні й неоднорідні супідрядні, допоміжними – сурядні відношення
між однорідними супідрядними предикативними частинами.

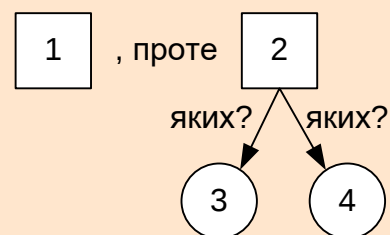
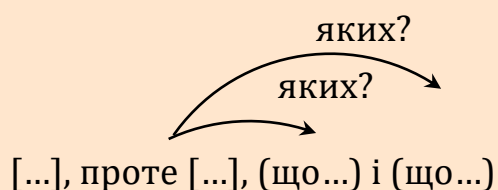
Отже, багатокомпонентні речення із сурядністю і супідрядністю – це
складні синтаксичні утворення, до складу яких входять від чотирьох і бі-
льше предикативних частин. Найбільш поширені типи – багатокомпо-
нентні речення із сурядністю і однорідною супідрядністю та багатокомпо-
нентні речення із сурядністю і неоднорідною супідрядністю. Менше у
мовленнєвій практиці потрапляємо на багатокомпонентні синтаксичні
утворення із сурядністю і подвійною супідрядністю. Усі вони характери-
зуються багаторівневою семантичною організацією, однак спільним для
них є те, що на зовнішньому рівні членування виступають сурядні від-
ношення, а на внутрішньому – супідрядні.

2.3.2.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ПРОВІДНОЮ СУРЯДНІСТЮ І ДОПОМІЖНОЮ СУПІДРЯДНІСТЮ

1. *Тарас Шевченко народився на українській землі, під українським небом, проте він належить до тих людей-світочів, що стають дорогими для всього людства і що в пошані людства знаходять безсмертя* (О. Гончар).
2. За метою висловлювання речення розповідне, неокличне.
3. Аналізоване багатокompонентне речення складається із чотирьох предикативних частин: 1-ша – *Тарас Шевченко народився на українській землі, під українським небом*; 2-га – *проте він належить до тих людей-світочів*; 3-тя – *що стають дорогими для всього людства*; 4-та – *і що в пошані людства знаходять безсмертя*.
4. Це багатокompонентне синтаксичне утворення має ієрархічну структуру, яка виражена двома рівнями членування. На вищому рівні перша предикативна частина *Тарас Шевченко народився на українській землі, під українським небом* поєднується сурядним зв'язком із смисловим блоком *проте він належить до тих людей-світочів, що стають дорогими для всього людства і що в пошані людства знаходять безсмертя*, який складають друга, третя й четверта частини, що на формальному рівні є трьохкомпонентним складнопідрядним реченням з однорідною сурядністю. Ці частини незалежні, між ними виражені зіставно-протиставними відношення.

На нижчому рівні членування виділяються три предикативні частини: друга, третя і четверта, причому, друга частина *проте він належить до тих людей-світочів* є цілком незалежною щодо інших, а отже головною. Третя *що стають дорогими для всього людства* й четверта *і що в пошані людства знаходять безсмертя* частини залежать від другої предикативної частини, вони однаково характеризують її, відповідають на однакові запитання *яких?*, є підрядними означальними. Між собою вони поєднуються сурядним зв'язком і темпоральними відношеннями, що вказують на одночасність подій.

5. Засоби зв'язку першої предикативної частини і смислового блоку є сполучник *проте* та зіставно-протиставна інтонація. Третя і четверта частини приєднуються до другої за допомогою сполучних слів *що*, а між собою сурядним сполучником *і*, а також відповідною інтонацією.
6. Це складне багатокomпонентне речення з сурядністю і однорідною супідрядністю.
7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого однорідними обставинами речення. Друга, третя і четверта – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. У першій предикативній частині після слова *землі* ставиться кома, між однорідними обставинами, між першою і другою, другою і третьою частинами ставляться коми, між третьою і четвертою частинами кома не ставиться, бо це однорідні супідрядні частини, поєднані сурядним сполучником *і*.
9. Графічна схема речення.

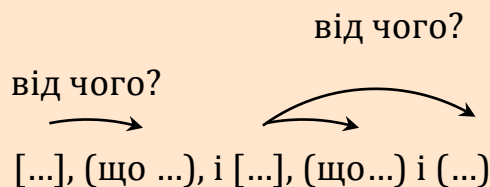
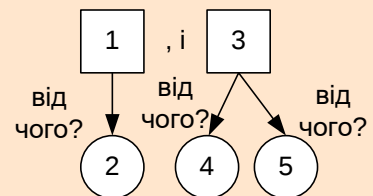
10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

2.3.3 СКЛАДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, ПІДРЯДНІСТЮ І СУПІДРЯДНІСТЮ

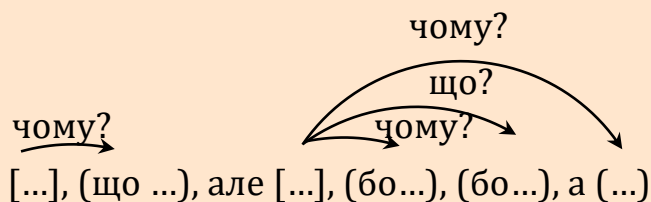
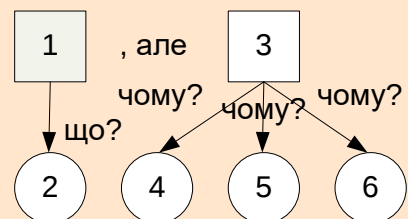
До цієї групи входять надзвичайно строкаті за формально-граматичною та семантичною організацією багатокomпонентні речення. За способами поєднання сурядного, підрядного та супідрядного зв'язків у цих складних синтаксичних одиницях доцільно визначити такі типи:

1. Складні багатокomпонентні речення із сурядністю, звичайною підрядністю і однорідною супідрядністю, наприклад:

Він наче сам наступив собі на серце і радів од того¹, що воно таки болить², і страшно йому було від того³, що воно розірветься⁴ і в грудах стане порожньо⁵ (В. Винниченко).

Сьогодні людина вважає¹, що вона – цар природи², але навколишній світ існує незалежно від нас³, бо діють тут одвічні закони буття⁴, бо створене людиною – тимчасове⁵, а твори природи – вічні⁶ (З газети).

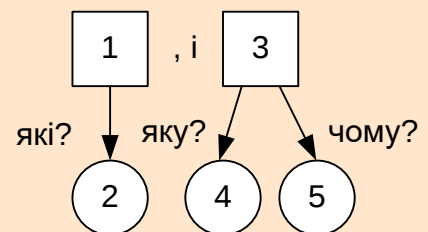

У наведених реченнях на формальному рівні визначаємо п'ять-шість предикативних частин, що поєднані у елементарне складнопідрядне та багатокomпонентне складнопідрядне речення з однорідною супідрядністю. Між цими реченнями, що складають змістові блоки, на вищому рівні сурядний зв'язок і відповідно сурядні відношення (темпоральні, зіставно-протиставні тощо).

Оскільки до складу конструкції входять складні речення, то нижчих рівнів членування тут декілька: на першому основним є підрядний зв'язок між першою і другою предикативними частинами (у елементарному складнопідрядному реченні), на другому – однорідна супідрядність між третьою та супідрядними частинами, а допоміжним – сурядність між однорідними супідрядними частинами (у багатокомпонентному складнопідрядному реченні з однорідною супідрядністю).

2. Складні багатокомпонентні речення із сурядністю, звичайною підрядністю і неоднорідною супідрядністю, наприклад:

Поряд із ратушею стояли будинки¹, які разом з нею утворювали вулицю², і називали ту вулицю³, що проходила вздовж західної сторони середньоринкового кварталу⁴, Рибною³, адже тут, у крамничках, завжди можна було купити свіжу рибу⁵(О. Будзей).

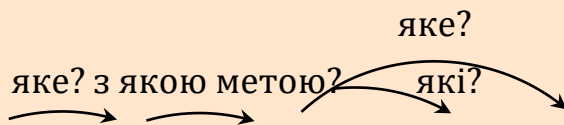

які? яку? чому?
 ──────────> ──────────> ──────────>
 [...ім.], (які...), і [ім. (що...)...], (адже...)

За своєю організацією це багатокомпонентне речення подібне до попередніх. Воно структурно складається із п'яти предикативних частин. На формально-граматичному рівні – це синтаксичне утворення, у якому поєднані частини, побудовані за моделлю елементарного складнопідрядного речення і багатокомпонентної складнопідрядної конструкції з неоднорідною супідрядністю. Семантична його організація представлена трьома рівнями: на вищому виступають сурядні відношення між підрядним реченням і багатокомпонентним реченням з неоднорідною супідрядністю, на нижчих рівнях визначаються підрядні відношення між першою і другою предикативними частинами, а також супідрядні відношення між третьою і четвертою та п'ятою частинами.

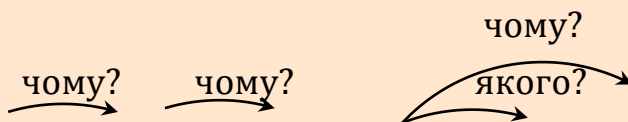
3. Складні багатокомпонентні речення з сурядністю, послідовною підрядністю й однорідною супідрядністю, наприклад:

Після білих снігів настає весна¹, і ми знову беремо в руки писанку², аби закодувати на ній нашу неповторну ментальність, наші надії і сподівання³, що формувалися віками у те прадавнє письмо⁴, яке дісталось нам у спадщину від пращурів⁵ і яке в Європі називають «українською мініатюрою»⁶ (Т. Глущенко).

[...], і [...], (аби...), (що...ім..), (яке...) і (яке...)

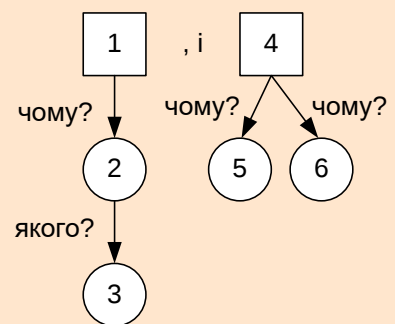
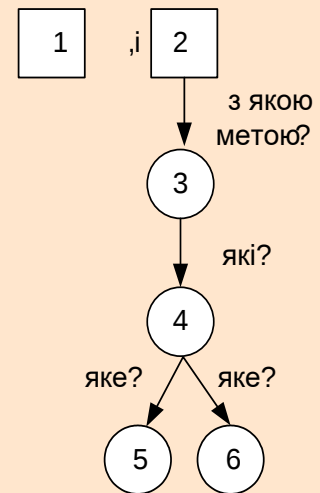
Мова є душа у всій її сукупності¹, бо вона розвивається за законами духу², який можна пізнати лише завдяки мові³, і саме мова є основою формою реалізації національної свідомості⁴, бо виражені у мові знання і уявлення про довкілля складають світогляд нашого народу⁵, а духовні цінності та переконання – його національне обличчя⁶ (М. Слабошпицький).

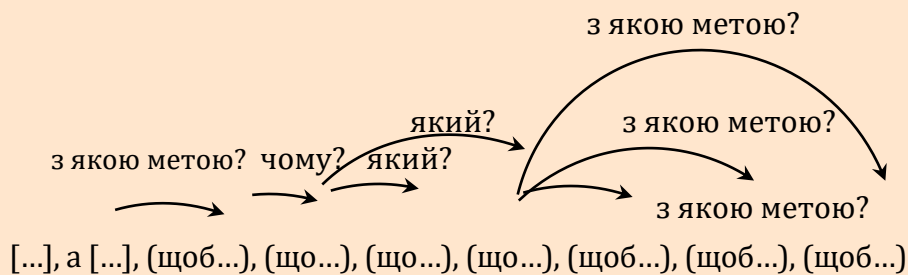
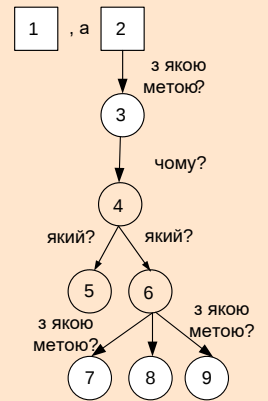
[...], (бо...ім.), (який...) і [...], (бо...), а (...)

Структурно такі синтаксичні утворення відрізняються варіативністю моделей. До їх складу входить шість і більше предикативних частин. На формальному рівні це поєднання простого речення і складнопідрядної п'ятикомпонентної конструкції з послідовною підрядністю і однорідною супідрядністю, як у першому випадку, або багатоконпонентного складнопідрядного речення з послідовною підрядністю та трикомпонентної конструкції з однорідною сурядністю, як у другому прикладі.

Однак трапляються і складніші утворення із дев'яти та більше предикативних частин з сурядністю й різною комбінацією послідовної підрядності та однорідної супідрядності, наприклад:

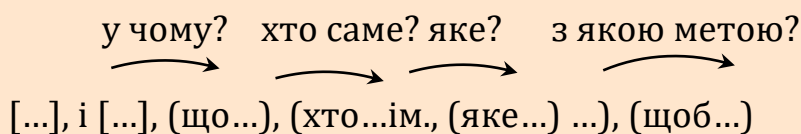
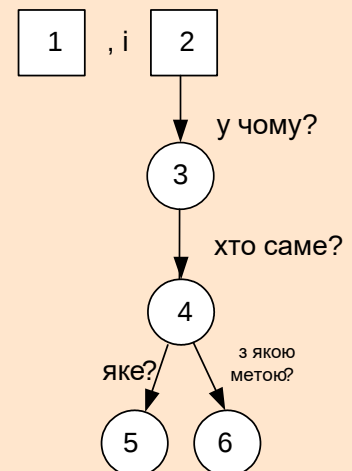
Легко сказати – Крим¹, а от як його вам описати², щоб ви одразу вірили³, що воно за країна така отой Крим⁴, що про його й легенди, й пісні й перекази⁵, що до його з усіх країн світу білого ідуть і їдуть⁶, щоб хоч одним на його оком глянути⁷, щоб хоч раз його повітрям дихнути⁸, щоб підставити хоч на хвилинку своє анемічне тіло під палюче й цілюще проміння його гарячого сонця⁹ (Остап Вишня).

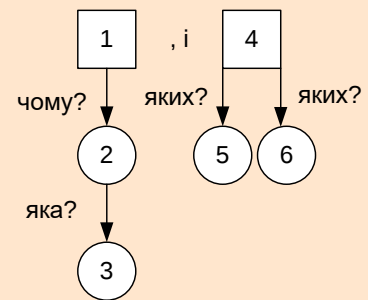
Складні багатокomпонентні речення з сурядністю, послідовною підрядністю й однорідною супідрядністю мають складну ієрархічну логіко-семантичну організацію, для якої характерний один зовнішній і багато внутрішніх рівнів членування. На зовнішньому рівні тут завжди визначаються сурядні відношення, оскільки вони належать до більш вільних; а на внутрішніх – відповідно підрядні та супідрядні.

4. Складні багатокomпонентні речення з сурядністю, послідовною підрядністю й неоднорідною супідрядністю, наприклад:

Людина без минулого не має права на майбутнє¹, і я твердо переконаний², що лише той гідний світлого майбутнього³, хто свято шанує минуле⁴, яке кров'ю його народу написане на сторінках історії⁵, і береже його⁴, щоб сучасне було не менш славне⁶ (К. Гудзик).

Перша знахідка палеолітичних знарядь разом із кістками ламутів, викрита на території України в 1871 р. Ф. І. Каменським біля села Гонців на Полтавщині, справила велике враження в наукових колах¹, бо довгий час панувала думка², що в Україні не було палеоліту³, але й після того вчені знаходять пам'ятки палеолітичної доби на території України здебільшого у так званих «стоянках»-«стійбищах»⁴, де людина перебувала більш довгий час⁵, та у «майстернях»⁴, де був відповідний до вимог техніки людини камінь⁶ (Н. Полянська-Василенко).

чому? яка? яких? яких?
 → → → →
 [...], (бо...ім.), (який...), але [...ім., (де...), ім.], (де...)

Такі речення у мовленні трапляються досить рідко. Формально це поєднання предикативної частини, побудованої за типом простого речення із п'ятикомпонентною складнопідрядною конструкцією з послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю, як у першому реченні, або складнопідрядного багатоконпонентного із послідовною підрядністю та складносурядного трикомпонентного із неоднорідною супідрядністю. Як і у всіх аналізованих реченнях на зовнішньому логіко-семантичному рівні членування тут визначаються сурядні відношення; на внутрішньому рівні – підрядні, неоднорідні супідрядні.

А отже, багатоконпонентні речення із сурядністю, підрядністю і супідрядністю – це складні синтаксичні утворення, представлені великою кількістю синтаксичних моделей. На основі базових моделей можуть утворюватися й різні периферійні різновиди, у яких по-різному поєднуюватимуться сурядний, підрядний і супідрядний зв'язки. За семантичною організацією – це складні ієрархічні утворення з кількома рівнями членування. Традиційними на зовнішньому рівні є сурядні відношення, на внутрішньому (внутрішніх) – підрядні та супідрядні.

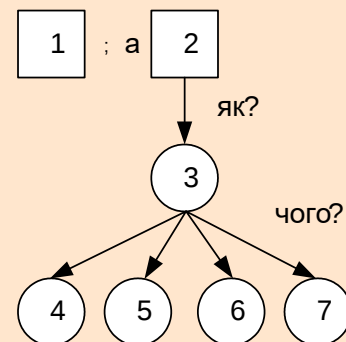
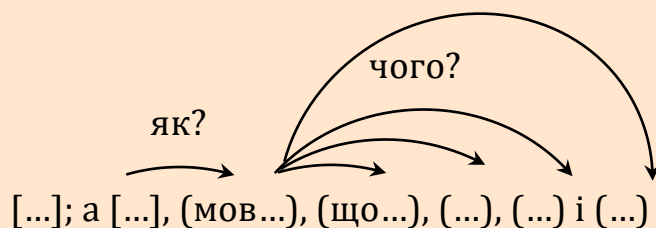
2.3.3.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, ПІДРЯДНІСТЮ І СУПІДРЯДНІСТЮ

1. *Край берега, у затишку, прив'язані човни; а три верби схилилися, мов журяться вони, що прийде любе літечко, повіють холода, осиплеться їх листячко, і понесе вода* (Л. Глібов).
2. За метою висловлювання речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.
3. Аналізоване багатокomпонентне речення складається із семи предикативних частин: 1-ша – *Край берега, у затишку, прив'язані човни*; 2-га – *а три верби схилилися*; 3-тя – *мов журяться вони*; 4-та – *що прийде любе літечко*; 5-та – *повіють холода*; 6-та – *осиплеться їх листячко*; 7-ма – *і понесе вода*.
4. Це багатокomпонентне речення має складну ієрархічну логіко-семантичну організацію. На вищому рівні визначаються сурядний зв'язок та зіставно-протиставні семантичні відношення між першою предикативною частиною і блоком, що на формально-граматичному рівні побудований за моделлю складнопідрядного шестикomпонентного речення з підрядністю і однорідною супідрядністю. Показниками є протиставний сполучник *а* та відповідна інтонація.

На першому внутрішньому рівні визначаються підрядні зв'язки та обставинні відношення між другою і третьою предикативними частинами. Їх показниками є сполучник *мов* та інтонація. На другому – супідрядні відношення між третьою предикативною частиною і блоком супідрядних, до якого входять четверта, п'ята, шоста і сьома предикативні частини. Допоміжним при цьому є сурядний зв'язок між супідрядними частинами.

5. Засобами зв'язку предикативних частин є сполучники *й* відповідна інтонація, зокрема, між першою і другою предикативними частинами вживається сполучник *а*, між другою і третьою – *мов*, між третьою і четвертою – *що*, при чому, цей сполучник є спільним для п'ятої, шостої і сьомої супідрядних частин, крім того шоста і сьома частини поєднані сурядним сполучником *і*.
6. Це складне багатокomпонентне речення із сурядністю, підрядністю і однорідною супідрядністю.

7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого уточнювальною обставиною речення. Друга, третя і п'ята частини побудовані за типом простого, двоскладного, повного, непоширеного, неускладненого речення. Третя і шоста частини побудовані за типом простого, двоскладного, повного, поширеного, неускладненого речення. Сьома частина побудована за типом простого, двоскладного, неповного (з опущеним прямим додатком), поширеного, неускладненого речення.
8. Між усіма предикативними частинами ставляться коми, зокрема після слів *схилилися, вони, літечко, холода, листячко*. Оскільки у реченні багато предикативних частин, між першою і другою ставиться крапка з комою після слова *човни*, у першій предикативній частині уточнювальна обставина у *затишку* також виділяється комами.
9. Графічна схема речення:

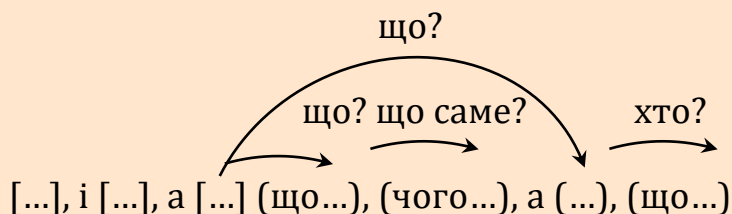
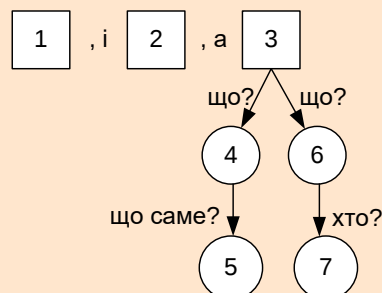
10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

2.3.4. СКЛАДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, СУПІДРЯДНІСТЮ І ПІДРЯДНІСТЮ

У цій групі визначаємо такі типи багатокompонентних речень:

1. Складні багатокompонентні речення з сурядністю, однорідною супідрядністю й підрядністю, наприклад:

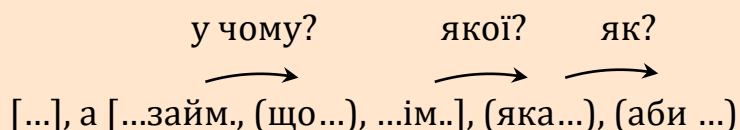
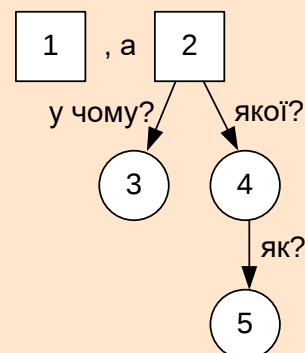
Він пробував сам накидати барви на глину й на дерево¹, і в нього не вийшло відразу², а Звенислава сказала³, що в нього між оком і рукою є те⁴, чого нема ні в кого з людей⁵, а саме цим і визначається той⁶, що може вичаровувати з небуття новий світ богів і візерунків⁷ (П. Загребельний).

Структурно такі багатокompонентні речення складаються із п'яти і більше предикативних частин. У них можливі різні комбінації однорідної супідрядності і послідовної підрядності. Як і у попередній групі багатокompонентних речень, це складне багаторівневе утворення. На вищому рівні членування тут вирізняються сурядні відношення причинно-наслідкові, темпоральні, зіставно-протиставні); ведучим внутрішнім зв'язком є однорідна супідрядність, допоміжними – підрядні відношення між четвертою і п'ятою, шостою і сьомою частинами.

2. Складні багатокompонентні речення із сурядністю, неоднорідною супідрядністю і підрядністю, наприклад:

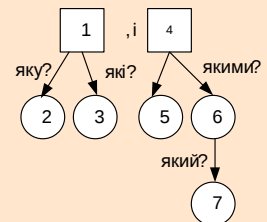
В один момент люди й світ помінялися до невпізнання¹, а у хвилини слабкості в тому², що зі мною відбувається³, я вбачав руку невидимої Сили², яка повертає кожну ситуацію так⁴, аби в результаті власної дурнуватості, дратівливої нестриманості й прямої я залишався самотнім⁵ (Л. Дереш).

Такі синтаксичні утворення складаються, як правило, із п'яти і більше предикативних частин. Як і в попередніх реченнях на вищому рівні – сурядні відношення (у цьому випадку зіставно-протиставні); на нижчому рівні провідними є неоднорідні супідрядні відношення, а допоміжними підрядні між четвертою і п'ятою частинами.

3. Складні багатокomпонентні речення із сурядністю, подвійною супідрядністю (однорідною і неоднорідною) та підрядністю, наприклад:

Оксен, позираючи на молодь¹, що їхала із сміхом та витівками², пригадував і свої парубоцькі роки¹, коли він також був отакий шалівір та веселун,³ і йому робилося сумно на душі за тими роками⁴, що вже пройшли і ніколи не вернуться⁵ і що закарбували у пам'яті той день⁶, коли весело, від усього серця він сміявся⁷ (Г. Тютюнник).

яку? які? якими? який?

→ → → →

[...ім., (що ...), ...ім.], (коли...), і [...ім.], (що...) і (що...ім.), (коли...)

У багатокomпонентних реченнях цього типу наявна максимальна кількість зв'язків, що позначається на їх складному ієрархічному логіко-семантичному членуванні. Як правило, провідними виступають сурядні відношення (вони визначаються між трьохкомпонентною конструкцією із неоднорідною підрядністю, що становить перший блок, і чотирьохкомпонентною конструкцією із однорідною супідрядністю і підрядністю – другий блок). Далі ідуть внутрішні відношення: у першому блоці – це неоднорідні супідрядні, у другому – однорідні супідрядні та сурядні на першому рівні й підрядні на другому рівні.

А отже, складні багатокomпонентні речення з провідним сурядним зв'язком і допоміжним підрядним мають велику кількість моделей як основних, так і периферійних. До їх складу може входити від трьох і більше предикативних частин. Чим складніша синтаксична організація таких синтаксичних утворень, тим різноманітніше представлені у них синтаксичні зв'язки. У свою чергу це відбивається і на логіко-семантичному членуванні, де визначається від двох і більше рівнів. У цих багатокomпонентних реченнях завжди провідним є сурядний зв'язок, а допоміжними – підрядний, супідрядний або їх комбінація.

2.3.4.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, СУПІДРЯДНІСТЮ І ПІДРЯДНІСТЮ

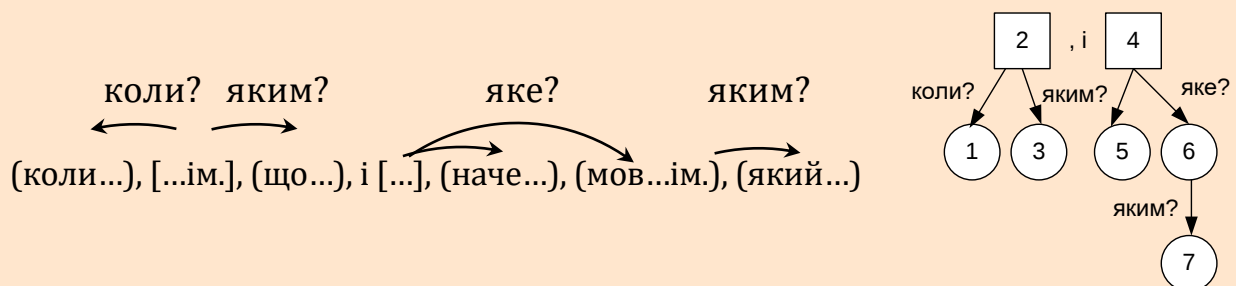
1. *Коли мені кажуть «Київ», я бачу Дніпро, стоячи на Володимирській гірці, схиляюсь над неосяжним простором, що відкривається моїм очам унизу, і в мене таке відчуття, наче я птах, мовби лечу я, розпластавши руки-крила, заточую великі кола над тим чарівним світом, який лежить унизу* (П. Загребельний).
2. За метою висловлювання речення розповідне, емоційним забарвленням неокличне.
3. Воно складається із семи предикативних частин: 1-ша – *Коли мені кажуть «Київ»*; 2-га – *я бачу Дніпро, стоячи на Володимирській гірці, схиляюсь над неосяжним простором*; 3-тя – *що відкривається моїм очам унизу*; 4-та – *і в мене таке відчуття*; 5-та – *наче я птах*; 6-та – *мовби лечу я, розпластавши руки-крила, заточую великі кола над тим чарівним світом*; 7-ма – *який лежить унизу*.
4. Аналізоване речення має складну ієрархічну логіко-семантичну організацію. На вищому рівні членування сурядним зв'язком поєднується блок, побудований за моделлю трикомпонентного складного речення із неоднорідною супідрядністю і чотирикомпонентного складного речення із однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю. Між цими блоками причинно-наслідковий зв'язок, показниками якого є сполучник *і* та відповідна інтонація.

На першому внутрішньому рівні визначаємо супідрядний зв'язок між другою і першою, другою і третьою предикативними частинами, що є неоднорідними супідрядними, а також часові та атрибутивні відношення, показниками яких є сполучні слова *коли, що*.

На другому – супідрядний зв'язок між четвертою і п'ятою, четвертою і шостою частинами, що є однорідними супідрядними, а також атрибутивні відношення. Допоміжним на цьому рівні є сурядний зв'язок між однорідними супідрядними частинами.

На третьому внутрішньому рівні визначаються підрядний зв'язок між шостою і сьомою предикативними частинами і атрибутивні відношення, показниками яких є сполучне слово *який*.

5. Засобами зв'язку першої та другої предикативних частин є сполучне слово *Коли*; першої і третьої – *що*; третьої та четвертої сполучник *і*; четвертої і п'ятої – *наче*; п'ятої і шостої – *мовби*; шостої і сьомої – сполучне слово *який*, а також відповідна інтонація.
6. Аналізоване речення – складне багатокomпонентне із сурядністю, однорідною і неоднорідною супідрядністю та підрядністю.
7. Перша і третя предикативні частини побудовані за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. Друга – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом, і однорідними присудками речення. Четверта – простого, двоскладного, поширеного, неповного (еліптичного), неускладненого. П'ята – за типом простого, двоскладного, непоширеного, неповного (з опущеною частиною складеного іменного присудка), неускладненого речення. Шоста – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом, і однорідними присудками речення. Сьома – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. Предикативні частини виділяються комами після слів: «*Київ*», *простором, унизу, відчуття, птах, світом*; крім того, у другій і шостій частинах комами виділяються відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами: *стоячи на Володимирській гірці, розпластавши руки-крила*.
9. Графічна схема речення:

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

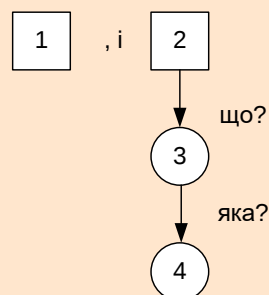
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть основні ознаки складних сполучникових багатокomпонентних речень із різними видами зв'язку.
2. Чому немає спільної думки щодо статусу цих структур?
3. Визначте основні групи сполучникових складних багатокomпонентних речень із різними видами зв'язку.
4. Які формально-синтаксичні та логіко-семантичні особливості притаманні складним багатокomпонентним реченням із сурядністю і підрядністю?
5. Назвіть основні типи цих синтаксичних утворень. Чим вони відрізняються один від одного?
6. Охарактеризуйте складні багатокomпонентні речення із сурядністю і супідрядністю.
7. Які типи багатокomпонентних речень до них належать? Наведіть приклади.
8. Які формально-синтаксичні та логіко-семантичні особливості притаманні складним багатокomпонентним реченням із сурядністю, підрядністю і супідрядністю?
9. Визначте основні типи цих синтаксичних одиниць. Наведіть приклади.
10. Охарактеризуйте складні багатокomпонентні речення із сурядністю, супідрядністю і підрядністю.
11. Які типи речень до них належать? Наведіть приклади.
12. У чому виявляється ієрархічність складних багатокomпонентних сполучникових речень із різними видами зв'язку?

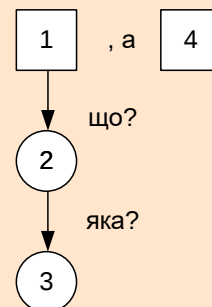
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Встановіть відповідність між реченням і його графічною схемою. Визначте особливості розташування предикативних частин. До якої групи багатокomпонентних сполучникових речень із різними видами зв'язку вони належать? Визначте типи цих речень.

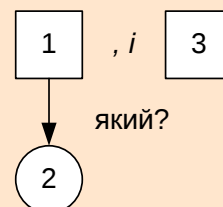
Поминула весна, але я не сумую, бо зі мною любов, як голубка, летить (З. Кучерява)

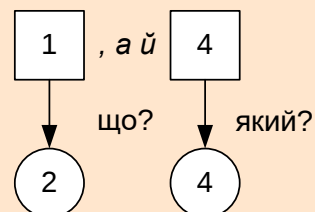
Понуро, таємниче шумить самшитовий, також реліктовий, гай, у який він заходив тільки два рази в юності, а ще далі кострубатяться кущі шипшини та ожини (Ю. Мушкетик).

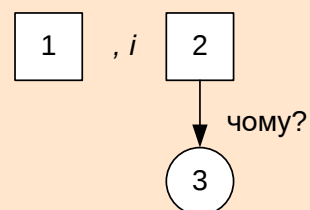
Культура – це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поводження, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови (В. Русанівський).

Гроза обмила втому не лише з вродливої природи, і я майже фізично відчував, як у грудях забрунькувала радість, що поступово охопила усього мене (В. Симоненко).

Він вважав, що пошуки істини – це творчість, для якої необхідна повна зосередженість, а атмосфера кабінету не завжди сприяє їй (В. Кашин)

Вправа 2. Доповніть подані складносурядні речення так, щоб утворилися складні багатокomпонентні сполучникові речення з різними видами зв'язку. Визначте їх тип, намалюйте графічну схему.

1. Краса – це вияв найвищої радості життя, і вона не може бути чужою нікому. 2. Українці – стародавній народ, а мова їхня багатша і всеосяжніша, ніж персидська, китайська, монгольська і всілякі інші. 3. Рух за своєю дією може замінити будь-який лікувальний засіб, але всі лікувальні засоби світу не можуть замінити дію руху. 4. Кожній людині властиво помилятися, але нікому, окрім дурня, не властиво упиратися помилиці.

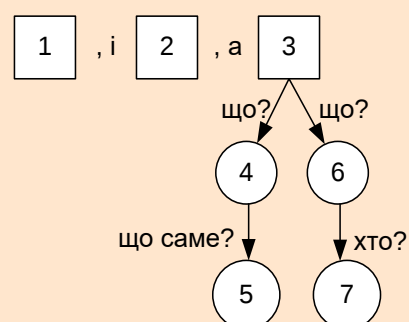
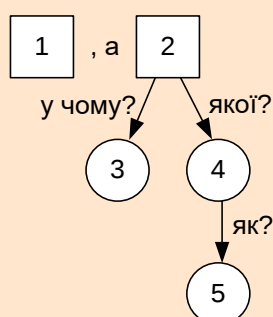
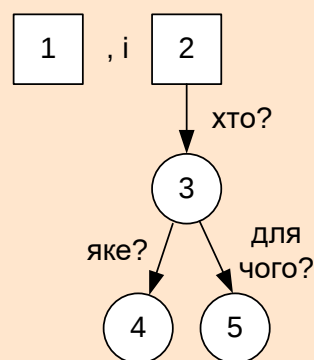
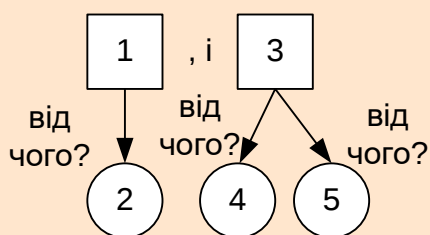
5. Щастя – це трикутник, а в нім три боки: віра, надія, любов. 6. Не піддавайся нещастю, але йди йому назустріч з подвійною мужністю. 7. У споруді людського щастя дружба зводить стіни, а любов утворює купол. 8. Влада – це зобов'язаність, а свобода – відповідальність. 9. Покоління відходить, й покоління приходить, а земля віковічно стоїть! 10. Природа – вічний зразок мистецтва, а найвизначніший та найбагородніший предмет у природі – людина.

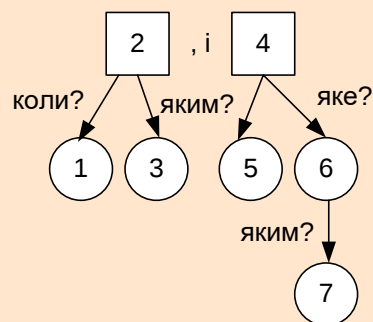
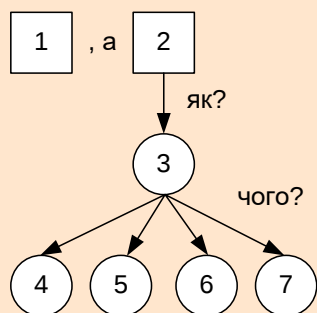
Вправа 3. Використавши подані лінійні схеми, складіть речення. Визначте тип речень.

1. (де...) і (...), [...], і [...].
2. [...], і [...], а [...ім.], (яка...), (яка...) але (від якої...).
3. [...], та [...], (що...), і (хоча...), та (...).
4. [займ., (де...), ...], (що...), але [...].
5. [...ім., (що...) і (що...), ... ім., (який...)...], (коли...), і [...].
6. [...], і [...], (що...) і (що...), але [...ім., (яка...)], (бо...).

Вправа 4. Із художньої літератури випишіть десять багатоконпонентних речень із сурядністю, підрядністю і супідрядністю. З'ясуйте їх тип. Намалюйте графічні схеми.

Вправа 5. За поданими рівневими схемами складіть складні сполучникові багатоконпонентні речення з різними видами зв'язку. З'ясуйте їх тип.

Вправа 6. Виконайте синтаксичний розбір складних сполучникових багатокomпонентних речень з різними видами зв'язку.

1. *Василь, схиливши голову, вертів в руках сопілку, а вона задумливо дивилась йому на руки й слухала, як в грудях їй ворушилось щось тепле, ніжне, рідне; слухала, як воно розливалось в руки, ноги, в голову, і хотілось від того говорити, сміятися, плакати* (В. Винниченко). 2. *Може, іноді чоловік би себе надвоє розірвав, щоб того щастя-кохання добутись, а як нема долі, не судилося – то й ковтай тільки нишком сльози!* (М. Старицький). 3. *Прокинувся ще перед сьомою, і це теж мене здивувало, бо здавалося, виспався так, що снам уже не було місця, куди лізти, і вони випхали мене на поверхню.* (Л. Дереш). 4. *От я заплющив очі, і ввижається мені, що ми сидимо у садку, кругом пташки тихо щебечуть і лист на дереві ледве-ледве коливається* (М. Кропивницький). 5. *І коли вони зупинились, зупинилось і шарудіння в рівчаку, і чуть було, як несміливо терся вітер біля їх, як зітхало щось у степу й неслися звуки сміху із маленького садка* (В. Винниченко). 6. *Двері залишилися глухими, і раптова думка, що його покинули тут навіть без варти і що він побачить живу істоту тільки тоді, коли за ним прийдуть ті люди, які виконують вирок, так паралізувала, що він умить заціпенів* (В. Кашин). 7. *Казали одні, що це той самий хрест, котрий колись поставили з нагоди знесення панщини, другі твердили, що це пам'ятка по страшній пошесті, яка вирувала в цих краях, а треті говорили, що принесений він зі старої козацької могили* (Р. Горак). 8. *Далі туман зсовується ліворуч і сивим дідом бреде на долину до ставу, а вечір скрадається на хутір, щоб почути, як, заблукавши у вишняку та гречках, затихають самотня хата й вулики* (М. Стельмах). 9. *Дермань та його Запоріжжя завжди тримали мене при житті, наповняли мене дадією, і, коли я буваю між цими людьми, здається, що я опинився в якійсь старовинній, барвистій легенді* (У. Самчук). 10. *Я не люблю книжок, де є поси-*

лання на відомі анекдоти, не люблю тому, що здебільшого ці анекдоти так і залишаються для мене загадкою, а відтак втрачається весь перчечний контекст (Л. Дереш). 11. У вісімнадцятому-дев'ятнадцятому столітті вулицю Зарванську називали Поштовою, адже Кам'янець із вісімнадцятого століття до середини дев'ятнадцятого був міжнародним поштовим транзитним пунктом, через який пошта йшла в Румунію, Польщу, Австрію, і саме на Зарванській у двоповерховому будинку містилася пошта (О. Будзей).

Вправа 7. Заповніть таблицю «Типи складних сполучникових багатокomпонентних речень з різними видами зв'язку». Зробіть зіставний аналіз цих речень.

№ з/п	Тип багатокomпонентного речення	Вид синтаксичного зв'язку на зовнішньому рівні членування	Вид синтаксичного зв'язку на внутрішньому (внутрішніх) рівні (рівнях) членування	Приклади

Розділ III

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ

3.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ

Складні багатокompонентні речення, до складу яких входять три і більше предикативних частини, що поєднуються безсполучниковим зв'язком, називаються **складними багатокompонентними безсполучниковими реченнями**, наприклад: *Сумно, марно по долині, почорніли білі цвіти, пожовк лист на деревині, птах полетів в інші світи* (М. Устинович). *Пронеслися над хмарами грози, Захолола вода в ручаях, Вже ударили перші морози – Не лишили й листочка в гаях* (З. Кучерява). *Кожен із весільних хлібів має своє призначення: з паляницею йшли свататися, з шишками та калачами запрошували на весілля, голубки та гуски дарували коровайницям* (А. Пономарьов).

Особливу роль у цих синтаксичних утвореннях відіграє інтонація: по-перше, саме вона є основним засобом зв'язку; по-друге, від неї залежить пунктуація між предикативними частинами таких багатокompонентних речень.

З огляду на логіко-семантичні відношення між предикативними частинами, що входять до складу складного безсполучникового багатокompонентного речення, їх можна поділити на три групи:

- речення з однотипними предикативними частинами;
- речення з різнотипними предикативними частинами;
- речення з однотипними і різнотипними предикативними частинами.

Розглянемо більш детально кожний із цих видів синтаксичних утворень.

3.2. СКЛАДНІ БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ

Складні безсполучникові багатоконпонентні речення з однотипними предикативними частинами структурно складаються із трьох і більше компонентів, побудованих за типом простого речення, що є незалежними і семантично скоординовані між собою.

За змістовою організацією такі синтаксичні утворення співвідносяться із складносурядними багатоконпонентними реченнями, тому їх легко можна трансформувати в останні, додаючи сурядні сполучники, порівняйте:

Співало птаство по садах та схилах, сріблом світився й вигравав Дніпро, незмінно пахло медами, влєжаними грушками-дичками, дозрілим літом (К. Мотрич).

І співало птаство по садах та схилах, і сріблом світився й вигравав Дніпро, і незмінно пахло медами, влєжаними грушками-дичками, дозрілим літом.

Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелиться килим яснозеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо (М. Коцюбинський).

Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, і широко стелиться килим яснозеленого вівса, а далі, наче риза рути, темніє просо.

Складні безсполучникові багатоконпонентні речення з однотипними частинами характеризуються відкритістю структури, їх легко можна доповнити новими компонентами, тому кількість предикативних частин, що входять до їх складу, може сягати шести або й більше.

У складних безсполучникових багатоконпонентних реченнях цього типу між предикативними частинами найчастіше спостерігаємо темпоральні відношення, що вказують на одночасність чи суміжність подій або явищ, наприклад:

Шанованих гостей на нашій землі завжди зустрічали з хлібиною на вишитому рушнику¹, короваєм благословляли молодят², без хлібини не можна було зайти в новий дім³ (В. Яворівський).

[...], [...], [...]

1 , 2 , 3

Огні горять¹, музика грає², Музика
плаче, завиває³; Алмазом добрим, доро-
гим Сіяють очі молодії⁴; Витає радість і
надія В очах веселих⁵, любо їм, Очам не-
грішним, молодим⁶ (Т. Шевченко).

1 , 2 , 3 ; 4 ; 5 , 6

[...], [...], [...]; [...]; [...], [...]

Основними показниками відповідної семантики є інтонація та при-
судки (головні дієслівні члени) у предикативних частинах, що, як прави-
ло, виражені однаковими видо-часовими формами дієслів. Загальну се-
мантику одночасності подій може задавати спільний для кількох предикативних частин член речення або ж предикативна частина.

Змістова єдність у таких синтаксичних утвореннях часто створюється й
шляхом повтору одних і тих самих членів речення чи предикативних частин.
Таким прийомом досить часто користуються поети як своєрідним стилісти-
чним засобом з метою посилення смислового навантаження, наприклад:

**Вітер віє, вітер віє,
серце тужить, серце мліє,
вітер віє, не вертає,
серце з жалю замирає.**

(С. Руданський).

*Осінніх ранків зоряні мости,
Збудовані на снах моїх сумних,
По **них** до мене має хтось прийти,
Я з кимось домовлялася на **них**.*

(О. Делеменчук).

Порядок розташування предикативних частин у складних безсполу-
чникових багатокомпонентних реченнях цього типу вільний, їх легко
можна поміняти місцями без спотворення змісту.

Досить часто між предикативними частинами цих синтаксичних
конструкцій спостерігаємо темпоральні відношення, що вказують на ча-
сову послідовність подій, наприклад:

Відгримлять грози¹, відшаліють страшні урагани залізні², одбахкають блискавки зла й не-годи³... (І. Багряний).

1 , 2 , 3

[...], [...], [...]

Достигли хліба¹, дух багатого врожаю плив над землею², ситою позолотою він лягав на од-клепані коси, на жатки, на підводи й гарби, на коней і на людей³... (А. Дімаров).

1 , 2 , 3

[...], [...], [...]

У таких багатокомпонентних реченнях, як і в попередньому випадку, предикативні частини є самостійними й рівноправними. Їх присудки (головні дієслівні члени) також можуть бути виражені однаковими видо-часовими формами. Однак семантичні відношення між предикативними частинами вказують на те, що дії чи явища змінюють одні одних. А тому порядок розташування предикативних частин міняти не можна, – це призведе до порушення логіки викладу.

Дуже рідко у складних безсполучникових багатокомпонентних реченнях з однотипними предикативними частинами спостерігаємо зіставно-протиставні відношення, наприклад:

На Поділлі у писанках використовують рослин-ний, рідше геометричний орнамент на чорному, фіо-летовому, коричневому тлі¹; на Поліссі – геометри-зований рослинний орнамент, білий по чорному, іноді з додаванням червоного, жовтого і зеленого кольо-рів²; у Східних Карпатах – геометричні орнаменти, намальовані тонкими жовтими і білими контура-ми³ (Т. Глущенко).

1 ; 2 ; 3

[...]; [...]; [...]

У таких складних синтаксичних утвореннях присутня семантика контрасту. В аналізованих прикладах вона підсилюється тим, що друга і третя предикативні частини побудовані за типом неповних речень з опущеним головним дієслівним членом, тобто спільна інформація не

есплікується, таким чином акцент падає на те, що у повідомленні є різним, новим.

У мовленнєвій практиці трапляються випадки, коли в одному складному безсполучниковому багатоконпонентному реченні спостерігаємо декілька типів семантичних відношень між предикативними частинами, наприклад:

Ти співав¹, я мовчазна сиділа², пісня в серці у мене бриніла³; вітер сумно зітхав у саду⁴... (Леся Українка).

1 , 2 , 3 ; 4

[...], [...], [...]; [...]

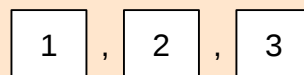
У цьому реченні чотири предикативні частини, які є самостійними, синтаксично незалежними. Між першою і другою предикативними частинами спостерігаємо зіставно-протиставні відношення, показниками яких є присудки, що виступають контекстуальними антонімами, між іншими частинами – темпоральні відношення, що вказують на одночасність дій, про які у них говориться, показниками є присудки, виражені дієсловами дійсного способу минулого часу.

Отже, складні безсполучникові багатоконпонентні речення з однорідними частинами – це складні синтаксичні утворення, які мають у своєму складі три і більше предикативні частини, що є абсолютно незалежними і рівноправними. Ці речення характеризуються відкритістю структури. Між предикативними частинами у них поширені темпоральні, зіставно-протиставні відношення або перші й другі. Логіко-семантична організація таких синтаксичних одиниць позбавлена ієрархічності.

3.2.1 ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ

1. *Життя виправдало віру генія, віра створила діло, діло перетворилося в тисячні факти національного пробудження* (Із часопису).
2. За метою висловлювання речення розповідне, емоційним забарвленням – неокличне.
3. Аналізована синтаксична одиниця складається із трьох предикативних частин: 1-ша – *життя виправдало віру генія*; 2-га – *віра створила діло*; 3-тя – *діло перетворилося в тисячні факти національного пробудження*.
4. Усі предикативні частини є рівноправними, синтаксично незалежними, поєднані між собою безсполучниковим зв'язком і темпоральними семантичними відношеннями, що вказують на послідовність протікання подій у часі. Основними показниками таких відношень є присудки, що виражені дієсловами дійсного способу минулого часу, крім того наявні цікаві повтори окремих членів речення: той член речення, який у попередній предикативній частині виступав у ролі додатка і співвідносився з об'єктом дії, в наступній є підметом, що співвідноситься з суб'єктом дії.
5. Предикативні частини у реченні поєднані безсполучниковим зв'язком за допомогою інтонації та стилістичних повторів.
6. Це складне безсполучникове багатокompонентне речення з однотипними предикативними частинами.
7. Усі три предикативні частини побудовані за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. Між предикативними частинами ставляться коми після слів *генія* і *діло*.
9. Графічна схема речення:

[...], [...], [...]

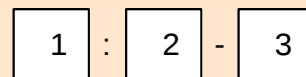

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

3.3. СКЛАДНІ БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З РІЗНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ

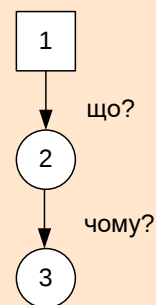
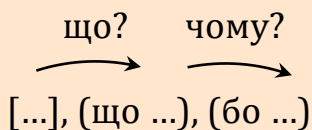
Такі синтаксичні утворення у мовленнєвій практиці трапляються рідко. Вони, як правило, складаються із трьох предикативних частин, поєднаних безсполучниковим зв'язком і співвідносяться із складними багатокompонентними реченнями із послідовною підрядністю, порівняйте:

Відчував¹: ніде не схибив² – був майстром рідкісної руки вже у дванадцятому коліні зодчих³
(К. Мотрич).

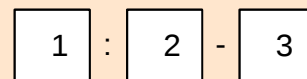
[...]: [...] – [...]

Відчував¹, що ніде не схибив², бо був майстром рідкісної руки вже у дванадцятому коліні зодчих³.

Однак трапляються випадки, коли безсполучникові багатокompонентні конструкції з неоднорідними предикативними частинами дуже важко перетворити на сполучникові через те, що їх семантика не завжди чітко диференційована. У таких випадках вирішальну роль відіграє інтонація, наприклад:

Сивоок квапився¹: повинен він укластися у відпущений йому час² – інакше незавершеною залишиться головна справа, позначена його іменем і обдарованням³ (П. Загребельний).

[...]: [...] – [...]

Як видно із наведених прикладів, у складних безсполучникових багатокompонентних реченнях цього типу між предикативними частинами можуть спостерігатися як різні, так і однакові семантичні відношення, у останньому випадку вони виявляються на різних рівнях. Так, у першому

прикладі провідними є з'ясувальні відношення; допоміжними – причинно-наслідкові; у другому – на обох рівнях причинно-наслідкові.

3.3.1 ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З РІЗНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ

1. *Він мовби нагадує нам: поспішайте на милуватися красою весняного дивоцвіту – вона недовготривала й скороминуча* (В. Скуратівський).
2. За метою висловлювання речення розповідне, емоційним забарвленням – неокличне.
3. Воно складається із трьох предикативних частин: 1-ша – *Він мовби нагадує нам*; 2-га – *поспішайте на милуватися красою весняного дивоцвіту*; 3-тя – *вона недовготривала й скороминуча*.
4. На вищому рівні членування визначаються з'ясувальні відношення між першою і другою предикативними частинами, що поєднані безсполучниковим зв'язком, на внутрішньому – причинно-наслідкові між другою і третьою предикативними частинами, що також поєднані безсполучниковим зв'язком.
5. Основним засобом зв'язку предикативних частин у аналізованому реченні є інтонація.
6. Це складне безсполучникове багатокompонентне речення з різнотипними предикативними частинами.
7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. Друга – за типом простого, односкладного, узагальнено-особового, поширеного, повного, неускладненого речення. Третя – за типом простого, двоскладного, непоширеного, повного, ускладненого однорідними присудками речення.
8. У реченні між першою і другою предикативними частинами ставить-ся двокрапка після слова *нам*, між другою і третьою – тире після слова *дивоцвіту*.
9. Графічна схема речення:

[...]: [...] – [...]

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

3.4. СКЛАДНІ БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНИМИ Й РІЗНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ

Серед проаналізованих речень цієї групи найпоширенішими є синтаксичні конструкції із трьох і більше предикативних частин, між якими спостерігаємо як рівноправні, так і неоднорідні семантичні відношення, наприклад:

Гречка біліє м'яко¹, вона ще молода², її зеленого листя ще не торкнулася осінь своїм умілим квачиком і не визолотила його³ (Є. Гуцало).

1 , 2 , 3

[...], [...], [...]

Засіяні зерном орнаментів, вони певною мірою і є символами доріг¹: ними вітають гостей², їх дарують на згадку³; дівчата, готуючись у дорогу до нового життя, подають рушники старостам⁴; рушники проводжають і в останню путь⁵ (С. Китова).

1 : 2 , 3 ; 4 ; 5

[...]: [...], [...]; [...]; [...]

У складних багатокomпонентних реченнях цього типу, одна із предикативних частин, як правило, перша, є синтаксично незалежною, інші приєднуються до неї безсполучниковим зв'язком. Такі синтаксичні утворення можуть співвідноситися з різними моделями складних сполучникових багатокomпонентних речень, залежно від домінування відповідних семантичних відношень та інтонації.

Між головною і залежними предикативними частинами переважно спостерігаємо причиново-наслідкові семантичні відношення: *Гречка біліє м'яко, **бо (тому що, оскільки)** вона ще молода, **бо (тому що, оскільки)** її зеленого листя ще не торкнулася осінь своїм умілим квачиком і не визолотила його. Засіяні зерном орнаментів, вони певною мірою і є символами доріг: **бо (тому що, оскільки)** ними вітають гостей, **бо (тому що, оскільки)** їх дарують на згадку; **бо (тому що, оскільки)** дівчата, готуючись у дорогу до нового життя, подають рушники старостам; **бо (тому***

що, оскільки) рушники проводжають і в останню путь. Як видно із прикладів, наслідок есплікується у першій предикативній частині, а у інших вказується його причина.

Ці складні безсполучникові багатокомпонентні речення характеризуються відкритістю структури. Вони мають ієрархічну логіко-семантичну організацію: на зовнішньому рівні виступають супідрядні однорідні причинно-наслідкові відношення; на внутрішньому – сурядні між супідрядними предикативними частинами. А отже, до складу цих синтаксичних утворення входять однотипні й різнотипні предикативні частини.

Трапляються випадки, коли складні безсполучникові багатокомпонентні речення з однотипними і різнотипними предикативними частинами мають три і більше рівнів членування, наприклад:

*Здається¹, всі слова згоріли², [1] , [2] , [3] , [4] , [5] , [6]
на цвях нанизані думки³, здається⁴,
вітер став безкрилий⁵, коріння ви-
сохло й листки⁶ (З. Кучерява).*

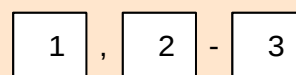
[...], [...], [...], [...], [...], [...]

У цьому прикладі на зовнішньому рівні, по суті, поєднуються два складних безсполучникових трикомпонентних речення, що співвідносяться з складнопідрядними багатокомпонентними структурами із однорідною супідрядністю, між ними спостерігаємо темпоральні семантичні відношення, тобто перша і четверта предикативні частини є однотипними, незалежними. Внутрішніх рівнів членування декілька: на першому внутрішньому рівні визначаємо супідрядні з'ясувальні відношення між першою і другою, першою і третьою предикативними частинами, допоміжними при цьому є сурядні відношення між однорідними супідрядними частинами другою і третьою. Аналогічно визначаємо відношення між четвертою, п'ятою і шостою частинами.

3.4.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНИМИ І РІЗНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ

1. *Діти радісно збуджені, ледве стримуючи свої почуття, оточують щільним колом ялинку, батько врочисто виймає з футляра стареньку скрипку – починається імпровізований концерт* (В. Сокіл).
2. За метою висловлювання речення розповідне, емоційним забарвленням – неокличне.
3. Воно складається із трьох предикативних частин: 1-ша – *Діти радісно збуджені, ледве стримуючи свої почуття, оточують щільним колом ялинку*; 2-га – *батько врочисто виймає з футляра стареньку скрипку*; 3-тя – *починається імпровізований концерт*.
4. На вищому рівні членування визначаються сурядні відношення між першою і другою предикативними частинами, що поєднані безсполучниковим зв'язком, але є рівноправними і синтаксично незалежними; на внутрішньому – цільові між першою і третьою, другою і третьою предикативними частинами, що також поєднані безсполучниковим зв'язком.
5. Основним засобом зв'язку предикативних частин у аналізованому реченні є інтонація.
6. Це складне безсполучникове багатокompонентне речення з однотипними і різнотипними предикативними частинами.
7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом, речення. Друга і третя – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. У реченні між першою і другою предикативними частинами ставиться кома після слова *ялинку*, крім цього комами у цій частині відокремлюється обставина *ледве стримуючи свої почуття*. Між другою і третьою – тире після слова *скрипку*.
9. Графічна схема речення:

[...], [...] – [...]

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть основні ознаки складних безсполучникових багатокomпонентних речень.
2. Які засоби зв'язку притаманні цим синтаксичним утворенням?
3. Визначте основні групи складних безсполучникових багатокomпонентних речень. Наведіть приклади.
4. Які формально-синтаксичні та логіко-семантичні особливості притаманні складним безсполучниковим багатокomпонентним реченням із однотипними предикативними частинами?
5. Охарактеризуйте складні безсполучникові багатокomпонентні речення із різнотипними предикативними частинами. Наведіть приклади.
6. Які формально-синтаксичні та логіко-семантичні особливості притаманні складним безсполучниковим багатокomпонентним реченням із однотипними та різнотипними предикативними частинами?
7. Яким із цих речень притаманна ієрархічність логіко-семантичної організації? Свою відповідь обґрунтуйте.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Подані складні сполучникові багатокomпонентні речення переробіть у безсполучникові. Запишіть, визначте їхній тип. Чи усі речення піддались такій трансформації? Відповідь обґрунтуйте.

1. *Ось і дача, двоповерхова, цегляна, відгороджена від долини й лісу низеньким парканом, і всохлий, не викопаний город із спаленою сонцем картоплею, і висохлі без води квіти під вікнами будинку, а навпроти – будиночок Сосновського.* 2. *Минав другий тайм футбольного матчу, а на табло вперто протистояли один одному нулі, і переповнений стадіон при кожній гострій ситуації біля воріт завмирав і вмить вибухав то радісними криками, то шаленим свистом.* 3. *Замислившись, Коваль не помітив, що у сусідній кімнаті стихла музика і голоси доньчиних друзів звучали на подвір'ї.* 4. *Відчував, що якийсь період у його творчості закінчився і повинен початися новий і що для цієї, складнішої творчості чогось не виста-*

чає. 5. У місті було тихо, бо тролейбуси автобуси і трамваї ще не вирушили у довгий пробіг по зачарованих колах маршрутів, і будинки, і люди мріли у сні. 6. Коваль жартував, але, очевидно, очі його зберігали заклопотаний, зосереджений вираз, і Наталя стояла перед батьком, не зводячи з нього пильного погляду. 7. Найкраще відпочивалося з вудкою в руці, бо на рибалці забувалися тривоги, а всі почуття забирав поплавець (В. Кашин).

Вправа 2. За поданими лінійними графічними схемами складіть безсполучникові багатокomпонентні речення, з'ясуйте їх тип.

1. [...], [...], [...].
2. [...], [...]; [...], [...].
3. [...]: [...] – [...].
4. [...], [...], [...] – [...].
5. [...]: [...], [...].

Вправа 3. Використовуючи українські народні прислів'я, складіть складні безсполучникові багатокomпонентні речення. Намалюйте їх графічні схеми, з'ясуйте типи речень, прокоментуйте розділові знаки у них.

1. Ліс рублять – тріски летять. 2. Кров – не водиця, проливати не годиться. 3. За малим поженешся – велике загубиш. 4. Любиш кататись – люби і саночки возити. 5. Пошануй одержину раз, вона тебе – десять раз. 6. Тихше їдеш – далі будеш. 7. З миру по нитці – голому сорочка. 8. Дай серцю волю – заведе в неволю. 9. Посій впору – будеш мати зерна гору. 10. Виходиш з дому – кланяйся життю молодому.

Вправа 4. Зробіть аналіз поданих складних безсполучникових багатокomпонентних речень.

1. Зорі мовчки слідували за ним і моргали одна одній; вітер, несміливо шелестівши травною, забігав у рівчак і зараз же боязко ховався в стегу; туга ночі таємниче шепотіла й зітхала коло них (В. Винниченко). 2. Наслідки експертизи спантеличили Ковалю: експерти висловили припущення – близький родич, старший за віком (В. Кашин). 3. Осінній день брався до вечора; сонце, червоно граючи, сідало; захід палав, наче пожежею (Панас Мирний). 4. Прозоре повітря має: грають у ньому ясні промені, звідусіль линуть гомін птаства, гудіння бджоли, миготять кольористі метелики (В. Леонтович). 5. Знайшов – не скач, згубив – не плач (Українське на-

родне прислів'я). 6. *Розкажу тобі думку таємну, дивний здогад мене обнік: я залишуся в серці твоєму на сьогодні, на завтра, навік* (Л. Костенко). 7. *Очі розпечену магму ллють, Губи тремтять потворно – Сліпа й безсила ллють* Прийшла і взяла з горло (В. Симоненко). 8. *Ніч, тонкий серпик місяця над хмарами, гори, мурашки в тілі, хміль, незнайомка* (І. Роздобудько).

Вправа 5. Заповніть таблицю, зробіть порівняльний аналіз складних безсполучникових багатокomпонентних речень.

Ознаки	Тип складного багатокomпонентного речення		
	з однотипними предикативними частинами	з різнотипними предикативними частинами	З однотипними і різнотипними предикативними частинами
Кількість предикативних частин			
Засоби зв'язку предикативних частин			
Логіко-семантичні відношення між предикативними частинами			
Ієрархічність			
Відкритість			
Приклади			

Розділ IV

СПОЛУЧНИКОВО- БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ

4.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ

Синтаксичні одиниці, до яких входять від трьох і більше предикативних частин, побудованих за типом простого речення, що поєднуються між собою за допомогою сполучників і безсполучниковим зв'язком, називаються **складними сполучниково-безсполучниковими багатоконпонентними реченнями**, наприклад: *І небо теплотою глибиніє, І радість наливається в серця – Сміються, бігають, пустують, мріють Малесенькі замурзані сонця* (В. Симоненко). *Небо, яке узрів після пробудження, сяяло блакиттю, з'явилися небачені досі краєвиди: бліді срібні дерева з карбованим срібним листям, голубі і ясно-сині плеса, на яких росли золоті кущі* (В. Шевчук). *А ще я подумала, що там, нагорі, за цією білою стелею, є ще один поверх, на якому мешкають бешкетники малі янголи – вони танцюють, і з неба сиплется блакитна штукатурка* (І. Роздобудько).

Засобами зв'язку у цих багатоконпонентних конструкціях можуть бути сполучники (як сурядні, так і підрядні), сполучні слова, інтонація, порядок розташування предикативних частин, повтор членів речення тощо.

У багатоконпонентних реченнях цього типу комбінуються усі можливі різновиди синтаксичного зв'язку (див. рис. 4.1.).

За способом комбінування сполучникового і безсполучникового зв'язків визначають три групи сполучниково-безсполучникових багатоконпонентних речень:

- із сурядністю і безсполучниковістю;

- із підрядністю і безсполучниковістю;
- із сурядністю, підрядністю та безсполучниковістю.

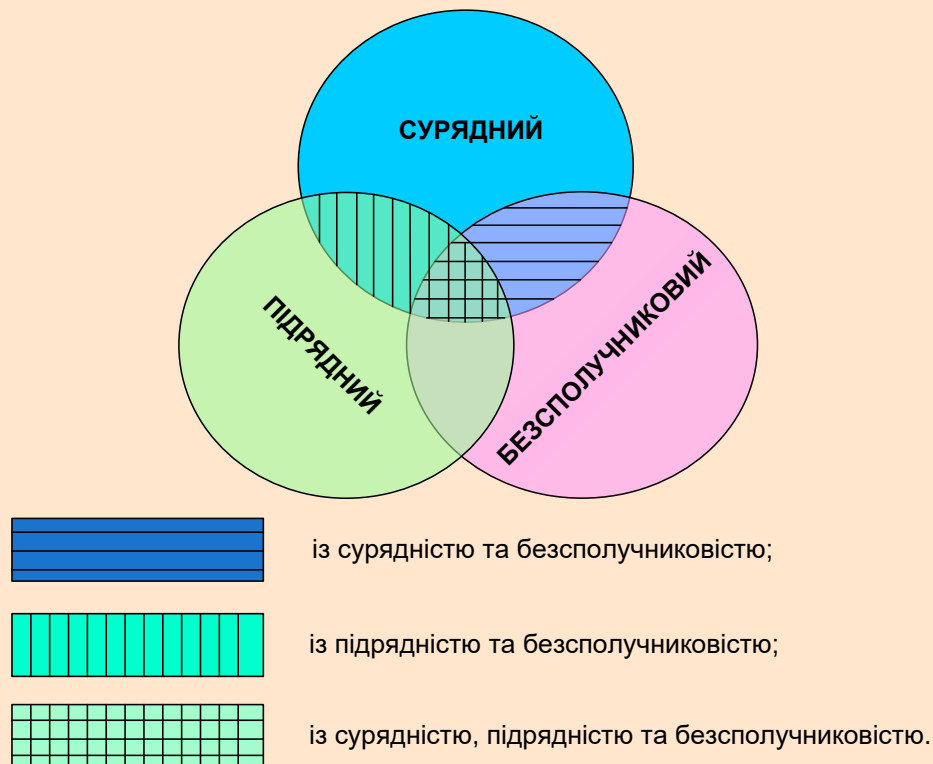

Рис. 4.1. Типи складних сполучниково-безсполучникових багатокomпонентних речень

Залежно від характеру безсполучникового зв'язку у межах першої групи виокремлюють такі типи синтаксичних одиниць:

- із сурядністю і однотипною безсполучниковістю;
- із сурядністю і різнотипною безсполучниковістю;
- із сурядністю, однотипною і різнотипною безсполучниковістю.

До другої групи належать багатокomпонентні речення:

- із підрядністю і однотипною безсполучниковістю;
- із підрядністю і різнотипною безсполучниковістю;
- із підрядністю, однотипною та різнотипною безсполучниковістю.

Третю групу складають такі конструкції:

- із сурядністю, підрядністю і однотипною безсполучниковістю;
- із сурядністю, підрядністю і різнотипною безсполучниковістю;
- із сурядністю, підрядністю і однотипною та різнотипною безсполучниковістю.

Логіко-семантична організація складних сполучниково-безсполучникових багатокomпонентних речень надзвичайно строката. У них визначено майже всі типи семантичних відношень між предикативними частинами, при чому, ці конструкції можуть мати однорівневу чи ієрархічну організацію. Розглянемо їх більш детально.

4.2. СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю і безсполучниковістю – це синтаксичні утворення, що складаються із трьох і більше предикативних частин, поєднаних за допомогою сурядних сполучників і безсполучниковим зв'язком.

Їх логіко-семантична організація залежить від різновиду безсполучникового зв'язку. У складі цих синтаксичних утворень розрізняють такі типи:

1. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю і однотипною безсполучниковістю, наприклад:

Стоїть гора високая¹, зелений гай шумить²; Пташки співають голосно³, і річечка блищить⁴ (Л. Глібов).

1 , 2 ; 3 , і 4

[...], [...]; [...], і [...]

За хутором на тихій сіножаті під вечір батько доганяв покіс¹, несла вечерю мама в білім платті², а братик воду від криниці ніс³ (З. Кучерява).

1 , 2 , а 3

[...], [...], а [...]

Як правило, предикативні частини в таких багатокomпонентних реченнях синтаксично незалежні й цілком самостійні, поєднані сполучниково-безсполучниковим зв'язком. Ці синтаксичні конструкції співвідносяться із складносурядними багатокomпонентними реченнями і характеризуються відкритістю структури – їх легко можна доповнити новими

компонентами. Вони не мають рівнів членування, бо предикативні частини рівноправні. Між ними спостерігаємо темпоральні семантичні відношення, що вказують на одночасність чи суміжність протікання дій або явищ, рідше – послідовність їх у часі.

В окремих випадках ці сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення відзначаються ієрархічністю, наприклад:

Десь у далекому полі дзвеніли шаблі¹, тупотіли копита коней², / але в Києві гули дзвони оновленої Софії³, росли заводи⁴ й лопотіли вітрильники торговельних кораблів⁵
(У. Самчук).

1 , 2 , але 3 , 4

[...], [...], але [...], [...]

Ми з тобою підемо поруч чесно по новому шляху¹, і ти мені станеш не каменем, а товаришем-дружиною²; / я тебе всьому вчитиму; переложу в тебе знання своє, свою душу, свої мрії³ – і засвітиться твій розум новим променем, і осяє душу тихим, радісним світом⁴
(М. Старицький).

1 , і 2 ; 3 - і 4

[...], і [...]; [...] – і [...]

Предикативні частини у цих багатокомпонентних реченнях поєднані неоднотипними сурядними відношеннями, як наслідок – наявність кількох рівнів членування. Так, у першому багатокомпонентному реченні на вищому рівні членування визначаємо сполучниковий сурядний зв'язок і зіставно-протиставні семантичні відношення; на нижчих – між першою і другою, третьою і четвертою предикативними частинами однотипний безсполучниковий, а між четвертою і п'ятою сполучниковий сурядний зв'язки. Крім того, між усіма предикативними частинами на нижчому рівні членування визначаємо темпоральні відношення, що вказують на одночасність подій.

Значно складнішою є друга синтаксична конструкція. Тут на зовнішньому рівні членування визначаємо однотипний безсполучниковий зв'язок, яким поєднуються два семантичних блоки, побудовані за моделлю

складносурядного речення, і зіставні відношення. Внутрішніх рівнів членування декілька: між першою і другою предикативними частинами спостерігаємо сполучниковий сурядний зв'язок і темпоральні відношення, що вказують на послідовність протікання подій у часі, проте є й частково зіставно-протиставна семантика, виражена протиставним сполучником *а*, який поєднує однорідні присудки, виражені контекстуальними антонімами *каменем/товаришем-дружиною*. Третя і четверта предикативні частини поєднані сполучниковим сурядним зв'язком та темпоральними семантичними відношеннями, що вказують на послідовність подій у часі.

2. Складні сполучниково-безсполучникові багатоконпонентні речення із сурядністю і різнотипною безсполучниковістю, наприклад:

Назву казино я теж не пам'ятав¹, але мені здавалося²: я колись бачив його у нашому місті і обов'язково зможу знайти³ (Р. Квант).

1 , але 2 : 3

[...], але [...]: [...]

Комусь життя – забави та відради¹, А світ закритий ширмою вікна², Турбота в нього цілий вік одна³ – Дістать дружині пудри та помади⁴ (В. Симоненко).

1 , а 2 , 3 - 4

[...], а [...], [...] – [...]

А в цей час наді мною твориться диво¹: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах², і вони забриніли, як скрипка³ (М. Стельмах).

1 : 2 , і 3

[...]: [...], і [...]

Ці синтаксичні конструкції складаються із трьох і більше предикативних частин, поєднаних за допомогою сурядних сполучників і різнотипного безсполучникового зв'язку. На формально-синтаксичному рівні вони можуть співвідноситися із складними сполучниковими багатоконпонентними реченнями із сурядністю і звичайною підрядністю (перший приклад); із сурядністю і послідовною підрядністю (другий приклад); а

також із складнопідрядними реченнями з однорідною супідрядністю (третій приклад).

Вони мають складну ієрархічну формально-синтаксичну і логіко-семантичну організацію. На вищому рівні членування і на нижчому може траплятися як сурядний, так і безсполучниковий зв'язки, що демонструють наведені речення.

3. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю, однотипною та різнотипною безсполучниковістю, наприклад:

*У вирій птахи відлітають¹, В життя
приходить листопад², І душу спомином стис-
кає³ – ніщо не вернеться назад⁴ (З. Кучерява).*

1 , 2 , і 3 - 4

[...], [...], і [...] – [...]

*Тепер, внучку, геть-чисто все почне
оживати¹: скресне крига на ріках та озерах²,
розмерзнеться сік у деревах³, прокинеться
грим у хмарах⁴, а сонце своїми ключами відім-
кне землю⁵ (М. Стельмах).*

1 : 2 , 3 , 4 , а 5 .

[...]: [...], [...], [...], а [...]

*На тім полі каміння було¹, Поле все
бур'яном поросло², зупинився мій плуг на тім
полі³, та не кидав робить я ніколи, А гострив
свій леміш, чересло⁴ (Б. Грінченко).*

1 , 2 , 3 , та 4

[...], [...], [...], та [...]

У цих багатокomпонентних реченнях предикативні частини поєднані сурядними сполучниками та однотипним і різнотипним безсполучниковим зв'язком. Вони можуть співвідноситися з різними типами сполучникових багатокomпонентних речень, зокрема: складними сполучниковими багатокomпонентними реченнями із сурядністю і звичайною підрядністю; складнопідрядними багатокomпонентними реченнями із однорідною супідрядністю; із підрядністю і однорідною супідрядністю тощо.

Ці сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення мають ієрархічну організацію, де визначається зовнішній і один чи більше

внутрішніх рівнів членування. Провідними можуть бути як безсполучниковий, так і сурядний зв'язки.

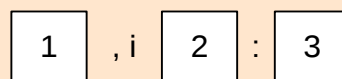
А отже, складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю і безсполучниковістю характеризуються складною формально-синтаксичною і логіко-семантичною організацією. Предикативні частини цих речень поєднані сурядними сполучниками, а також однотипним, різнотипним, однотипним і різнотипним безсполучниковим зв'язком.

4.2.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

1. *Галя зирнула на стару, і темний страх спалахнув у серці: вона побачила в її очах непроглядну темінь і відчула подих чорнезного вітру...* (В. Шевчук).
2. За метою висловлювання речення розповідне, емоційним забарвленням – неокличне.
3. Воно складається із трьох предикативних частин: 1-ша – *Галя зирнула на стару*; 2-га – *і темний страх спалахнув у серці*; 3-тя – *вона побачила в її очах непроглядну темінь і відчула подих чорнезного вітру*.
4. Аналізоване речення має ієрархічну організацію. На вищому рівні членування поєднується перша предикативна частина із семантичним компонентом, побудованим за моделлю безсполучникового речення за допомогою єднального сполучника *і* та темпоральних семантичних відношень, що вказують на послідовність протікання подій у часі. На нижчому рівні членування потрапляємо на неоднорідний безсполучниковий зв'язок між другою і третьою предикативними частинами та причинові семантичні відношення.
5. Засобами зв'язку першої і другої предикативних частин є єднальний сполучник *і* та відповідна інтонація; другої і третьої – інтонація та порядок розташування предикативних частин.
6. Це складне сполучниково-безсполучникове багатокomпонентне речення із сурядністю і різнотипною безсполучниковістю.

7. Перша і друга предикативні частини побудовані за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення; третя – за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, ускладненого однорідними присудками речення.
8. Між першою і другою предикативними частинами – кома після слова *стару*; між другою і третьою – двокрапка після слова *у серці*.
9. Графічна схема речення:

[...], і [...]: [...]

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин.

4.3. СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ІЗ ПІДРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

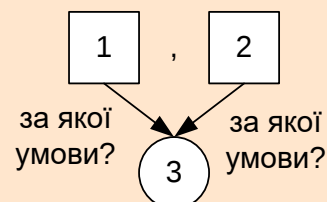
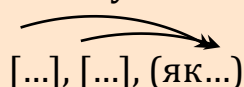
Складні синтаксичні утворення, до яких входять три і більше предикативних частини, побудованих за типом простого речення і поєднаних за допомогою підрядних сполучників та безсполучниковим зв'язком, називаються **складними сполучниково-безсполучниковими багатоконпонентними реченнями із підрядністю і безсполучниковістю**.

Їх логіко-семантична організація, як і в попередньому випадку, залежить від різновиду безсполучникового зв'язку. У складі цих синтаксичних утворень розрізняють такі типи:

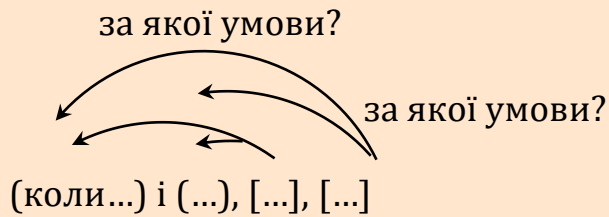
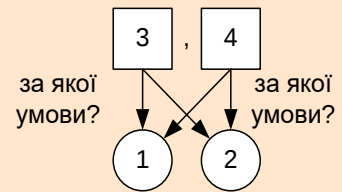
1. **Складні сполучниково-безсполучникові багатоконпонентні речення із підрядністю і однотипною безсполучниковістю**, наприклад:

Менше ми гіркоти нестимем¹, стане ближчою наша мета², як не будуть у небо димом Підніматися жіночі літа³ (В. Симоненко).

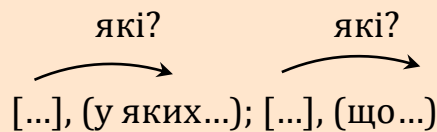
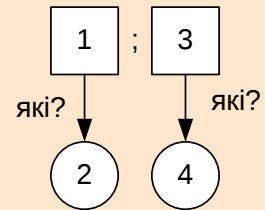
за якої умови?

Коли жодна із цих стихій не переважає¹ і вони гармонійно поєднані², має місце світова й суспільна рівновага³, панує згода⁴ (С. Наливайко).

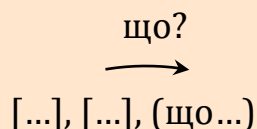
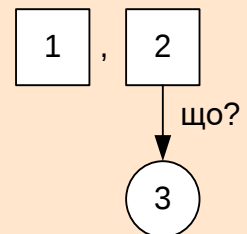
Є міста¹, у яких минуле більше, значиміше, ніж нинішність²; є міста³, що ждуть свого майбутнього⁴ (П. Загребельний).

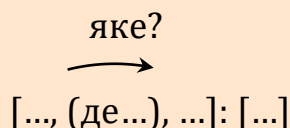
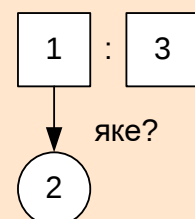
Ці речення можуть мати декілька моделей. Найпоширеніші серед них сполучниково-безсполучникові синтаксичні утворення, що співвідносяться із складними сполучниковими багатокomпонентними реченнями із сурядністю і спільною підрядною предикативною частиною; сурядністю і супідрядністю; сурядністю і звичайною підрядністю. Вони мають ієрархічну організацію. На вищому рівні членування, як правило, є однотипний безсполучниковий зв'язок і відповідно темпоральні, рідше – зіставно-протиставні семантичні відношення. На нижчому – підрядний чи супідрядний синтаксичний зв'язок і відповідні семантичні відношення.

2. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із підрядністю і різнотипною безсполучниковістю, наприклад:

Хлопець присвиснув¹, йому уявилося², що здалеку, з тремкого і ще прозорого сутінку, проступила клубняста постать в убранні мандрованця³ (В. Шевчук).

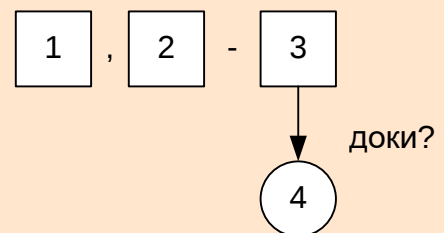
Вростаю у небо високе¹, де зорі – жовті джмелі², і чую³: пульсують соки у тіло моєї землі⁴ (В. Симоненко).

Ці сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення, як правило, співвідносяться із складнопідрядними багатокomпонентними реченнями з послідовною підрядністю або з неоднорідною супідрядністю. Різноманітним безсполучниковим зв'язком може поєднуватись будь-яка предикативна частина такої конструкції, але завжди цей зв'язок є на вищому рівні членування. У такий спосіб автор акцентує увагу на більш актуальній інформації, виділяє найбільш важливе.

3. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із підрядністю, однотипною і різнотипною безсполучниковістю, наприклад:

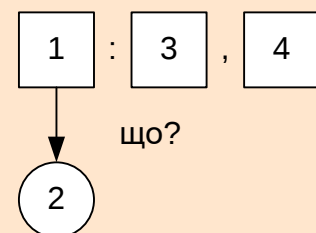
Я судить їх не маю права¹, Я для них не бажаю зла² – Я і сам жив отак «цікаво»³, доки в мене ти не ввійшла⁴ (В. Симоненко).

доки?

[...], [...] – [...], (доки ...)

Я хотів сказати¹, що природа звіра незмінна²: кожний тигр є хижак³, кожна щука поїдає малу рибу⁴ (В. Кашин).

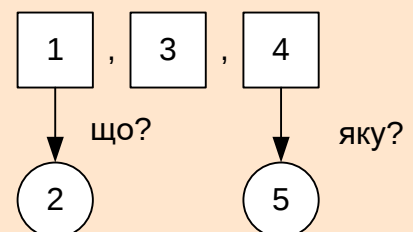

що?

що?

[...], (що...): [...], [...]

Зрештою Вірі здавалося¹, що вона намагається розворушити манекени², все попливло перед її очима³, приязна посмішка перетворилася на маску⁴, яку кортіло негайно скинути, стерти з обличчя⁵ (І. Роздобудько).

що?

яку?

що?

яку?

[...], (що...), [...], [...ім.], (яку...)

Такі речення можуть мати велику кількість моделей. Найбільш поширені серед них сполучниково-безсполучникові конструкції, що співвідносяться із складними сполучниковими багатокomпонентними реченнями з сурядністю і підрядністю; з підрядністю і однорідною супідрядністю. Ці

моделі можуть ускладнюватися додатковими зв'язками, як в останньому прикладі. На відміну від попередніх синтаксичних одиниць, до їх складу може входити від чотирьох і більше предикативних частин, що поєднані підрядним, однотипним і різнотипним безсполучниковим зв'язками.

Складні сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із підрядністю, однорідною і неоднорідною безсполучниковістю мають складну ієрархічну формально-синтаксичну і логіко-семантичну організацію. На формальному рівні це, як правило, поєднання кількох семантичних блоків, побудованих за моделлю складних речень. Провідним у них переважно є безсполучниковий зв'язок.

А отже, складні сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із підрядністю і безсполучниковістю складаються із трьох-чотирьох і більше предикативних частин, що поєднані підрядним і однотипним, різнотипним, однотипним і різнотипним безсполучниковими зв'язками. Вони мають складну ієрархічну структуру, де на вищому рівні членування переважає безсполучниковий зв'язок.

4.3.1 ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ ІЗ ПІДРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

1. Коли птахи летять у піднебессі

В краї, де Україна і весна,

До них я посилаю своє серце,

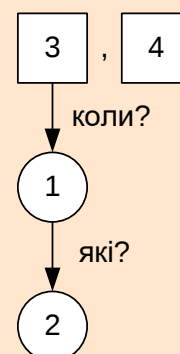
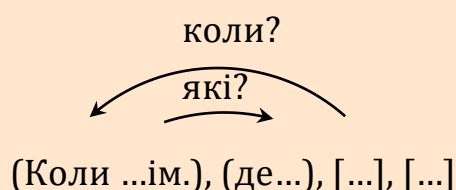
Рятунку від журби мені нема

(З. Кучерява).

2. За метою висловлювання речення розповідне, емоційним забарвленням неокличне.
3. Воно складається із чотирьох предикативних частин: 1-ша – *Коли птахи летять у піднебессі*; 2-га – *де Україна і весна*; 3-тя – *До них я посилаю своє серце*; 4-та – *Рятунку від журби мені нема*.
4. Аналізоване речення співвідноситься із складним багатокомпонентним реченням із неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю. Має ієрархічну організацію. На вищому рівні членування – різ-

нотипний безсполучниковий зв'язок і причинові семантичні відношення між змістовим блоком із першої, другої та третьої предикативних частин і четвертою предикативною частиною. Допоміжними є підрядні відношення між третьою і першою, першою і другою предикативними частинами, а також відповідно часові й атрибутивні семантичні відношення.

5. Третя і перша, перша і друга предикативні частини поєднані за допомогою сполучних слів *коли* і *де*, третя і четверта частини – різнотипним безсполучниковим зв'язком, додатковими засобами є інтонація і порядок розташування предикативних частин.
6. Це складне сполучниково-безсполучникове багатокomпонентне речення із підрядністю і різнотипною безсполучниковістю.
7. Перша предикативна частина побудована за типом простого, двоскладного, поширеного, повного, неускладненого речення. Друга – за типом простого, двоскладного, поширеного, неповного (еліптичного буттєвого), неускладненого речення. Третя – за типом простого, односкладного (означено-особового), поширеного, повного, неускладненого речення. Четверта – за типом простого, односкладного, безособового, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. Усі предикативні частини виділяються комами після слів *в краї*, *весна*, *серце*.
9. Графічна схема речення:

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин

4.4. СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, ПІДРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

Складні сполучниково-безсполучникові багатокompонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю – це синтаксичні утворення, що складаються із чотирьох і більше предикативних частин, поєднаних сурядним, підрядним сполучниковим і безсполучниковим зв'язками.

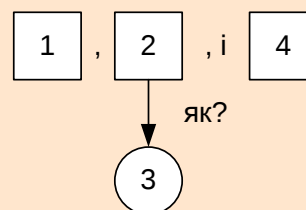
Їх формально-синтаксична й логіко-семантична організація надзвичайно різноманітна, і, як правило, залежить від різновиду безсполучникового зв'язку. У складі цих синтаксичних утворень розрізняють такі типи:

1. Складні сполучниково-безсполучникові багатокompонентні речення із сурядністю, підрядністю і однотипною безсполучниковістю, наприклад:

Сопілка плакала й жалілася на долю¹, зорі кліпали², ніби їм в очах стояли сльози³, і вітер сумно зітхав з житом⁴ (В. Винниченко)

як?

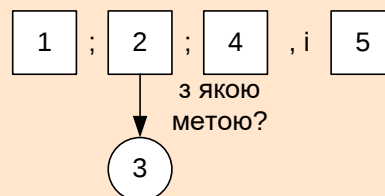
[...], [...], (як...), і [...]

Зате тінь довшала, темнішала¹; високе дерево наче збігалося до купи², щоб не розгубилося воно за ніч³; довга тінь від нього падала через усю вулицю⁴, і під нею було якось моторошно⁵ (Панас Мирний).

з якою метою?

[...]; [...], (щоб ...); [...] і [...]

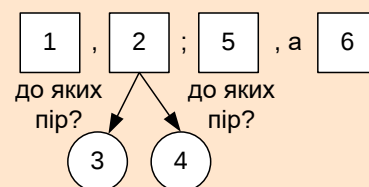

Захід сонця застав його на Грушевій горі¹, червона куля перекочувалася з пагорба на пагорб², аж поки не пірнула в ріку³ і ріка зайнялася густим багрянцем⁴; над вишневою піною плеса кружляли чорні чайки⁵, а з лугів уже сочилися бузкові присмерки⁶ (В. Симоненко).

до яких пір?

до яких пір?

[...]; [...], (аж поки ...) і (...); [...] а [...]

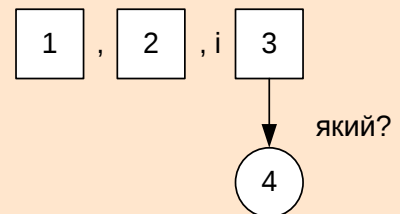

Ці сполучниково-безсполучникові синтаксичні конструкції співвідносяться із складними сполучниковими багатокomпонентними реченнями з сурядністю і звичайною підрядністю або сурядністю і однорідною супідрядністю. До їх складу мінімально входять чотири предикативні частини, але переважно вони об'єднують більше структурних компонентів.

Логіко-семантичне членування складних сполучниково-безсполучникових багатокomпонентних речень із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю викликає певні труднощі. Такі речення на семантичному рівні сприймаються як поєднання кількох змістових блоків із сурядним та однотипним безсполучниковим зв'язками, крім того, один смисловий блок, що входить до складу такого утворення, побудований за моделлю складнопідрядного багатокomпонентного речення. Тому на вищому рівні спостерігаємо темпоральні, рідше – зіставно-протиставні відношення між змістовими блоками. На нижчому – підрядний (супідрядний) зв'язок і відповідні семантичні відношення.

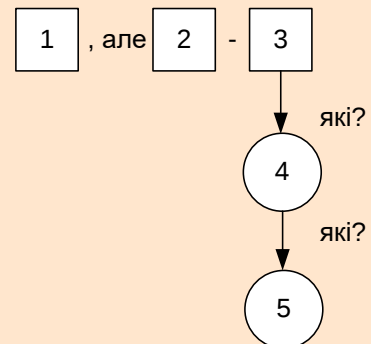
2. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю, підрядністю і різнотипною безсполучниковістю, наприклад:

Книга формувалася поступово, рік за роком¹, формувало її саме поетове життя², і все найістотніше життя Тараса Шевченка увібрав у себе цей збірник поезій³, що у хвилину творчого осяяння було найменовано «Кобзарем»⁴ (О. Гончар).

який?
→
[...], [...], і [...], (що...)

У спогадів знайомі імена¹, Але вони на себе вже несхожі² – Такі собі примарні перехожі³, Які несуть дари свої не нам, Повз смітники розчавлених дворів І повз горища⁴, де минуле – пилом⁵ (О. Делеменчук).

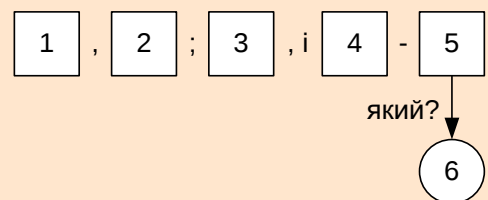
які? які?
→ →
[...], але [...] – [...ім.], (які...ім.), (де...)

Теоретично ці багатокomпонентні синтаксичні одиниці мають дуже багато моделей. Вони можуть співвідноситися із складними сполучниковими багатокomпонентними реченнями із сурядністю і підрядністю (звичайною, послідовною) або супідрядністю тощо. До їх складу входить від чотирьох і більше предикативних частин.

Логіко-семантична організація таких сполучниково-безсполучникових речень також надзвичайно різноманітна. Формально до них можуть входити смислові блоки, поєднані сурядним, підрядним та безсполучниковим зв'язком, один з яких побудований за моделлю складнопідрядного чи складносурядного багатокomпонентного речення. На вищому рівні членування, як правило, виступає сурядний або різнотипний безсполучниковий зв'язок, рідше – підрядний. А ось внутрішніх рівнів членування може бути один, два і більше, залежно від типу складнопідрядного речення (елементарне чи неелементарне) і виду залежних предикативних частин.

3. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю, підрядністю, однотипною і різнотипною безсполучниковістю, наприклад:

Великий прямокутний стіл засвітився перед ним, поставлений руба¹, ясніло з-за нього п'ятеро дитячих облич²; пальці його розтирали й розтирали ногу³, і біль теж ставав червоний⁴ – нагад про той більший⁵, що пережив його в шпиталі⁶ (В. Шевчук).

який?

[...], [...]; [...], і [...] – [...], (що ...)

До складу таких сполучниково-безсполучникових багатокomпонентних речень входять п'ять і більше предикативних частин, поєднаних сурядним, підрядним, однотипним і різнотипним безсполучниковим зв'язком. Вони мають надзвичайно складну формально-синтаксичну і логіко-семантичну організацію. Формально до їх складу входять семантичні блоки, побудовані за моделлю складносурядного елементарного чи багатокomпонентного речення і складнопідрядного речення. Між собою вони, як правило поєднані безсполучниковим зв'язком. Наслідком

цього є складна багаторівнева організація. Провідним у цьому випадку може бути сурядний або однотипний безсполучниковий зв'язки, допоміжними підрядний і різнотипний безсполучниковий.

А отже, складні сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення – це найскладніші синтаксичні одиниці з тих, що ми розглянули. Вони відзначаються надзвичайно строкатою формально-синтаксичною і логіко-семантичною організацією, оскільки можуть співвідноситися із усіма розглянутими нами раніше сполучниковими багатокомпонентними реченнями: складносурядними; складнопідрядними (із звичайною підрядністю, послідовною, супідрядністю); із сурядністю і підрядністю тощо. Відповідно труднощі викликає їх логіко-семантичне членування: чим більше семантичних блоків поєднано у такому багатокомпонентному реченні, тим більше рівнів членування, і тим складніша ієрархія семантичних відношень.

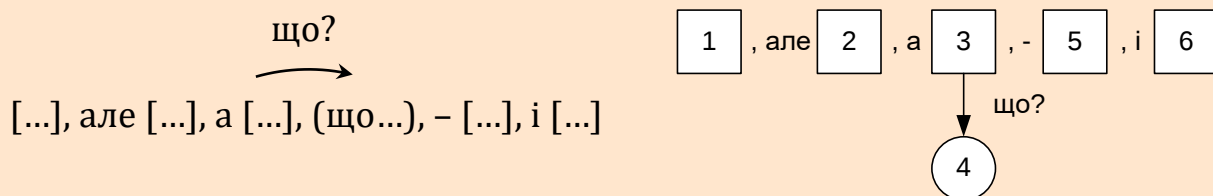
4.4.1. ВЗІРЕЦЬ АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, ПІДРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

1. *Він набагато старший від мене, але я цього не помічала, а може, саме тому мені здавалося, що Іван мудрий, – він немов відкривав дорогу в життя, і мені легко було йти за ним* (В. Кашин).
2. Речення за метою висловлювання розповідне, емоційним забарвленням – неокличне.
3. Воно складається із шести предикативних частин: 1-ша – *Він набагато старший від мене*; 2-га – *але я цього не помічала*; 3-тя – *а, може, саме тому мені здавалося*; 4-та – *що Іван мудрий*; 5-та – *він немов відкривав дорогу в життя*; 6-та – *і мені легко було йти за ним*.
4. Аналізоване речення має ієрархічну організацію. На вищому рівні членування виступає сурядний синтаксичний зв'язок і зіставно-протиставні відношення між першим семантичним блоком, побудованим за моделлю складносурядного речення, до складу якого входить перша і друга предикативні частини, і другим блоком, побудованим за моделлю складного багатокомпонентного речення із суряд-

ністю, підрядністю і різнотипним безсполучниковим зв'язком, до якого входять третя, четверта, п'ята і шоста предикативні частини.

Допоміжними є сурядний зв'язок і семантичні відношення взаємозаміни між першою і другою предикативними частинами; підрядний зв'язок і з'ясувальні семантичні відношення між третьою і четвертою частиною; різнотипний безсполучниковий зв'язок і причинові семантичні відношення між четвертою і п'ятою, четвертою і шостою предикативними частинами; сурядний зв'язок і темпоральні семантичні відношення між п'ятою і шостою предикативними частинами.

5. Основними засобами зв'язку першої і другої предикативних частин є сурядний сполучник *але*; другої і третьої – *а*; третьої і четвертої – підрядний сполучник *що*; п'ята і шоста, що співвідносяться з однорідними супідрядними частинами, поєднані між собою сурядним сполучником *і*. Допоміжними засобами зв'язку є інтонація, порядок розташування предикативних частин.
6. Це складне сполучниково-безсполучникове багатокomпонентне речення із сурядністю, підрядністю і різнотипною безсполучниковістю.
7. Перша, друга і п'ята предикативні частини побудовані за типом простого, двоскладного, поширеного, повного неускладненого речення. Третя – за типом простого, односкладного, безособового, поширеного, повного, ускладненого вставним словом речення. Четверта – за типом простого, двоскладного, непоширеного, повного, неускладненого речення. Шоста – за типом простого, односкладного, безособового, поширеного, повного, неускладненого речення.
8. Між усіма предикативними частинами ставляться коми після слів *мене, не помічала, здавалося, мудрий, в життя*, крім того між четвертою і п'ятою предикативними частинами стоїть тире після слова *мудрий*. У третій предикативній частині комами виділяється вставне слово *може*.
9. Графічна схема речення:

10. Проаналізувати члени речення кожної з предикативних частин

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Дайте визначення складних сполучниково-безсполучникових багатокомпонентних речень.
2. Чим вони відрізняються від сполучникових і безсполучникових багатоконпонентних речень?
3. Які групи речень входять до складу цих синтаксичних утворень?
4. Визначте формально-синтаксичні й логіко-семантичні ознаки складних сполучниково-безсполучникових багатоконпонентних речень із сурядністю і безсполучниковістю.
5. Які типи речень до них належать?
6. Що лягло в основу їхньої класифікації?
7. Охарактеризуйте формально-синтаксичні й логіко-семантичні ознаки складних сполучниково-безсполучникових багатоконпонентних речень із підрядністю і безсполучниковістю.
8. Які типи речень входять до їх складу?
9. Чим ці синтаксичні одиниці відрізняються від співвідносних складних сполучникових багатоконпонентних структур?
10. Дайте визначення складних сполучниково-безсполучникових багатокомпонентних речень із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю.
11. Яка мінімальна кількість предикативних частин у цих реченнях? Чому?
12. У чому виявляються труднощі їх логіко-семантичного членування?
13. Які типи синтаксичних одиниць входять до цієї групи складних сполучниково-безсполучникових речень?
14. Визначте їх характерологічні особливості. Наведіть приклади.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Із поданих текстів випишіть складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення. Визначте їх тип, з'ясуйте особливості формально-синтаксичної та логіко-семантичної організації.

ПОКАРА

*Не всі на світі радощі священні –
Є радощі, народжені з проклять,
Коли, метнувши громи навіжені,
Став Єву Бог із раю проганяць.
Він їй сказав: «Ослушниче зухвала!
Мені твого не треба каяття –
Прирік тобі, щоб в муках сповивала,
Живила кров'ю завтрашнє життя».
Адам ходив насуплений, мов хмара,
У розпачі кривила Єва рот,
Бо ще не знала ця наївна пара,
Що та жорстока помста і покара
Дорожча всіх утрачених щедрот!*

(В. Симоненко)

Якогось літнього дня вітром із Княжої гори долинає до хати, пестить твої щоки, куйовдить ласкавою долонею й так розкостриченого куба на голові, бере тебе за руку – й веде. Долаєш городьбу, вже ти на кам'янистій стежці, яку рушником простелена між бузини, гаптованої гронами недоспілих ягід, уже за бузиною – горішина й терен кущатся, уже глід і калина тут хороводять, уже дикі черешні і дикі яблуні, й чим тут тільки не пахне! Пахощі густішають, дурманять, забивають пам'юрок, й душа від них завмирає, п'яніє, хмеліє, і хочеться затиснути пальцями носа, щоб не запаморочило.

Обертаєшся з петлястої стежки назад – ген видніє в долині і в яру біле село, хати пливуть вітрильниками поміж тополь і верб, ген школа блискає вікнами, а біля школи вервечаться діти у якійсь світ. Але вітрець підганяє тебе, й тут, вище, він уже не вітрець, а вітер, він подужчав, та,

либонь, іще дужчий там, ген угорі, куди веде стежка, куди кортить дістатись, щоб нарешті таки здибатися з вітром із Княжої гори, з тим вітром, про який казала мати.

Стежка в'ється попід крутим схилом, у дубах та грабах, в'ється понад урвищем, яке дедалі глибшає, западає в півморок, який густішає на дні урвища, й коли на схилі лунає передзвін птахів, з глухомані урвища лиш чуються шерехи-зітхання, наче там зітхають чиїсь заблукані душі. Й далі більше денне світло обертається на якусь зелену плямисту темряву, що затоплює урвище й ліс на схилі гори, небо за верхами дерев озивається громом, що гуде далеким басовитим джмелем, перші краплі розбиваються об густе листя, потім більші краплі твердими горішками провалюються крізь листя, – рясна злива рушиться на землю (Є. Маланюк).

Вправа 2. Використовуючи подані прості речення, складіть сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із сурядністю і безсполучниковістю. Намалюйте їхні схеми. З'ясуйте особливості формально-синтаксичної та логіко-семантичної організації. Поясніть розділові знаки.

1. Сіно косять. Дощів не просять. Самі йдуть. 2. Пусто серед степу. Сумно й серед лісу. Обголили його рясні вітри. Ранні заморозки пожовтили та почервонили лист. Пташки щебетливі відлетіли у вирій. 3. Зараз Володимир сидить серед свого напрочуд просвітлілого мешкання. Навколо починають плестися сутінки. Вітер прийшов був сюди із щіткою, із горням, повним білої глини, миттю обмахав почорнілі стіни й стелю, потім вимів сміття і вимив підлогу, ще потім настелив на стола стареньку церагу, обтер ліжко. За мить те ліжко освітілося латаною, але дивовижно чистою білизною. 4. Я побігла назустріч. Ви розтанули в ранку. На згадку мені залишилась сльоза. 5. Взимку Іван сидів біля грубки. На колінах у нього лежала книжка. Цієї книжки Марія теж не могла збагнути. Були то писання Сковороди.

Вправа 3. За поданими лінійними схемами складіть сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із підрядністю і безсполучниковістю, з'ясуйте їх тип, поясніть розділові знаки.

1. [...], [...], (коли...).
2. [...ім., (який...)...], [...], (що...).

3. [...], (що...), [...].

4. [...]: [...], (‘

Вправа 4. Із художньої літератури випишіть по два типи складних багатокomпонентних речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю. Намалюйте їхні графічні схеми.

Вправа 5. Спишіть сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення. Поставте розділові знаки. З'ясуйте типи цих багатокomпонентних утворень. Намалюйте графічні схеми.

1. *Школа тяглася до косогору знижуючись у цоколі у крайньому її кінці де були двері з великим навісним замком цоколь пропадав двір утоптаний трава обрамляла його тільки під стінами та парканом паркан протрухлий з численними щербамі зразу за школою стрімка кам'яниста густо засипана жорствою гора вище росли густі дерева а з правої руки трохи поодаль витиналася важка потріскана скеля* (В. Шевчук). 2. *Скільки того сміху на городі всі соняшники сміються веселі але водночас по-доброму замислені кожен щось хоче сказати тобі тільки підійди до нього* (Є. Гуцало). 3. *Віра Костянтинівна особа самолюбива з неї тепер не скоро видобудеш слово проте дівчатам і далі мовби вгадуються її думки для доброго діла серця не шкодуй казала вам і кажу* (О. Гончар). 4. *Повечорів мій день туман поле ясне укриває і я дивлюсь хвилюючись навколо треба мені поспішати* (О. Довженко). 5. *Під високою стелею дим Я сьогодні печальна Я хворію натхненням простим Я хворію втрачанням Я хворію все тим же дощем І все тим же минулим А до того ж і тими іще Які все вже забули* (О. Делеменчук). 6. *Подивишся в таку пору на небо мальоване закидане по самі вінця лебединими хмарами крізь які пробивається голубінь поглянеш на землю милу свіжо-свіжо завіяну м'яким із сонячною росою снігом що подзвонює першими блакитними струмками і не знаєш де починається і де закінчується білий нерозв'язний всесвіт і де ти знаходишся в ньому* (М. Стельмах).

Вправа 6. Зробіть аналіз поданих складних сполучниково-безсполучникових багатокomпонентних речень.

1. *Пройшла гроза – і знову літня проза: парує степ, і оживає ліс, і горобці, неначе з-за куліс, упали табуном на просо* (В. Симоненко). 2. *Ця гіркота – не кара і не вада, йдучи разом, ми – тільки перехожі, Я знаю відвер-*

нутись це не зрада, Але чомусь на зраду дуже схоже (О. Делеменчук). 3. У таку хвилину вся дідова постать перехитується, карлючки вусів одстовбурчуються, з рота вириваються клекіт і «ох, рятуйте мою душу», з одержі осипається дерев'яний пилок, а з очей так бризкають сльози, що хоч горня підставляй під них (М. Стельмах). 4. Буде, мабуть, повік «кустарно» оброблятися нива оця – там пускати машину марно, де працюють людські серця (В. Симоненко). 5. З номера в номер з'являлися на сторінках «Світла» роздуми Русової, прості, щирі, мудрі; то роздуми вихователя, матері, талановитої українки, котра збагнула істину: культура і свідомість нації народжується біля колиски немовляти, над якою мусить витати рідний дух, звучати рідна пісня й рідне слово (З часопису). 6. Об'єктивно поняття рідної мови є глибоко інтимним: це одне з джерел, що живлять патріотичні почуття (Т. Панько). 7. Почекай, моя музо-осене, до самотності не спонукай, а ходімо в світанок росяний, у безмежний багрянний край, де ще можна любити і вірити, хоч надії горять мости, і невдача – яруга вирита, не об'їхати, не обійти (З. Кучерява). 8. Ген по згірку темно-зелено причаївся гайок, а самий верх згірка вільний од дерев, там, либонь, щось було засіяно, а тепер скошено, й стерня ясна, свіжа, немов ще чистішою здається вона від синього неба, що прихилилося до неї своїми широкими грудьми (Є. Гуцало). 9. З однією людиною ми підтримуємо зв'язок тому, що вона вміє цікаво говорити, від другої ми дістаємо важливу інформацію, третя має приємну зовнішність і поведінку (особливо це стосується прекрасної статі), четверта – оптиміст і вміє підбадьорити людину, п'ята завжди готова дати необхідну пораду (І. Томан).

Розділ V

ПРАГМАСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

5.1. СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ ВИРАЖЕННЯ ГРАДАЦІЙНОЇ ОЗНАКИ

Найважливішою проблемою на синтаксичному рівні є оформлення градаційного висловлення та його реалізація в структурі речення, тому градування потрібно розглядати з погляду зв'язків між семантикою і структурою, наприклад: *З цього боку вимоги духовності XXI століття актуалізують принцип еквіполентного крещендо, тобто розуміння життя як зростаючої кульмінації творчих подій, коли смерть особистості становить не кінець, а вінець звершень, альтернативних небуттю, які ще можуть назвати лебединою піснею* (С. Кримський). Спостерігаємо поєднання частин, у яких зіставляється інформація, пояснюються значення окремих слів із градаційною семою: *еквіполентний – різнополентний, багатополентний, крещендо – підсилення* тощо. Структурно ця інформація оформлена як складнопідрядне багатоконпонентне речення з послідовною підрядністю.

Синтаксична семантика – це семантика логічних відношень між компонентами речення. Результат мисленнєвої діяльності в реченні розглядається як його семантика, зміст. Одним із завдань цього розділу бачимо визначення шляхів організації градаційного смислу та синтаксичних засобів його відтворення у мові, а саме у структурі складних багатоконпонентних речень.

Т. М. Спільник [102] визнає складними сполучниковими конструкціями з градаційним відношенням частин синтаксичні явища двох типів:

- 1) складні сполучникові речення, як сурядні, так і підрядні, між предикативними частинами яких виникає досліджуване відношення;
- 2) градаційні контексти – послідовність окремих речень, пов'язаних відношенням градації.

5.1.1 СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ГРАДАЦІЙНИМИ СПОЛУЧНИКАМИ

Класифікація складних речень ґрунтується на групуванні сполучників. Вивчення градаційних сполучників і градаційних речень у русистиці починається з середини 60-х років.

В україністиці спочатку розглядалися складні речення, наприклад, у Л. А. Булаховського їх покласифіковано за типом сурядних сполучників (єднальні, протиставні, розділові). Речення зі сполучником *не тільки...а й* у зазначеному джерелі віднесено до складносурядних єднальних речень, проте траплялися приклади, коли речення з цим же сполучником у цьому ж підручнику віднесено до речень із протиставними сполучниками.

Автори академічного синтаксису [105] та С. П. Бевзенко [8, с. 20] вважають, що складносурядне речення з таким сполучником передає зіставні відношення, або, за зауваженням С. П. Бевзенка, може наближатися до значень складносурядного речення з єднальним сполучником. Т. М. Спільник відносить до градаційних сполучників у складносурядному реченні такі: *не тільки...а й; не тільки...але й; не стільки...скільки; та й; та ще й; ще й* [102].

На нашу думку, можна виділити формально-синтаксичну і семантичну структуру складних багатокомпонентних речень із градаційними сполучниками:

1. Поєднання сурядних частин зіставним зв'язком. До таких структур належать складні багатокомпонентні речення зі сполучником *не тільки, але й; не тільки, а й*, наприклад: *Читачам цікава **навіть не сама стаття, а те, **ЯК** вона написана, а журналісти можуть написати туди 3-4 статті на рік (!) і при цьому – пречудово існувати на отриманий гонорар, мандрувати і спокійно писати наступну статтю*** (І. Роздобудько). Перша частина висту-

пає у ролі заперечення щодо предмета зацікавленості, а друга пояснює, доповнює першу (СБР із сурядним та підрядним зв'язком).

2. Необмежений склад складносурядного багатокomпонентного речення. Одна з частин такого речення має додаткову інформацію, порівняйте: *Семен **не тільки не** відповів, **а й навіть** не подивився на мене, але така відсутність реакції не була для мене чимось новим* (Л. Денисенко).

У випадку оформлення градаційного зв'язку поліфункційними сполучниками *а, але, та* до текстів додаються частки типу *навіть, також, ще, до того ж*, які виконують функцію складних слів й актуалізують увагу на подальше градаційне зростання або спад у наступній частині складного багатокomпонентного речення, наприклад: *Тоді 76 відсотків населення були неписьменними, а 1991 року 50 відсотків українців мали **ще й** вищу й середню освіту, от вам нульовий потенціал* (П. Загребельний) – висхідна градація; *Співала вона **навіть** узимку, перучи в копанці сорочки, і не брали її ніякі хвороби – одного разу **навіть** згубила на старому чоботі підощву **татак** і перетерла всю гору білизни босою ногою, і не бралися її голови печалі* (Ю. Мушкетик) – висхідна градація; *І тому, коли секретареві парткому, затюканій своєю безглуздою роботою, приносили точнісінько таку сукню, як у Каріни Варданян, та хапала річ одразу, та **ще й** утричі переплачувала за неї* (М. Гримич) – також висхідна градація.

Градаційні сполучники за своєю будовою неоднорідні, хоча й об'єднуються спільним значенням підсилення/послаблення, нарощення/спаду значення другого компонента порівняно з першим. Особливу семантичну групу складають альтернативні сполучники, які відображають специфічну причинну зумовленість, що пояснює зв'язок між двома частинами складного речення і допускає існування чогось третього, стосовно якого відбувається процес градації, тобто норми.

І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська чітко називають кількість частин, які можуть входити до складносурядного речення [99]. Тому речення цього типу поділяють на двочленні й багаточленні. Учені виділяють п'ять типів складносурядних речень, до яких входять і складносурядні речення з градаційним значенням, що передають три типи градаційних відношень: 1) відношення між більш і менш значимим; 2) відношення між більш і менш істотним; 3) відношення між більш і

менш відповідним. Основною формою парадигми цих речень у посібнику [99] названа конструкція зі сполучником *не тільки – але й*, а в самих реченнях «виражається висхідне наростання подій, явищ, ознак». Можливі варіанти градаційного сполучника: *не тільки... а й; не тільки... та й; не лише... але й; не лиш..., а й*, наприклад: *Це найаргументованіша характеристика **не лише** нашої, **а й** будь-якої іншої національної ідеї як складової історичного процесу, до якої повертаються увесь час* (Д. Павличко) – тип висхідної градації.

Також ці ж автори акцентують на похідній формі парадигми, яка створюється сполучниками *не те щоб... а; не те що... а; не можу сказати щоб... але; не можна сказати щоб... але; якщо не... то*. Крім того, вони висловлюють думку, що речення такого типу найпоширеніші в науковій, публіцистичній і діловій мові.

Виразниками градаційних семантико-синтаксичних відношень К. Г. Городенська в «Граматичному словнику української мови: Сполучник» називає такі градаційні сполучники: *не просто... а(й); не просто... але й; не стільки... скільки; не стільки... як; не так... як; не те що... а(й); не те що... але(й); не те що... а навіть; не те щоб... але; не тільки... а й; не тільки... але й; не тільки... але навіть; не тільки... а навіть; не тільки... а ще й; не тільки... ще й; якщо не; якщо не... то; якщо(й) не... то хоч(би); якщо(й) не... то хоча(б)* [25], наприклад: *Офіційне розслідування **якщо не** може стримати вашого ворога, **то** має зупинити його. **Хоча б** на деякий час. **А може** – **навіть** назавжди* (А. Кокотюха).

Місце розташування градаційних сполучників постійне, фіксоване, оскільки вони функціонують у реченнях «негнучкої» структури. Перестановка компонентів градаційного сполучника у складносурядному багатоконтактному реченні неможлива, що зумовлено ситуацією мовлення. Суть градації у висловленні з градаційними сполучниками виявляється в протиставленні реми (нового) темі (відомому), порівняйте: *...А з Дмитриком Чев'юком трапилося те, що зазвичай трапляється з людьми **не тільки** в воєнну годину, **а й** **випадає** будь-якого року й будь-якої пори...* (М. Матіос). До складу «фонових» знань входить те, що «щось» стається з людьми не тільки під час війни, а те, що це може статися будь-якого року чи пори – рема. Такий перехід від менш важливого до значи-

мішого і є градацією. Крім того в зазначеному реченні сполучник **не тільки... а й** як виразник семантико-синтаксичних відношень указує на перехід дії або стану через певну межу в бік посилення і поєднує сурядним зв'язком однорідні члени речення.

У конструкціях зі сполучником *не тільки... але й (а й)* не використовується більше двох рівноправних компонентів, оскільки крім тематичних і рематичних знань інших немає. Із двох елементів теоретично можливі дві комбінації з перестановками: а) спочатку відоме, потім нове; б) спочатку нове, потім відоме. У першому випадку наявна висхідна градація, у другому – спадна, наприклад: *Там **не тільки** спомини – затверділа, заholола живиця по зарубках пам'яті, щемні, болючі, – навіть не спомини, **а** спомини споминів, насамперед материних* (Ю. Мушкетик) – висхідна градація. Сполучник своїми частинами проводить межу між тематичним і рематичним за будь-якого напрямку комунікативної градації. Приєднувальний відтінок значення не заперечує рух думки від теми до реми, порівняйте: *Я віддаю йому **не тільки** саму себе – до останку, **а й** віддаю усе, що маю* (І. Роздобудько). При виявленні теми й реми все починається з пресупозиції – фонових знань – і з розташування речення зі сполучником у тексті. Внаслідок цього рівноправні компоненти розташовуються так: на першому місці – тема, на другому – рема. Такий чіткий порядок розташування сполучників пояснюється тим, що перша частина градаційних сполучників, які створюють градаційне значення складного багатоконпонентного речення, складається з двох слів: *не тільки*. Слово *тільки* обов'язково стосується лише теми, порівняйте: *Ні, він любив нас **не тільки** як майбутніх борців проти світового пролетаріату, **а й** відносився до нас як просто як дітей, дітлахів, борюкався з нами, грався у схованки та в цурки, читав нам казки* (Ю. Мушкетик). У першій частині (темі) автор намагається подати загальновідому інформацію про мету виховання дітей так званих «ворогів народу», а в другій додає ще й інформацію про людські почуття до цих дітей.

«У власне-семантичному ярусі складного речення комунікативно акцентована і комунікативно неакцентована частини стають рівноправними і виражають власне-семантичні відношення, що регулюються пропозиційним предикатом із двобічною валентністю. Сполучники як

аналітичні синтаксичні морфеми з формально-граматичного огляду займають місце пропозиціонального предиката і опосередковано уможливають повне відтворення відповідних двобічних власне-семантичних відношень» [17, с. 205].

У «Грамматичному словнику української мови: Сполучники» К. Г. Городенська: виділяє у складносурядному реченні сполучник сурядності **не так... як**. Тлумачать його як сполучник сурядності, градаційний, виразник градаційних семантико-синтаксичних відношень, указує на перехід дії або стану через певну межу в бік посилення чи послаблення; може поєднувати сурядним зв'язком: два однорідні члени речення; дві предикативні частини в складносурядному реченні. На нашому матеріалі натрапляємо на цей сполучник у складному багатокomпонентному реченні: *Тільки все повернулося не так, як думав Мельник, а так, як мало статися* (А. Кокотюха). Градаційний рівень контексту виражено імпліцитно: *не так страшно, добре, тобто краще, гірше, ніж сподівалося*.

Аналізовані сполучники сприяють творенню власне градаційного речення. Загалом речення з градаційним значенням може бути власне градаційним і підсилювальним.

5.1.2. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМ ПОРІВНЯЛЬНИМ

Крім речень із градаційними сполучниками, градаційне значення передають й інші синтаксичні конструкції.

Залежно від будови й значення складнопідрядних багатокomпонентних речень (нерозчленованої структури) І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська виділяють групу речень з якісно-кількісним значенням та зазначають три основні моделі їх будови: 1) речення з порівняльним відтінком (зі сполучним словом *як* і сполучниками *ніби, мов, неначе, наче...*); 2) речення зі значенням міри, ступеня (зі сполучником *що*); 3) речення зі значенням наслідку чи мети (із сполучником *щоб*) [99].

У слов'янському мовознавстві серед складнопідрядних синтаксичних конструкцій нерозчленованої структури розрізняють два типи речень:

а) речення з підрядними предикативними одиницями, що відображають атрибутивно-видільні відношення; б) речення з підрядними предикативними одиницями, що виражають атрибутивно-розповсюджені відношення. Кожна група складнопідрядних речень нерозчленованої структури має у своєму складі речення, підрядна частина яких передає значення міри й ступеня.

До складних багатокomпонентних речень із градаційним значенням, на нашу думку, належать такі, де підрядна частина поширює поєднання *такий + іменник з якісно-ототожненим значенням*. У постпозиції й підрядній частині вживаються *який, що, котрий*, наприклад: *О, вони, мабуть, жерли заборонені плоди з такою шаленою пристрастю, яка нам і не снилася* (І. Роздобудько) // *такою + іменник ж.р. у О.в. + яка*; *Тут панує така тиша і такий спокій, що мимоволі виникає асоціація із цвинтарем* (І. Роздобудько) // *така + ім. у Н.в. + такий + ім. у Н.в. + що*. У цих прикладах автор наголошує на вимірних ознаках.

У препозиції до іменників градуатор *такою, така, такий* передає значення граничного ступеня вияву ознаки об'єкта градації (пристрасть, тиша, спокій), порівняйте: *Жертви ХХ століття виявилися такими страшними за масштабом, що це поставило під удар навіть долю Бога* (С. Кримський). Можливий варіант, коли в препозиційній або постпозиційній частині вживається заперечна частка *не*, наприклад: *Однак не такою мірою, як він її знав там* (Ю. Мушкетик). Заперечення вказує на градаційну зміну міри, проте ми лише можемо здогадуватися, вона змінюється в бік збільшення чи зменшення міри (у нашому випадку норми).

У структурі складних багатокomпонентних речень із порівняльно-об'єктним відношенням підрядні поглиблюють форму порівняльного ступеня прислівників або прикметників. Постпозитивна предикативна одиниця приєднується сполучником *ніж*, наприклад: *Та й чим, власне, наша історія гірша, ніж історія в інших народів?* (Л. Костенко). Для порівняння: *До схизматиків та бидла ми не належали ніколи!.. Належали довші, ніж були по тому, як зренегатували* (В. Шевчук). Структура порівняльно-об'єктних речень визначається граматичною природою пояснювального слова. Речення з підрядними з порівняльним відтінком виділяється як складнопідрядне речення з якісно-кількісним значенням.

Слово, з яким порівнюється основна частина, передаючи градаційне значення, може поширювати речення з підрядним з'ясувальним, порівняйте: *Тому і з цього погляду, знов-таки, **все набагато глибше й трагічніше, ніж те**, що може міститися у формулі «міжнародний тероризм»* (І. Дзюба). Градаційна ознака передається через порівняння з міжнародним тероризмом як одиницею негативного плану.

Постпозитивна підрядна частина поширює вищий ступінь, описуючи один із об'єктів порівняння, наприклад: *А Петруні **легше** було би **захлинутися** слізьми, **ніж** думати про того старого Івана* (М. Матіос) // об'єкт порівняння Іван. Крім сполучника *ніж* може вживатися його варіант *аніж*, наприклад: *Навіть якщо хтось когось порубав сокирою із заздросців, то позаздрив він тому факту, що жертва має **більше** грошей, **аніж** він сам* (А. Кокотюха).

Можливе порівняння, яке передається описовими зворотами. Постпозитивна підрядна частина таких речень поширює порівняльний ступінь, описуючи об'єкт порівняння. Наприклад, опис заміжньої жінки, яка не може вийти з боргів, досить бідна: *А я така сама і бідна. Вік минувся отут. Із тих довгів тяжко вилізти і придбати дещо... **Ліпше** було посивіти старою панною, **ніж** бідувати так тепер* (М. Яцків). Об'єкт порівняння *стара пані* – бідна, яка б жила краще, якби взагалі не вийшла заміж.

Порівняльно-об'єктні можливі лише за умови наявності компаратива у складі предикативних одиниць, які утворюють його частини, наприклад: *Просто мені здається, що **чим більше** довкола тебе розголоту, метушні, **тим кумедніше** виглядаєш перед нормальними людьми – вони просто перестають тобі довіряти* (І. Роздобудько). У такому випадку з'являється сполучник *чим – тим*, який відтворює мисленнєву активність, або *що – то*. Обов'язкова присутність компаратива у кожній частині складного елементарного чи багатокомпонентного речення не означає, що наростання/спад ознаки, якості відбуваються паралельно, а з'єднуються у висловлюванні тільки мислячим суб'єктом, порівняйте: *Але й тоді не зникала йому з душі світла частка: круглий моток чи світляна кулька, яка, **чимдалі** їхав, **тимбільше** розросталася* (В. Шевчук).

Обов'язковою умовою формування речень зі сполучником *чим – тим* є причинно-наслідковий зв'язок. Градаційний ряд будується при цьому

динамічно. У «Синтаксисі сучасної української мови» [99] багатокомпонентні компаративні речення кваліфікуються як складні речення з ознаками розчленованості та нерозчленованості, які мають сполучник *ніж* та належать до однокомпаративних речень, та *чим – тим*, які вживаються в реченні з двома компаративами. У цьому ж посібникові згадується пара *що-то*, речення з якою І. Г. Чередниченко називав як взаємопідрядні якісного зіставлення. У таких реченнях в обох частинах одночасно співставляються два процеси, які або наростають, або спадають, наприклад: **Чим** далі у степ, **тим** густішою була роса... (В. Чемерис) // *чим більше заглиблюватися у степ, тим густішатиме роса*.

У складнопідрядних займенниково-співвідносних реченнях як співвідносні функціонують займенники різних розрядів – вказівні, означальні, неозначені, заперечні, порівняйте: *Але воно підступає до неї саме **настільки** близько, **що** в Олюсі перехоплює дихання* (І. Роздобудько) // *настільки близько* – найвищий ступінь ознаки, *настільки* + якісне слово (в головній частині) + *що* у підрядній.

Зв'язок між головною і підрядною частинами у складнопідрядних займенниково-співвідносних реченнях здійснюється співвіднесенням вказівного слова і сполучника. Такі речення багатозначні, оскільки підрядна частина виражає ступінь кількості, образ дії, якість дії, причини, мети – і так званого порівняння з відтінком наслідку, порівняйте: *Сьогодні сонце **так нестерпно** палить, **що** я взяла на роботу свою жовту шовкову парасольку* (Л. Денисенко).

Значення міри і ступеня кількості чи якості дії залежать від семантики вказівного слова (*так* – градосема «до такого ступеня, настільки») у головній частині і його препозиції щодо прислівника *нестерпно*. Градаційні значення виникають у результаті відношень постпозитивної підрядної частини до визначених словосполучень у головній частині. У головній частині градуатор *так* із наступним сполучником *що* у підрядній частині слугує засобом для підкреслення синтаксичного зв'язку головної частини з підрядною і несе на собі фразовий наголос. На нашу думку, такі складні речення займають проміжне місце між розчленованими і нерозчленованими конструкціями. Підрядна частина вказує на ступінь за допомогою вказівки на наслідок. Синтаксичні конструкції зі сполучниками

ніби, наче передають кількісно-якісні значення за допомогою вказівки на можливе порівняння: *Паркани здавалися одутлими **так, наче** відбитими в кривому дзеркалі* (В. Шевчук). Препозиція сполучника *так* вказує на високий ступінь відтворення ознаки.

Речення з *чим – тим* можуть замінюватися іншими конструкціями. Це можна сказати про сполучник у *міру того як*. Такі речення можуть передавати наростання ознаки.

Підрядний компонент складнопідрядного речення визначає ступінь, указуючи на наслідок. У першій частині може вживатися і *так*, і *як*, наприклад: **Як** пахне скошена отава, **Мов** свіжа бринза з бербениць (М. Матіос) // препозиція *як* до дієслова *пахне* вказує на високий ступінь дії (*як пахне*) при порівнянні (*мов свіжа бринза*).

Отже, складнопідрядні речення з підрядними порівняльними дуже яскраво демонструють функціонування градаційної ознаки в тексті.

5.2. ЯВИЩЕ НАДМІРНОСТІ НА РІВНІ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ

Механізм надмірності (надлишковості) – це надзвичайно складне і багатоаспектне явище, яке вміщує поняття семантики і структури, загальномовних та індивідуально-авторських властивостей, лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Вивчення цього явища на рівні складних багатокомпонентних речень дозволяє 1) розглянути поняття надмірності в мові та уточнити його типи проявів у складних багатокомпонентних реченнях; 2) виявити лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, що зумовлюють появу надмірності в багатокомпонентних конструкціях; 3) дослідити різні типи надмірності зі структурного та семантичного поглядів, визначити відповідність між типом надмірності та моделлю складного багатокомпонентного речення; 4) встановити функції надмірних.

Надмірність розуміємо як повторне передання однієї і тієї ж інформації, яка здійснюється як експліцитно, так і імпліцитно. Поява надмірності пов'язана із структурою складного багатокомпонентного речення, оскільки надмірність виявляється у вживанні лексичних повторів компонентів у

тотожному та синонімічному виявів, перифраз, повторів сполучників, а також компонентів, у яких відсутня інформаційна цінність. Саме структура складного багатоконponentного речення сприяє появі структурного паралелізму, повтору певного синтаксичного сегмента (компонента), наприклад: *Держава не твориться в будучині, Держава будується нині, Це люди, на сталь перекуті в огні, Це люди, як брили камінні* (О. Ольжич).

Серед різних типів надмірності виділяється **передбачена** і **непередбачена**, що визначається як мовна і мовленнєва надмірність. Причини появи передбачених елементів пов'язані з властивістю мовної системи, тобто вони закладені в граматичних правилах і принципах організації мови, наприклад: *Стоять зачаровані сяйвом облиті сади ароматні, запашні квіти* (А. Кримський). Надмірним в цьому реченні є вираження значення множини іменниками *сади, квіти*, оскільки присудок *стоять* має значення множини. Непередбачена надмірність проявляється в семантичному дублюванні компонентів складного багатоконponentного речення, а також в наявності будь-якого елемента, який позбавлений інформаційної цінності чи граматичної значущості, наприклад: **Я щастя не маю і в мріях не бачу**, бо інші мрії у серці ношу, коли я часами журюся і плачу, – **я щастя у долі тоді не прошу** (Леся Українка); *Справжня дружба полягає не в тому, щоб прощати слабості своїх товаришів, а в тому, щоб бути вимогливим до своїх друзів* (В. Носов).

Надмірність на рівні складного багатоконponentного речення може утворюватися шляхом дублювання інформації одним або кількома компонентами: **Я бачив жорстокість: крізь наше село на схід і на захід війна прогрімала, я бачив, як діють підступність і зло, як мати за кілька хвилин посивіла** (О. Лупій). Компонент *я бачив жорстокість* вжитий у значенні *я бачив, як діють підступність і зло, як мати за кілька хвилин посивіла*, а, отже, *війну*. У цьому СБР ПО (1) має те ж значення, що й ПО (2) + ПО(3) + ПО(4), тобто $ПО(1) = ПО(2) + ПО(3) + ПО(4)$.

Надмірні компоненти дозволяють поліпредикативним конструкціям уникати нечіткості у викладі, що робить їх зрозумілими для сприймання і для відтворення. При елімінуванні надмірних компонентів відбулося б певне семантичне зрушення. Тому, враховуючи глибинну структуру складного багатоконponentного речення, вважаємо надмірні компоненти в цих конструкціях значущими.

5.2.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАДМІРНОСТІ В СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕННЯХ

Надмірність як засіб гармонічного упорядкування складного багатокompонентного речення, тобто засіб компактності, є необхідною умовою забезпечення надійності мовлення.

1. За впливом лінгвістичних або екстралінгвістичних чинників надмірність поділяється на **загальномовну** та **індивідуально-авторську**. До загальномовної відносимо надмірність, яка утворюється у випадках уживання тотожних або синонімічних компонентів: *Всі ми віримо і надіємось, – а наша надія непохитна, як гора Сіон, – всі ми віримо і сильно переконані, що навіть й тоді, коли Бог карає за провини, то не відкидає нас, а карає на те, щоб простити і поблагословити* (М. Дочинець). На рівні комунікативного акту можлива індивідуально-авторська надлишковість: компоненти, що дублюють інформацію, є контекстуальними синонімами компонентів СБР, які несуть основну інформацію: *Сама зірвусь і вибухну, як порох, коли на рідну землю ступить ворог, коли зоря тривогу просурмить* (Т. Севернюк).

2. За ідентичністю повторюваних компонентів виділяємо **повну** і **часткову** надмірність, наприклад: *Коли в бою спиню свою ходу і на ріллю промерзлу упаду, мов для обіймів розпростерши руки; коли по дальніх пагорбах мене вогка земля навіки поглине, як знак любові, відданості й злуки, у вічнім сні, в моїм останнім сні, по серці похололому не-тліннолежатиме неспалений в огні шматок землі твоєї, Україно!* (Л. Первомайський) (ПО (1) = ПО (2)). Або: *Дорога снується, і стежечка в'ється, дорога – в роздоли, а стежечка в рай* (В. Швець) (ПО (1) > ПО (2)).

3. За головною ознакою у єдності форми і змісту виділяємо **семантичну** та **структурну** надмірність. Семантичною називаємо надмірність на рівні мовленнєвої семантики: *Комусь дано діла творить великі, що ниткою протягнуться в віки, а з мене досить, що не був дволикий, що серця не міняв на мідяки* (Д. Фальківський). У цій конструкції спостерігаємо часткову семантичну надлишковість: ПО (1) > ПО (2). Під структурною надмірністю розуміємо надмірність, яка виникає при мінімальній участі лексичного наповнення, тобто за рахунок структури СБР. *І ти за-*

смієшся так, як тоді, як листя сміється на вітті, як сонце сміється в блакитній воді, так, як ніхто на світі (В. Лучук); *Як не будуть* ці слова квітками, *як не будуть* морем і крильми, *як не будуть* полем і жінками – не прийми їх, земле, не прийми (В. Китайгородська) (речення супроводжується явищем економії). Розмежування семантичної і структурної надлишковості проводимо виключно з метою виділення тієї чи тієї сторони діалектичної єдності форми і змісту на рівні складного багатокomпонентного речення, оскільки надмірні компоненти змісту формуються в одній із потрібних для спілкування форм.

4. За формою передачі інформації на рівні складного багатокomпонентного речення розрізняємо **експліцитну** та **імпліцитну** надмірність. Експліцитна надмірність проявляється в реченнях при повторі будь-якого поняття в тотожних або синонімічних компонентах, наприклад: ***Не тільки той** поет, що засіває віршами папір, **але й той**, що має в душі **радощі й тривоги** хліба, **радощі й тривогу** людини* (М. Стельмах). Імпліцитна надмірність реалізується в СБР через створення додаткової семантичної лінії. Елементи надмірності в процесі мовлення не повторюються експліцитно не тому, що були вжиті, а тому, що вони зрозумілі з контексту, де натрапляємо на їх семантичний еквівалент, наприклад: *Ні, **він** не з тих, **хто** довго сумує, **хто** живе спомином про **вчорашній день**, коли є **день нинішній**, що несе нові **радощі** і **свіжі почуття*** (В. Малик). Сполучні слова *хто*, *що* є носіями узагальненої ситуативної характеристики.

5. За конструктивними ознаками розмежуємо надмірність, властиву тільки рівню поліпредикативних речень, та надмірність, властиву будь-якому типу речень. Так, наприклад, на лексичний повтор натрапляємо і в простому реченні, і в елементарному складному реченні, і в складному багатокomпонентному реченні. Проте в останньому, завдяки лексичному повтору, проявляється текстова категорія когезії. Основним засобом формування когезії є синтаксичний зв'язок між предикативними одиницями складного багатокomпонентного речення за допомогою лексичного опорного слова або за допомогою підхоплення: ***Якби знала**, що покине, – була б не любила; **якби знала**, що загине, – була б не пустила; **якби знала** – не ходила б пізно за водою. Не стояла б до півночі з милим під вербою; **якби знала**...* (Т. Шевченко). Елементи надмірності, що влас-

тиві іншим синтаксичним одиницям, на рівні складного багатокompонентного речення мають свої особливості, зокрема, лексичний повтор дозволяє розширити багатоланцюгове речення. В той же час у складному багатокompонентному реченні маємо надмірність, яка не властива іншим рівням, наприклад, у конструкціях з неоднорідною супідрядністю структурно надмірним може бути семантично опустошена головна предикативна частина: *Якщо дорога летить, **то здається**, що це ніби летить самий час* (О. Гончар).

На рівні складного багатокompонентного речення можлива надмірність, коли семантику однієї предикативної частини дублює блок предикативних частин, або один блок предикативних одиниць дублює інший, наприклад: *Погортайте сторінки сивих віків, **і вам відкриється багато поетичних таємниць, і ви почуєте голоси творців, імена яких так розгубила історія, що вже навряд чи знайдемо багатьох сіячів, чия поетична мова, ставши народною, квітне й сьогодні на нашій землі*** (З газети). Семантичне дублювання компонента *і вам відкриється багато поетичних таємниць* здійснюється за допомогою блоку із чотирьох компонентів $ПО(1) = ПО(2) + ПО(3) + ПО(4) + ПО(5)$.

5.2.3. ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ З ЕЛЕМЕНТАМИ НАДЛИШКОВОСТІ

У моделях складних багатокompонентних речень структурною основою спостерігаємо взаємозв'язок між гармонійністю моделі та появою надмірності. Найбільш пристосовані до появи семантичної надмірності сильно гармонійні моделі із сурядністю на першому рівні членування (з сурядністю і підрядністю – 8,9%, з багатокompонентною сурядністю – 8,7%) і на другому рівні (з сурядністю і однорідною супідрядністю – 6,7%). Менш частотним є використання в тексті гармонійної моделі (із сурядністю і послідовною підрядністю – 3,8%).

Серед моделей із підрядною структурною основою з явищем надмірності виділяємо моделі з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, з подвійною супідрядністю, які належать до сильно гармонійних та гармонійних моделей.

Аналіз складних багатокomпонентних речень з явищем надмірності виявив поодинокі приклади з імпліцитною надмірністю при послідовній супідрядності, що є слабogarмонійними моделями. Найбільш частотною є часткова загальномовна надлишковості на рівні складного багатокomпонентного речення, рідше натрапляємо на контекстуальну, на останньому місці за частотністю – повна семантична надлишковість.

Основними функціями семантичної експліцитної надмірності є експресивна та функція зняття глибини конструкції, яка реалізується не тільки в складних багатокomпонентних реченнях з великою кількістю компонентів, але й в трьох-шестикomпонентних структурах. Щодо експресивної функції, то семантично надмірні компоненти віддзеркалюють відношення комуніканта до предмета мовлення та несуть додаткову інформацію. У складних багатокomпонентних реченнях з однорідною супідрядністю думка, повторюючись, піднімається по спіралі: ***Ідуть полки, і світлий марш гримить, і зве бійців до дальнього походу*** (М. Бажан). Багатокomпонентні речення з семантичною експліцитною надмірністю побудовані у вигляді ланцюгового повтору (при багатокomпонентній сурядності) і у вигляді віяла (при однорідній супідрядності), можливий також кільцевий повтор. Отже, такий вид надмірності є не тільки актуалізатором експресії в складному багатокomпонентному реченні, але й експресивним засобом створення синтаксичної фігури. У багатокomпонентних реченнях з контекстуальною надмірністю категорія експресії виявляється в новизні, в несподіваності появи контекстуальних синонімів: ***Якби на квіти та не морози, якби на мене любов твоя, – на ясні зорі, на чисті роси прийшла б до тебе край світу я*** (М. Ткач).

Серед інших функцій надмірності в складних багатокomпонентних реченнях – текстоформувальна (семантично надмірні предикативних одиниць передають послідовність думки), функція ритмічної та мелодичної організації тексту (особливо це стосується складних синтаксичних утворень з однорідністю, повтором, паралелізмом), уточнення образної інформації.

Таблиця 1

Частотність використання різних типів семантичної надмірності в СБР із сурядним та підрядним зв'язком (ідентифікація та експлікація інформації)

№ з/п	Модель СБР	Повна, %	Часткова		СБР з надмірністю, %
			з/м, %	контекстна, %	
1.	З багатокомпонентною сурядністю	21,2	49,5	29,3	12,1
2.	З сурядністю та підрядністю	28,6	46,1	27,1	14,7
3.	З сурядністю та супідрядністю	31,6	35,5	33,9	18,8
4.	З сурядністю та послідовною підрядністю	28,2	41,5	30,3	3,8
5.	З однорідною супідрядністю	23,4	30,5	42,1	27,4
6.	Із зворотною супідрядністю	21,3	40	38,7	2,1
7.	З послідовною супідрядністю	17,9	42,3	39,8	0,41
8.	З подвійною супідрядністю	30,2	35,5	34,3	3,2
9.	З однорідною супідрядністю та послідовною підрядністю	27,9	33,5	38,6	6,8
10.	З послідовною підрядністю та однорідною супідрядністю	23,7	28,7	47,6	3,09
11.	З подвійною супідрядністю та послідовною підрядністю	32,8	30,7	36,5	2,7
12.	З неоднорідною супідрядністю	-	-	-	-
13.	З послідовною підрядністю	-	-	-	-
14.	З неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю	-	-	-	-
15.	З послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю	-	-	-	-
16.	Складні контамінації	29,2	38,1	32,7	4,9

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Витлумачте термін «градація».
2. Чим відрізняється градація на лексичному та синтаксичному рівнях?
3. Наведіть приклади висхідної та спадної градації.
4. Який принцип організації складного речення із градаційної будовою?
5. У яких структурних типах складних багатокomпонентних речень виявляється градація?
6. Назвіть градаційні сполучники української мови.
7. Які засоби сприяють появі градації в складних багатокomпонентних реченнях?
8. У чому причини появи надмірності на рівні складного багатокomпонентного речення?
9. Які типи надмірності ми виділяємо?
10. Для яких структурних типів властива надмірність?
11. Які функції виконує надмірність у складному багатокomпонентному реченні?
12. Які явища викликають надмірність на рівні складного багатокomпонентного речення?

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Вправа 1. Прокоментувати поєднання компонентів складного багатокomпонентного речення за допомогою сполучників. Пояснити, де і який тип градації спостерігається в цих структурах. Скласти структурну схему речень.

1. *Якщо я, хоча і з великими труднощами, але все ж таки ще могла собі уявити зізнатися колись найближчій товаришці у тому, що ніяк не можу закохатися у Майкла Джексона, хоч як не стараюся, то розповісти тій же товаришці навіть у найбільшій таємниці, що я закохалася у Толюакселерата, я не зможу аж ніяк* (Н. Сняданко). 2. *Я вас боюся, бо ви можете й мене від дітей забрати, як Різунів, Поповичів, Шелешків забрали, ви всіх можете забрати* (М. Матіос). 3. *Але моє обличчя пішло зморшками,*

серце моє зтягнулося рубцями – а я щойно вдихнула запах життя (М. Матіос). 4. Він був старший і досвідченіший, з ним можна було про все на світі радитися, бо він на той час уже змінив з десяток різних занять, був тричі одружений і розлучений, жив самотійним даосом у запусненій старій віллі на Майорівці, з таким же запущеним старим садом і не лише запущеними старими сусідами (Ю. Андрухович). 5. Коли я почала малювати, вчителі казали, що мої малюнки надто забруднені, адже навіть небо я малювала сповненими різними істотами (І. Роздобудько).

Вправа 2. Проаналізувати текст. Виписати 2-3 складні багатокomпонентні речення, проаналізувати їх та скласти схему. Визначити способи передачі градації у цьому тексті.

Я жодним чином не буду себе обмежувати, бо твердо врішив – оце трикляте авторське «я» вже з перших рядків має охопити десятки, а може, й сотні інших «я», бо абсурдний світ не може бути однобоким. І лише Ти в ньому будеш єдиною. Бо скількох жінок не довелося би спізнати, а переплестися по-справжньому вдається лише з тією, яка в мить найвищої гармонії була вписана на давнєзно визначеній сторінці непомильної книги тонких світів. Винятково для мене. Надовго чи ні – жодного значення. Головне – я маю збагнути, що саме ця Ти – з отієї сторінки. Я був упевнений, що це складне завдання, але коли Ти постала переді мною, в мені щось зойкнуло, заводнилося, вибухнуло (С. Пантюк).

Вправа 3. Визначити відповідність структури складного багатокomпонентного речення з типом градації. Проаналізувати їх.

1. *Та все одно відпочинок був дещо зіпсованим, тепер її мучили думки про цього хлопчика – як він долетів, що сказала Ада, куди він піде й чим буде займатися увесь цей час?* (І. Роздобудько). 2. *Після дев'ятої вечора вулиці ще більше пахнуть кавою, до її аромату домішується запах акації, від якого голова йде обертом* (І. Роздобудько). 3. *Вона не зронила жодного слова навіть тоді, коли позивач розповів, що років дванадцять тому навіть прилаштував її в «дурку», що рід її діяльності збігається з його життєвими принципами, і взагалі – вона розпаровує сторінки щотижневої газети, яку після того зовсім неможливо читати, і робить ще безліч дурниць, які неймовірно дратують...* (І. Роздобудько). 4. *Худий, високий,*

ніби аж перегнутий біля плечей, він схожий був на молодого бусла, подібність цю підсилював і довгий ніс з горбинкою, і тільки очі були такі глибокі й такі якісь дорослі, що важко було у них дивитися (В. Шевчук). 5. Вони бродили довго старим зимовим містом, де між руїн постали нові будинки, й прийшли тоді вже до Гулака, коли в його світлиці кипіли пристрасті (В. Шевчук). 6. Світ топився у сутінку, був травень, пройшов молодий весняний дощ, і запаморочливо пахло клеєм бруньок та юного тополиного листя, а під тополями лежали смолисті духмяні лусочки, і повітря чи від того, чи від недавнього дощу стало густе і хмільне, а сутінок оповивав дерева у м'які теплі куля (В. Шевчук).

Вправа 4. Скласти схеми складних багатокomпонентних речень. Виділити різні типи надлишковості.

1. *І відкрива обійми її свої Ця велич вод, усім вітрам відкрита, – Здається, повертає Афродіта У білий шум, що породив її!* (С. Плужник). 2. *Настрой свою ліру, гучну, невидиму, Струна струні стиха нехай промовля, І вслід за тобою я голос вестиму, А думка хай вільно по світі гуля* (Леся Українка). 3. *Безсмертні всі: цей виховав дитину, То пісню написав, хоч і єдину, А той, хто не зумів того зробити, Коло дороги посадив ялину* (Д. Павличко). 4. *Біля ставу тремтить поріділе золото верб, а між ними дівочими стрічками ворухиться просинь, і по ній снується легеньке осіннє павутиння* (М. Стельмах). 5. *Музиканти маленького оркестрика в національних костюмах уже налаштовували інструменти, поступово засвічувалися ліхтарі – сутінки повільно розливалися узбережжям* (І. Роздобудько). 6. *Більше не цокають зухвало високі підбори актриси тітки Тані (тепер вона ходить у пантофлях на босу ногу, і її хода давно втратила колишню граційність), не кричить під вікнами п'яний чоловік Сари (він давно вже заспокоївся і одружився, й виїхав кудись в інше місто), і тільки з вікон завжди заклопотаної Дусі в'ється такий самий звабливий запах смаженої картоплі з грибами* (І. Роздобудько). 7. *Непомітно спадає вечір – начебто хтось вирізав із кінострічки цілий шматок довгого дня: тільки-но був ранок – чирк! – і за вікном уже поплив сизий дим присмерків* (І. Роздобудько). 8. *Та все одно відпочинок був дещо зіпсованим, тепер її мучили думки про цього хлопчика – як він долетів, що сказала Ада, куди він*

підє й чим буде займатися увесь цей час? (І. Роздобудько). 9. Її обличчя вже не було так різко загострене, очі здавалися неприродно світлими – якогось дивовижного фіалкового відтінку, гарний макіяж був ледь помітним, і волосся, ця попеляста густа хвиля, було вдало колороване, від чого виникало відчуття, що жінка в перуці (І. Роздобудько). 10. Вона не зронила жодного слова навіть тоді, коли позивач розповів, що років дванадцять тому навіть прилаштував її в «дурку», що рід її діяльності збігається з його життєвими принципами, і взагалі – вона розпаровує сторінки щотижневої газети, яку після того зовсім неможливо читати, і робить ще безліч дурниць, які неймовірно дратують... (І. Роздобудько).

ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ

Багатокомпонентне речення – речення, що містить три і більше синтаксичних центри і складається з кількох предикативних частин, співвідносних за будовою з простим реченням.

Безсполучниковий зв'язок (безсполучниковість) – синтаксичний зв'язок частин складного речення без сполучників, за допомогою засобів ритмомелодики (інтонації, темпу, наголосу, паузи тощо).

Безсполучникові багатокомпонентні речення – складні багатокомпонентні речення, частини яких поєднуються лише інтонаційно, без сполучників і сполучних слів.

Відкритість – характеристика складного речення, що дозволяє вільно приєднувати додаткові предикативні частини без спотворення змісту речення.

Головна предикативна частина – предикативна частина складного (складнопідрядного) речення, що є синтаксично незалежною.

Експліцитний – від лат. *explicite* – той, що явний, реально виражений, розгорнутий.

Ієрархічність – характеристика складного багатокомпонентного речення, що виявляється у наявності зовнішнього і внутрішнього рівнів логіко-семантичного членування речення.

Імпліцитний – від лат. *implicite* – той, що прихований, не має явної форми вираження.

Контаміновані складнопідрядні багатокомпонентні речення – складні синтаксичні утворення, у яких по-різному комбінуються однорідна і неоднорідна супідрядність, послідовна підрядність і однорідна супідрядність, послідовна підрядність і неоднорідна супідрядність, подвійна супідрядність та послідовна підрядність.

Монозв'язкові синтаксичні конструкції – складні багатокомпонентні речення, предикативні частини яких пов'язані між собою однаковими синтаксичними зв'язками.

Парадигма речення – система форм структурної схеми речення, у якій вхідною формою є ядерне речення, а похідними – його трансформації.

Підрядний зв'язок – синтаксичний зв'язок, що вказує на граматичну залежність одного компонента від іншого у словосполученні чи реченні.

Полізв'язкові синтаксичні конструкції – складні багатоконпонентні речення, предикативні частини яких пов'язані між собою різними синтаксичними зв'язками.

Поліпредикативність – у сучасному мовознавстві поліпредикативними називають синтаксичні конструкції, до складу яких входить три і більше монопредикативних одиниці, що на синтаксичному рівні є частинами багатоконпонентного складного речення.

Постпозиція – розташування однієї із предикативних частин складного речення після іншої.

Предикативна частина – частина складного речення, що має свій синтаксичний (предикативний) центр, побудована за типом простого (двоскладного чи односкладного) речення.

Препозиція – розташування однієї з предикативних частин складного речення перед іншою.

Семантико-синтаксичні відношення – відношення, що відбивають стосунки предметів і явищ дійсності, вказують на значеннєві стосунки поєднаних певним синтаксичним зв'язком синтаксичних одиниць. Розрізняють суб'єктні, об'єктні, адресатні, інструментальні, локативні, атрибутивні тощо.

Семантична структура речення – мовне значення речення, що створюється взаємодією семантики структурної схеми речення і лексичних значень слів, які її заповнюють.

Синтаксичний зв'язок – формальний зв'язок між компонентами синтаксичної одиниці (словами у словосполученні, предикативними частинами у складному реченні), виражений відповідними мовними засобами (сполучниками, сполучними словами, інтонацією тощо).

Складне багатокomпонентне речення – синтаксична поліпредикативна конструкція, яка складається із трьох і більше частин, кожна з яких побудована побудованих за схемою простого односкладного чи двоскладного речення, що поєднані сурядним чи підрядним зв'язком за допомогою сполучників або без них.

Складне речення – речення, що містить два і більше синтаксичних центри і складається з кількох предикативних частин, співвідносних за будовою з простим реченням.

Складні багатокomпонентні сполучникові речення з різними видами зв'язку – сполучникові багатокomпонентні речення, в яких предикативні частини поєднані різними видами синтаксичного зв'язку: сурядним і підрядним.

Складнопідрядні багатокomпонентні реченнями – багатокomпонентні складні речення, частини яких поєднані підрядним зв'язком (залежать одна від одної) і за допомогою сполучників підрядності.

Складнопідрядні багатокomпонентні реченнями з неоднорідною супідрядністю – складні багатокomпонентні синтаксичні конструкції, в яких кілька різнотипних підрядних частин стосуються головної частини в цілому або одного і того ж члена речення в ній, або різних членів речення в головній підрядній частині.

Складнопідрядні багатокomпонентні реченнями з однорідною супідрядністю – складні багатокomпонентні синтаксичні конструкції, в яких кілька підрядних частин однаково стосуються головної частини в цілому або одного і того ж члена речення в ній.

Складнопідрядні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю – складні багатокomпонентні речення із підрядним зв'язком, для яких характерний ланцюжковий зв'язок предикативних частин, одна з яких є абсолютно незалежною головною частиною, від якої залежить наступна підрядна частина, від неї – інша, від тієї – третя і так далі, причому, кожна попередня підрядна частина є головною для наступної підрядної предикативної частини.

Складносурядні багатокomпонентні реченням – багатокomпонентні складні речення, предикативні частини яких поєднуються сурядним

синтаксичним зв'язком (тобто синтаксично рівноправні, не залежать одна від одної) і за допомогою сполучників сурядності.

Складносурядні багатокomпонентні речення з неоднотипною сурядністю – складні багатокomпонентні конструкції з сурядним зв'язком, що характеризується складними семантико-структурними зв'язками і семантичними неоднотипними відношеннями між предикативними частинами. У таких структурах спостерігаємо ієрархічні семантичні зв'язки, представлені зовнішнім (логіко-синтаксичним) і внутрішнім (структурним) рівнями членування.

Складносурядні багатокomпонентні речення з однотипною сурядністю – складні сполучникові багатокomпонентні речення, предикативні частини яких поєднані сурядним зв'язком і однаковими сурядними семантичними відношеннями.

Сполучникові багатокomпонентні речення – складні багатокomпонентні речення, предикативні частини яких поєднуються між собою сполучниками чи сполучними словами.

Сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення – складні багатокomпонентні речення, частини яких поєднуються як за допомогою сполучників, так і без них лише за допомогою інтонації.

Структурна схема речення – синтаксичний зразок (модель), що має свою формальну організацію, за яким може бути побудоване речення.

Сурядний зв'язок – синтаксичний зв'язок, що поєднує граматично рівноправні компоненти в словосполученні чи реченні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арібжанова І. Сучасна українська мова. Базові поняття синтаксису: навчальний посібник. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2016. 159 с.
2. Арполенко Г. П., Забеліна В. П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській. Київ: Наукова думка, 1982. 132 с.
3. Бабій І., Свистун Н. Синтаксис складного речення і пунктуація. Самостійна та індивідуальна робота (для очного і дистанційного навчання). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2024. 200 с.
4. Бабій І. М., Свистун Н. О. Синтаксис сучасної української мови: самостійна та індивідуальна робота. Словосполучення. Просте речення. Просте ускладнене речення: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2021. 192 с.
5. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури речення. *Мовознавство*. 1993. №6. С. 13-20.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
7. Бацевич Ф. С. Філософія мови: історія лінгвофілософських учень. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
8. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
9. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові. Київ: КДПІ, 1987. 80 с.
10. Богдан М. М. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними. *Українська мова і література в школі*. 1981. №7. С. 41-48.
11. Богдан М. М. Складнопідрядні речення з підрядними означальними. *Українська мова і література в школі*. 1986. №6. С. 36-41.
12. Богдан М. М. Сполучники і сполучні слова як засоби зв'язку частин складнопідрядного речення. *Українська мова і література в школі*. 1979. №1. С. 69-75.
13. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження : наукова монографія. Одеса, 1996. 240 с.
14. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
15. Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності. *Українська мова*. 2002. №1. С. 25-31.
16. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наукова думка, 1992. 224 с.
17. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення: монографія. Київ: Наукова думка, 1983. 219 с.
18. Вінтонів М. О. Засоби оформлення актуального членування речення. *Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту*: збірник наукових праць. Донецьк, 2004. С. 23-27.

19. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія. Донецьк: Донецький національний університет, 2013. 327 с.
20. Вінтонів М. О., Сегін Л. В., Вітонів Т. М. Синтаксис української мови: навчальний посібник. Вінниця: ДонНУ, 2016. 151 с.
21. Вовченко Г. В. Синтаксис складного речення сучасної української літературної мови: навчально-методичний посібник. Ужгород, 2022. 68 с.
22. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
23. Герман К. Ф. Складносурядні речення з градаційними сполучниками. *Українська мова і література в школі*. 1972. №1. С. 28-30.
24. Гомас О. М. Комунікативна організація синтаксичних конструкцій. *Проблеми граматики і лексикографії української мови*: зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ: НПУ, 2001. С. 149-154.
25. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники. Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. 340 с.
26. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць: монографія. Київ: Наукова думка, 1991. 192 с.
27. Грипас Н. Я. Структура складного речення в сучасній українській літературній мові. Кам'янець-Подільський: Вид-во Кам'янець-Подільськ. держ. пед. ун-ту, 2001. 112 с.
28. Грищенко А. П. Зіставно-протиставні складносурядні речення. *Синтаксична будова української мови*. Київ: Наукова думка, 1968. С. 18-26.
29. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові. Київ: Наук. думка, 1969. 155 с.
30. Гуйванюк Н. В. До питання комунікативної парадигми речення. *Мовознавство*. 2005. №3-4. С. 148-155.
31. Гуйванюк Н., Кардашук О., Кульбабська О. Синтаксис сучасної української мови. Схеми і таблиці. Чернівці, 2003. 159 с.
32. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні відношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.
33. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць у світлі лінгвістичних концепцій чл.-кор. НАН України І. Р. Вихованця. *Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики*: збірник наукових праць на пошану члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. С. 105-123.
34. Дорошенко С. І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові. Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1980. 152 с.
35. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 226 с.

36. Дзюбак Н. М. Неповне речення (комунікативний, семантичний і формально-синтаксичний аспекти: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2011. 184 с.
37. Дзюбак Н. М. Синтаксичні особливості поетичного мовлення І. І. Огієнка в історичній драмі «Розп'ятий Мазепа». *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична та філологічна* / [редкол.: Л. М. Марчук (гол.ред.), В. П. Атаманчук. (відп.ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. XIV. С. 71-76.
38. Дзюбак Н. М. Складні багатокomпонентні речення із спільною підрядною частиною. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. С. 15-18.
39. Дзюбак Н. М. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. Вип. 32. С. 39-42.
40. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
41. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Київ: Наукова думка, 1973. 288 с.
42. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і синтаксична семантика. Київ: Наукова думка, 1982. 210 с.
43. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
44. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: функціональний і прагматистичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2009. 400 с.
45. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 1. Горлівка: ГДПІМ, 2004. 228 с.
46. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 2. Горлівка: ГДПІМ, 2005. 213 с.
47. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 3. Горлівка: ГДПІМ, 2006. 312 с.
48. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
49. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
50. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.

51. Заборна М. С. Порівняльні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 27 с.
52. Заборна М. С. Синтаксичний аналіз речень з однорідною супідрядністю: методичні вказівки та матеріали для самостійної роботи. Тернопіль: Лідер, 2000.
53. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Частина перша. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2002. 169 с.
54. Іваницька Н. Л. Формально-граматична та семантико-синтаксична структура простого речення: тексти лекцій. Вінниця, 2004. 94 с.
55. Іваницька Н. Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці. Вінниця: ВДПУ, 2009. 260 с.
56. Історія української мови. Синтаксис / редкол.: А. П. Грищенко (відп. ред.), В. В. Німчук, В. М. Русанівський [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1983. 503 с.
57. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення : підручник. Київ: Вища школа, 1985. 126 с.
58. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. 312 с.
59. Кислиця Д. Граматика української мови. Ч. 2: Синтаксис. Нью-Йорк: Видавництво шкільної ради, 1990. 127 с.
60. Кобченко Н. Система подвійних синтаксичних зв'язків у граматичному ладі сучасної української мови: монографія. Київ: ВД «Освіта України», 2018. 514 с.
61. Коваль Л. М. Модульний курс синтаксису простого речення в українській мові. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 293 с.
62. Косило Л. Складне речення з різними видами зв'язку : узагальнення і систематизація вивченого. *Українська мова і література в школі*. 2000. №5. С. 36-37.
63. Кузьмич О. О. Складні конструкції з послідовною підрядністю у сучасній українській мові: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.02 – українська мова. Київ: Український держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1995. 21 с.
64. Кузьмич О. О. Функціональні особливості складних конструкцій з послідовною підрядністю. *Мовознавство*. 1993. №6. С. 61-64.
65. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 2. Синтаксис. Київ: Рад. школа, 1965. 283 с.
66. Кулик Б. М. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис складного речення: посіб. для студ.-заочн. пед. ін-тів. Київ: Рад. шк., 1963. 147 с.
67. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. 672 с.
68. Купрікова Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. для студентів гуманітар. ф-тів вищ. навч. закл. (кредит.-модул. система). Харків: Видавництво НУА, 2015. 96 с.

69. Курс сучасної української мови. Т.2. Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. Київ: Рад. школа, 1951. 408 с.
70. Кутня Г. Синтаксис сучасної української мови. Ч. I: Словосполучення та просте речення. Львів, 2013. 178 с.
71. Кучеренко І. К. Складні речення з сурядністю і підрядністю. *Українська мова і література в школі*. 1973. №11. С. 27-33.
72. Кучеренко І. К. Складнопідрядні з кількома підрядними. *Українська мова і література в школі*. 1973. №5. С. 30-39.
73. Кучерява О. А. Сучасна українська мова (синтаксис складного речення): навчально-методичний посібник [для студентів денної і заочної форми навчання спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література)]. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2022. 104 с.
74. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові: монографія. Київ: Такі справи, 2008. 205 с.
75. Марчук Л. М., Дзюбак Н. М. Синтаксис складного речення: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. 172 с.
76. Марчук Л. М., Беркешук І. С., Дзюбак Н. М., Коваленко Б. О., Коваленко Н. Д., Ладиняк Н. Б., Попович А. С., Шевчук З. С., Шеремета Н. П. Види лінгвістичного аналізу в поясненнях та взірцях: матеріали до державної атестації: навчально-методичний посібник. [Електронний ресурс] / [кол. авт.; за заг. ред. Л. М. Марчук; літ. ред. З. С. Шевчук]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 147 с.
77. Масицька Т. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей: монографія. Луцьк: Твердиня, 2016. 414 с.
78. Межов О. Г. Синтаксис української мови: навчальний посібник. Луцьк: Надстир'я, 2021. 268 с.
79. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ: Наукова думка, 1966. 324 с.
80. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія. 2-е вид., переробл. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
81. Мірченко М. В. Сучасна українська літературна мова. Функційний аналіз синтаксичних одиниць та категорій. Теоретико-прагматичний комплекс з синтаксису: навчальний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 200 с.
82. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення: навчальний посібник. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009. 208 с.
83. Ніколаєва Н. Г. Співвідношення семантичної і формально-граматичної структур речення. *Система і структура східнослов'янських мов*: зб. наук. праць / відп. ред. В. І. Гончаров. Київ: Знання України, 2004. С. 58-62.
84. Пархонюк Л. Складне речення в українській мові. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 80 с.

85. Пещак М. М. Комунікативний синтаксис. Київ: Довіра, 2000. 152 с.
86. Плиско Н. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення: навч. посібник. Харків: Основа, 1992. 149 с.
87. Плиско Н. М. Синтаксис української мови в опорних конспектах, таблицях і завданнях. Харків: Основа, 2004. 96 с.
88. Плющ М. Я., Грипас Н. Я. Граматика української мови в таблицях: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2004. 67 с.
89. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення: монографія. 2-е вид., доповнене. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 203 с.
90. Плющ М. Я. Синтаксичні конструкції, ускладнені пояснювальним компонентом. *Проблеми граматики і лексикології української мови*: збірник наукових праць. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 76-80.
91. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-є вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
92. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
93. Русанівський В. І. Поняття семантичного і стилістичного інваріанта. *Мовознавство*. 1981. №3. С. 9-20.
94. Савицький М. П. Український синтаксис з погляду діакронії типології. *Мовознавство*. 2006. №2-3. С. 45-49.
95. Симулик М. В. Складні речення ускладненого типу в сучасних слов'янських мовах. Ужгород, 1974. 79 с.
96. Синтаксис української мови: навчальний посібник / уклад. О. В. Дуденко. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 208 с.
97. Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій. Ніні Василівні Гуйванюк: колективна монографія / за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 592 с.
98. Синтаксична будова української мови / редкол.: Й. А. Багмут, А. П. Грищенко, О. Ф. Дем'яненко [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1968. 203 с.
99. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 801 с.
100. Словник української мови : в 11 т. Київ: Наукова думка, 1981-1984. Т. 1-11.
101. Смеречинський С. Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою): репринтне видання. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 283 с.
102. Спільник Т. М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2004. 19 с.
103. Сулима М. Лекції з української синтаксис. Харків: Рад. школа, 1928. 256 с.

- 104.Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища школа, 1994. 414 с.
- 105.Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 515 с.
- 106.Сучасна українська мова: синтаксис / за ред. О. Д. Пономаріва. Київ: Либідь, 1994. 256 с.
- 107.Сучасна українська мова: синтаксис: підручник / за ред. А. К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 238 с.
- 108.Українська мова: енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
- 109.Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ: Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
- 110.Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові. Чернівці: ЧДУ, 1959. 135 с.
- 111.Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції: типові вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові. *Українська мова*. 2013. №1. С. 104-114.
- 112.Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.
- 113.Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Молоде життя, 1951. 402 с.
- 114.Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення. Чернівці: Рута, 2002. 272 с.
- 115.Шитик Л. В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові: монографія / відп. ред. К. Г. Городенська. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.
- 116.Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: модульний курс: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2007. 823 с.
- 117.Шульжук К. Ф. Мовленнєва реалізація моделей складних багатокомпонентних речень. *Мовознавство*. 1991. №3. С. 49-52.
- 118.Шульжук К. Ф. Семантична структура складного багатокомпонентного речення. *Мовознавство*. 1986. №6. С. 24-32.
- 119.Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., допов. Київ: Академія, 2010. 408 с.
- 120.Шульжук К. Ф. Складні речення з супідрядністю. *Українське мовознавство: респ. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип. 13. С. 69-76.
- 121.Шульжук К. Ф. Ускладнені складнопідрядні речення в сучасній українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1983. №9. С. 34-38.

- 122.Derkach L.,Vitiuk V., Sukalenko T., Marchuk L. Formation of research competence of students in the process of studying the syntax of the Ukrainian language. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research – Magnanimatas*. Vol. 11. Is. 2 (11). P. 179-184. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110220/papers/A_31.pdf Web of Science.
- 123.Navalna M., Kostusiak N., Mezhov O., Marchuk L., Buhaiova O., Novoseletska S., Shapran N., Khomych T., Musiichuk T., Bobkov V. Grapho-barbarisms in the headlines of ukrainian media texts. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14. Is. 2, Spec. Issue XLIV. P. 59-66. URL: https://www.magnanimitas.cz/-ADALTA/140244/papers/A_10.pdf. Web of Science.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
Розділ І. СКЛАДНЕ БАГАТОКОМПОНЕНТНЕ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	5
1.1. Загальна характеристика складного багатокомпонентного речення	5
1.2. Формально-синтаксична, семантико-синтаксична та комунікативна організація складних багатокомпонентних речень	10
1.3. Класифікація складних багатокомпонентних речень	18
1.4. Схема синтаксичного аналізу складного багатокомпонентного речення.....	22
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	23
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	24
Розділ ІІ. СПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ	29
2.1. Складносурядні багатокомпонентні речення	29
2.1.1. Складносурядні багатокомпонентні речення з однотипною сурядністю.....	31
2.1.1.1. Взірець аналізу складносурядного багатокомпонентного речення з однотипною сурядністю	32
2.1.2. Складносурядні багатокомпонентні речення з неоднотипною сурядністю.....	34
2.1.2.1. Взірець аналізу складносурядного багатокомпонентного речення з неоднотипною сурядністю.....	36
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	37
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	38

2.2. Складнопідрядні багатокomпонентні речення.....	40
2.2.1. Складнопідрядні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю	41
2.2.1.1. Взірець аналізу складнопідрядного багатокomпонентного речення з послідовною підрядністю	44
2.2.2. Складнопідрядні багатокomпонентні речення з однорідною супідрядністю	45
2.2.2.1. Взірець аналізу складнопідрядного багатокomпонентного речення з однорідною супідрядністю	49
2.2.3. Складнопідрядні багатокomпонентні речення з неоднорідною супідрядністю	50
2.2.3.1. Взірець аналізу складнопідрядного багатокomпонентного речення з неоднорідною супідрядністю	53
2.2.4. Контаміновані складнопідрядні багатокomпонентні речення	55
2.2.4.1. Взірець аналізу контамінованого складнопідрядного багатокomпонентного речення.....	62
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	64
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	65
2.3. Складні багатокomпонентні сполучникові речення з різними видами зв'язку.....	71
2.3.1. Складні багатокomпонентні речення з провідною сурядністю і допоміжною підрядністю	74
2.3.1.1. Взірець аналізу складного багатокomпонентного речення з провідною сурядністю і допоміжною підрядністю	79
2.3.2. Складні багатокomпонентні речення з провідною сурядністю і допоміжною супідрядністю	81
2.3.2.1. Взірець аналізу складного багатокomпонентного речення з провідною сурядністю і допоміжною супідрядністю	84

2.3.3. Складні багатокomпонентні речення	
із сурядністю, підрядністю і супідрядністю	86
2.3.3.1. Взірець аналізу складного багатокomпонентного речення із сурядністю, підрядністю і супідрядністю ...	91
2.3.4. Складні багатокomпонентні речення	
із сурядністю, супідрядністю і підрядністю	93
2.3.4.1. Взірець аналізу складного багатокomпонентного речення із сурядністю, супідрядністю і підрядністю ...	95
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	97
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	97
Розділ III. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ.....	102
3.1. Загальна характеристика складних безсполучникових багатокomпонентних речень	102
3.2. Складні безсполучникові багатокomпонентні речення з однотипними предикативними частинами	103
3.2.1. Взірець аналізу складного безсполучникового багатокomпонентного речення з однотипними предикативними частинами.....	107
3.3. Складні безсполучникові багатокomпонентні речення з різнотипними предикативними частинами	108
3.3.1. Взірець аналізу складного безсполучникового багатокomпонентного речення з різнотипними предикативними частинами.....	109
3.4. Складні безсполучникові багатокomпонентні речення з однотипними й різнотипними предикативними частинами	110
3.4.1. Взірець аналізу складного безсполучникового багатокomпонентного речення з однотипними і різнотипними предикативними частинами	112
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	113
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	113

Розділ IV. СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ	
БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ	116
4.1. Загальна характеристика складних сполучниково- безсполучникових багатокompонентних речень	116
4.2. Складні сполучниково-безсполучникові багатокompонентні речення із сурядністю і безсполучниковістю.....	118
4.2.1. Взірець аналізу складного сполучниково- безсполучникового багатокompонентного речення із сурядністю і безсполучниковістю.....	122
4.3. Складні сполучниково-безсполучникові багатокompонентні речення із підрядністю і безсполучниковістю	123
4.3.1. Взірець аналізу складного сполучниково- безсполучникового багатокompонентного речення із підрядністю і безсполучниковістю.....	126
4.4. Складні сполучниково-безсполучникові багатокompонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю	128
4.4.1. Взірець аналізу складного сполучниково- безсполучникового багатокompонентного речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю	131
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	133
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	134
Розділ V. ПРАГМАСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	138
5.1. Синтаксичний рівень вираження градаційної ознаки	138
5.1.1. Складносурядні речення з градаційними сполучниками	139
5.1.2. Складнопідрядні речення з підрядним порівняльним.....	143
5.2. Явище надмірності на рівні складних багатокompонентних речень.....	147
5.2.2. Загальна характеристика надмірності в складних багатокompонентних реченнях.....	149

5.2.3. Функціонування складних багатокomпонентних речень з елементами надлишковості	151
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	154
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	154
ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	162

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

МАРЧУК Людмила Миколаївна,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ДЗЮБАК Наталія Миколаївна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

СИНТАКСИС СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

2-е видання, перероблене і доповнене

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Підписано 6.06.2025. Формат 60x84/16. Гарнітура «Cambria».
Об'єм даних 2,31 Мб. Обл.-вид. арк. 7,5. Зам. № 1185.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.